

Stichting
Dow
Pensioenfonds

Verslag over het boekjaar
1-1-2017 t/m 31-12-2017

Gevestigd te Terneuzen
Opgericht bij Akte d.d. 30 december 1970
(46e jaarverslag)

Stichting Dow Pensioenfonds
Postbus 48, 4530 AA Terneuzen
Info@dowpensioen.nl
www.dowpensioen.nl

Ingeschreven in het Handelsregister van de
Kamer van Koophandel onder nummer 4110290

Inhoud

	Pagina
Voorwoord	
Minder risico met uw pensioen	5
Kerncijfers	7
Organisatie Pensioenfonds	9
Verslag van het Bestuur	
Het Pensioenfonds	19
Financiële positie van Stichting Dow Pensioenfonds	22
Pensioenregeling 2017	26
Communicatie	28
Beleggingen	29
Uitvoeringskosten	32
Governance	36
Risicomanagement	38
Vooruitblik 2018	44
Verslag van de Visitatiecommissie	
Samenvatting rapport Visitatiecommissie 2017	47
Reactie van het Bestuur	49
Verslag van het Verantwoordingsorgaan	
Verslag Verantwoordingsorgaan over 2017	51
Reactie van het Bestuur	53
Jaarrekening	
Balans per 31 december	56
Staat van baten en lasten	58
Kasstroomoverzicht	60
Waarderingsgrondslagen	61
Grondslagen voor balanswaardering	61
Grondslagen voor bepaling van het resultaat	65
Gebeurtenissen na balansdatum	67
Toelichting op de balans per 31 december	68
Toelichting op de staat van baten en lasten	77
Risicoparagraaf	83

Overige gegevens

Bepalingen omtrent de resultaatbestemming	87
Actuariële verklaring	88
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	90

Bijlagen

Code Pensioenfondsen Stichting Dow Pensioenfonds	93
--	----

Alle bedragen in het jaarverslag moeten in duizenden euro gelezen worden (tenzij anders vermeld).

Voorwoord

Minder risico met uw pensioen

Het afgelopen jaar was belangrijk voor nieuwe (pensioen)wetgeving. Want na een lange formatieperiode kregen we in oktober 2017 een nieuwe regering. En bij een nieuwe regering hoort een nieuw regeerakkoord. Opvallend aan dit regeerakkoord is dat het een groot pensioenhoofdstuk bevat. Kortom, het blijkt maar weer eens dat de wet- en regelgeving rondom pensioenen in beweging is. Dit maakt het voor mensen soms lastiger om in te schatten of zij later voldoende bestedingsruimte hebben. Anderzijds is pensioen ook gewoon een lastig en complex onderwerp. En hoewel wij bij Stichting Dow Pensioenfonds ons best doen om een zo optimaal mogelijke pensioenregeling te creëren binnen de ruimte die we hebben als Stichting Dow Pensioenfonds, kan het zeker geen kwaad om zo nu dan eens te kijken hoe uw pensioen ervoor staat. Immers, wat voor de één genoeg is, is niet voldoende voor de ander. Of het een of het ander het geval is, komt u maar op één manier achter. En dat is gewoon even kijken hoe het gaat, wat u later wilt én wat u er nog bij krijgt. Bedenk dat niet een paar jaar voor uw pensioen ingaat, maar begin ermee als u nog echt tijd heeft om maatregelen te nemen; nu dus. Wie dat doet, heeft nog tijd om zelf wat bij te sparen of om bijvoorbeeld zijn hypotheek af te lossen. En wie bij het bekijken van zijn pensioen vragen heeft, kan altijd aankloppen bij Stichting Dow Pensioenfonds. Graag zelfs. Want hoe meer wij weten welke vragen er zijn, hoe beter wij daar als Pensioenfonds op in kunnen spelen.

De pensioenregeling van Stichting Dow Pensioenfonds is een gesloten pensioenregeling. Dat betekent dat er geen nieuwe deelnemers meer worden toegelaten. Omdat we een krimpend fonds zijn, moeten we financieel extra stevig in onze schoenen staan. Dit schrijft ook De Nederlandsche Bank (DNB) voor. Behalve dat we aan deze voorschriften moeten voldoen, willen er ook zeker van zijn dat we alle pensioenen nu én in de toekomst kunnen uitbetalen. Dit heeft ertoe geleid dat we minder risico gaan nemen met onze beleggingen. En dat doen we door op termijn minder in aandelen te beleggen en steeds meer in obligaties. Omdat de waarde van obligaties zekerder is dan de waarde van aandelen, is de waarde van het pensioen ook zekerder. Over deze stap hebben we goed contact met DNB.

Om de kwaliteit van het pensioen bij Stichting Dow Pensioenfonds te bewaken, komen verschillende partijen regelmatig bij elkaar. Denk hierbij aan de ondernemingsraad, werkgevers, Vereniging van Gepensioneerden en het Verantwoordingsorgaan. Dit zogenoemde partnership model werkte goed. Het afgelopen jaar hebben we veel gesproken over het verminderen van het risico. Dit waren altijd zeer opbouwende overleggen. Met als gevolg dat er onderling overeenstemming ontstond over de eerste fase van het zogenoemde 'de-risking plan'. Ik ben ervan overtuigd dat onze constructieve manier van samenwerken ervoor heeft gezorgd dat DNB ons voorstel in één keer heeft goedgekeurd. Met als positief resultaat dat we nu al bezig zijn om het risico af te bouwen.

Namens Stichting Dow Pensioenfonds,

Arnd Thomas

Voorzitter Stichting Dow Pensioenfonds

Kerncijfers

Alle bedragen in het jaarverslag moeten in duizenden euro gelezen worden (tenzij anders vermeld).

	2017	2016	2015	2014	2013
Financiële gegevens					
Beleggingen					
Pensioenvermogen ¹⁾	2.535.444	2.455.756	2.250.453	2.169.176	1.753.802
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	115.713	204.282	53.526	417.154	65.481
Rendement op basis van total return	4,80%	9,40%	2,50%	24,00%	3,92%
Reserves					
Algemene reserve	384.539	221.985	179.359	208.591	118.262
Technische voorzieningen					
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds	2.144.262	2.184.401	2.023.792	1.943.143	1.618.359
DC voorziening voor risico pensioenfonds ²⁾	0	6.872	8.076	9.873	10.239
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	6.643	7.361	7.413	7.569	6.942
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers ²⁾	0	35.137	31.813	30.480	23.266
Totaal technische voorzieningen ¹⁾	2.150.905	2.233.771	2.071.094	1.991.065	1.658.806
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers					
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers ³⁾	67.908	61.085	55.678	55.583	70.226
Premiebijdragen voor risico deelnemers	962	1.238	1.032	2.323	825
Totaal premiebijdragen van werkgevers en werknemers	68.870	62.323	56.710	57.906	71.051
Pensioenuitkeringen	61.770	59.767	58.685	57.996	56.726

1) Vanaf 2015 is het pensioenvermogen verhoogd met de beleggingen voor risico deelnemers.

2) Per 31-12-2017 via een collectieve waardeoverdracht overgedragen aan United Pensions.

3) Inclusief herstelpremies (2017: 0; 2016: 0; 2015: 0; 2014: 0 en 2013: 19.718).

	2017	2016	2015	2014	2013
Dekkingsgraad					
Actuele dekkingsgraad ¹⁾	117,9%	109,9%	108,7%	110,6%	107,2%
Beleidsdekkingsgraad	115,6%	106,9%	108,1%	111,1% ²⁾	n.v.t.
Vereiste dekkingsgraad (o.b.v. de strategische beleggingsmix)	119,9%	119,8%	120,1%	115,0%	117,0%
Aantallen					
Actieve deelnemers	1.541	1.618	1.690	1.761	1.820
Gewezen deelnemers	1.062	1.072	1.099	1.110	1.159
Pensioengerechtigden	2.730	2.696	2.645	2.608	2.544
Totaal	5.333	5.386	5.434	5.479	5.523
Aantal deelnemers aan de DC-regeling ³⁾	0	1.823	1.873	1.892	2.005

1) De dekkingsgraad wordt berekend door het pensioenvermogen (totaal van de activa minus kortlopende schulden) te delen door de technische voorzieningen. Vanaf 1 januari 2015 wordt de actuele dekkingsgraad op een nieuwe methodiek berekend door rekening te houden met het totale vermogen en de totale voorzieningen van het Pensioenfonds. Dit betekent dat vanaf 2015 het pensioenvermogen en de pensioenverplichtingen zijn verhoogd met respectievelijk de beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers. De vergelijkende cijfers m.b.t. 2014 en eerder zijn niet aangepast.

2) Betreft de beleidsdekkingsgraad per 1-1-2015.

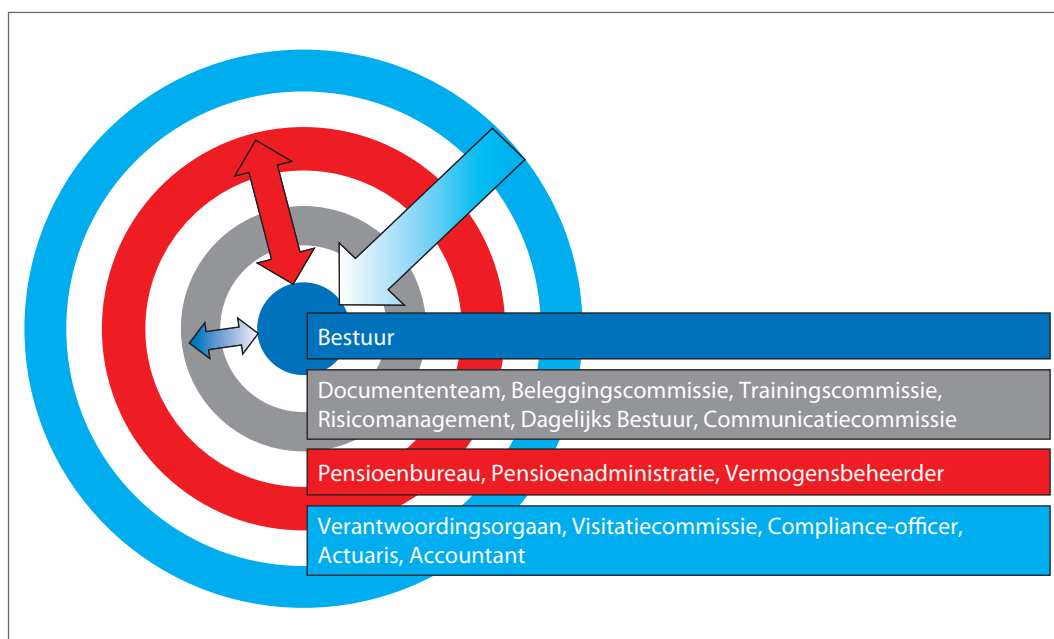
3) Deze aantallen zijn de totalen ongeacht of iemand actief of slaper is en ongeacht of iemand in regeling A of regeling B zit. Per 31-12-2017 is de DC regeling via een collectieve waardeoverdracht overgedragen aan United Pensions.

Organisatie Pensioenfonds

Bestuur

Het Pensioenfonds wordt bestuurd door een Bestuur, bestaande uit tien leden. De helft van het aantal bestuursleden (werkgeversleden) wordt benoemd door de Raad van Bestuur van Dow Benelux B.V.. De pensioengerechtigden kiezen een evenredige vertegenwoordiging (gemaximeerd op twee zetels) en worden daarna benoemd door het Bestuur van het Pensioenfonds. De overige werknemersleden worden benoemd door het Bestuur van het Pensioenfonds na bindende voordrachten door de gezamenlijke ondernemingsraden en wel als volgt: De ondernemingsraad van de vestiging der vennootschap te Terneuzen heeft het recht om twee personen voor de benoeming tot deelnemerslid voor te dragen, terwijl de ondernemingsraad van de vestiging der vennootschap te Delfzijl en de ondernemingsraad van de vestiging der vennootschap te Terneuzen gezamenlijk zijn gerechtigd de overige deelnemers (één) voor te dragen.

Het Bestuur wordt bijgestaan door het documententeam, de Beleggingscommissie, de Communicatiecommissie, risicomanagers, de Trainingscommissie, het pensioenbureau, een actuaris AG en overige benodigde adviseurs.

De samenstelling van het Bestuur is als volgt:

Situatie per 1 juni 2018:

<i>Naam</i>	<i>Functie</i>	<i>Vertegenwoordiging</i>	<i>Lid sinds</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Ouder/jonger dan 40</i>
A.J.M.Thomas	Voorzitter	Werkgever	2014	Man	Ouder
E.L.J.C.J. d'Hooghe	Vice-voorzitter	Werkgever	2013	Man	Ouder
P.J.L.M. Taalman	Lid	Werkgever	2012	Man	Ouder
A. Gokcen	Lid	Werkgever	2018	Man	Ouder
C.A.S.G. Van Eecke	Lid	Werkgever	2018	Vrouw	Ouder
T. Raemdonck	Lid	Werknemer	2015	Man	Ouder
J.W. Molster	Lid	Pensioengerechtigde	2010	Man	Ouder
H.C. Kroes	Lid	Werknemer	2015	Man	Ouder
A.C.G. de Kok	Lid	Pensioengerechtigde	2017	Man	Ouder
M.J. Merckx	Lid	Werknemer	2012	Man	Ouder

Het Bestuur van de Stichting heeft de dagelijkse werkzaamheden uitbesteed aan het pensioenbureau en uitvoeringsorganisaties. Deze werkzaamheden betreffen onder meer vermogensbeheer, pensioenadministratie en financiële administratie. Uitgangspunt is dat het Bestuur, conform de eisen van de Pensioenwet, verantwoordelijk blijft voor de juiste uitvoering van de uitbesteede taken. Het Bestuur heeft uitsluitend bevoegdheden conform de statuten en reglementen van het Pensioenfonds, overeenkomstig de vastlegging in de actuariële en bedrijfstechnische nota (ABTN).

Er hebben in 2017 en in 2018 enkele bestuurswisselingen plaatsgevonden. W.J.H.M. Vogt is in 2017 afgetreden en vervangen door A.C.G. de Kok. In 2018 zijn C.R.H. de Smet en B. Schmid afgetreden en vervangen door C.A.S.G. Van Eecke en A. Gokcen.

Bestuursorganen

Het Bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds wordt ondersteund door de volgende organen:

- Dagelijks Bestuur
- Beleggingscommissie
- Communicatiecommissie
- Trainingscommissie
- Documententeam
- Risicomanagers

Dagelijks Bestuur

Het dagelijks Bestuur wordt gevormd door A.J.M. Thomas (Voorzitter) en E.L.J.C.J. d'Hooghe (Vice-voorzitter). Alle operationele besluiten worden periodiek voorgelegd aan het voltallige Bestuur.

Beleggingscommissie

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het beleggingsbeleid. Teneinde de besluitvorming rond het beleggingsbeleid en de implementatie daarvan effectief en transparant te laten verlopen, geldt de volgende organisatie- en verantwoordelijkheidsstructuur.

Het Bestuur stelt het strategisch beleggingsraamwerk vast, rekening houdend met de verplichtingen van de Stichting. Het Bestuur heeft de uitvoerende taken gedelegeerd aan een Beleggingscommissie.

De Beleggingscommissie is verantwoording verschuldigd aan het Bestuur en opereert binnen de 'prudent person' richtlijnen zoals deze door de toezichthouder zijn opgesteld en gepubliceerd.

De Beleggingscommissie van de Stichting bestaat per 1 juni 2018 uit:

- A. Gokcen (voorzitter)
- A.J.M. Thomas
- P.J.L.M. Taalman
- J.W. Molster
- E.A. Naessens (secretaris), geen stemrecht
- B. Schmid (adviserend, geen stemrecht)

De heer B. Schmid heeft de leidinggevende rol over het team dat het fiduciair beheer doet van de investment portfolio van Stichting Dow Pensioenfonds overgenomen van de heer A. Farre in 2017, en neemt tevens een adviserende rol in binnen de Beleggingscommissie (zonder stemrecht). Dit komt de zuiverheid van de rollen en verantwoordelijkheden en adequate scheiding ten goede met het oog op onafhankelijke en benodigde "countervailing power".

De Beleggingscommissie is belast met de supervisie op het beheer van beleggingen. Daartoe bewaakt de Beleggingscommissie het beleggingsbeleid binnen het kader ('beleggingsraamwerk') dat door het Bestuur is vastgesteld, waarbij met name gelet wordt op het bereiken van een zo goed mogelijk beleggingsrendement zonder daarbij onaanvaardbaar grote risico's op het vermogen te lopen. De Beleggingscommissie heeft gedurende het verslagjaar vijf keer vergaderd. Daarnaast hebben diverse leden zich in verschillende werkgroepen aan enkele belangrijke thema's gewerkt. De Beleggingscommissie heeft tijdens 2017 veel aandacht besteed aan de volgende aspecten:

- 1) In nauwe samenwerking met Portfolio Investment en Willis Towers Watson heeft een volledige analyse plaatsgevonden van alle mandaten.
- 2) Bevindingen daaruit zijn gedocumenteerd en waar nodig worden deze mandaten daarop aangepast.
- 3) Het investerings onderzoek dat door DNB in 2015 werd gehouden is formeel gesloten verklaard door DNB in september 2017. Daaraan lag ten grondslag een invoering en grondige documentatie van de verbeterplannen zoals die door het Bestuur in nauw overleg met DNB waren opgesteld en afgesproken.
- 4) Er werd een investeringsplan voor 2017 opgesteld en goedgekeurd door het Bestuur.
- 5) De Beleggingscommissie hield nauwgezet de ontwikkeling van de afbouw van de alternatieve beleggingen bij, zoals in fase 1 van het goedgekeurde de-risking plan is vastgesteld en besloten. De netto vrijval uit de alternatieve beleggingen in 2017 is volledig geïnvesteerd in Europese staatsobligaties. Er zijn ook geen nieuwe verplichtingen aangegaan in de alternatieve beleggingen.
- 6) In het kader van verbeterd toezicht en controle werden voor de vermogensbeheerders een nauwere tactische bandbreedte vastgesteld.

Vooruitkijkend naar 2018 heeft de Beleggingscommissie de volgende onderwerpen op de agenda staan:

- 1) Het blijven monitoren van de uitvoering van fase 1 van het de-risking plan m.b.t. de afbouw van de alternatieve investeringen van het Pensioenfonds.
- 2) Beleidsvoorstel ontwikkelen voor de volgende stap in het de-risking plan na het behalen van een beleidsdekkingsgraad van 115% per november 2017.
- 3) Waarschijnlijke uitkomst van 2) hierboven is het uitvoeren van een nieuwe ALM studie dus dit zal door een werkgroep van de Beleggingscommissie nauwgezet begeleid worden, gesteund door externe adviseurs waar nodig. De uitkomst hiervan zal met alle belanghebbenden besproken worden.
- 4) Een visie ontwikkelen op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO), Investment principe en gerelateerde uitgangspunten en beleid. Verder het in kaart brengen van de mate waarin de Investment Managers nu al Environmental, Social & Governance (ESG) criteria meewegen in hun beslissingen.
- 5) Europese en nationale regelgeving nauwgezet volgen op het gebied van MVO en dit meenemen in de visie en handelswijze van het fonds.
- 6) Het opstellen van investeringsplan voor 2018 wat door het Bestuur goedgekeurd moet worden.
- 7) Updaten van het herstelplan op basis van de meest recente gegevens en prognoses, wat ertoe moet dienen dat Stichting Dow Pensioenfonds binnen de wettelijk gestelde termijn het vereiste eigen vermogen bereikt.

Communicatiecommissie

In de beleidsdoelstelling van de Communicatiecommissie staat dat de verstrekte communicatie aan de deelnemers hen in staat moet stellen om met voldoende kennis hun eigen pensioensituatie nu en in de toekomst helder te krijgen. Daarnaast is het van belang dat de deelnemers kennis nemen van de positie van het Pensioenfonds en de discussie over de toekomst van pensioenstelsels in Nederland.

De Communicatiecommissie van de Stichting bestaat per 1 juni 2018 uit:

- J.W. Molster (voorzitter)
- E.L.J.C.J. d'Hooghe
- P.J.L.M. Taalman
- T. Raemdonck
- E.A. Naessens

Een verslag van de Communicatiecommissie over 2017 treft u aan in het hoofdstuk 'Communicatie'.

Trainingscommissie

De Trainingscommissie organiseert trainingen voor bestuursleden van het fonds, het Verantwoordingsorgaan (VO), en geselecteerde leden van het pensioenbureau, op financieel en niet financieel gebied. De trainingen zullen onder andere voorzien in voldoende kennis niveau in de zeven aandachtsgebieden:

- Het besturen van een organisatie;
- Relevante wet en regelgeving;
- Pensioenregelingen en pensioensoorten;
- Financieel-technische en actuariële aspecten, waaronder financiering, beleggingen, actuariële principes, en herverzekering;
- Administratieve Organisatie en Interne Controle (AO/IC);
- Communicatie;
- Uitbesteding.

Naast trainingen kunnen ook workshops georganiseerd worden om onderwerpen verder uit te werken met directe toepassing voor het fonds.

De Trainingscommissie faciliteert de collectieve en individuele beoordeling van het Bestuur en de bestuursleden.

De Trainingscommissie heeft samen met het pensioenbureau een adviserende rol met betrekking tot training voor individuele bestuursleden dan wel Bestuur als geheel.

De Trainingscommissie is eigenaar van de kennis matrix en competentie matrix van het Bestuur. De Trainingscommissie bewaakt dat alle kennis en competentie componenten voldoende worden afgedekt door het Bestuur als geheel.

De Trainingscommissie is eigenaar van de profielomschrijvingen voor bestuursleden. Naast bestaande profielen voor een algemeen bestuurslid, voor een voorzitter, en een lid van de Beleggingscommissie, zijn er profielomschrijvingen voor de risico managers financiële risico's en de risico manager niet financiële risico's.

De Trainingscommissie evalueert samen met het pensioenbureau of er voldoende opvolging gegeven wordt aan beschikbare seminars en trainingen.

De Trainingscommissie van de Stichting bestaat per 1 juni 2018 uit:

- H.C. Kroes (voorzitter)
- M.J. Merckx
- A.C.G. de Kok
- C.A.S.G. Van Eecke
- P. van der Velde

Een verslag van de Trainingscommissie over 2017 treft u aan bij hoofdstuk 'Governance' bij het onderwerp 'Geschiktheid en evaluatie'.

Documententeam

Het Documententeam ondersteunt het Bestuur in de beoordeling van fondsdocumenten. Bij de beoordeling van de documenten verricht het Documententeam een analyse op de door de werkgever en Ondernemingsraad gemaakte afspraken inzake de arbeidsvoorwaarde pensioen. Tevens zal beoordeeld worden of de documenten voldoen aan wet- en regelgeving en of zij passen in het beleid inzake risicomanagement van het Pensioenfonds.

Het Documententeam heeft een adviserende rol aan het Bestuur van het Pensioenfonds, en heeft geen besluitvormende bevoegdheden. Het Bestuur als geheel blijft te allen tijde eindverantwoordelijk voor de te nemen besluiten.

Het Documententeam van de Stichting bestaat per 1 juni 2018 uit:

A.J.M. Thomas
H.C. Kroes
A.C.G de Kok

Risicomanagers

De Risicomanagers ondersteunen het Bestuur bij de ontwikkeling van de risicostrategie en de uitvoering van het integrale risico management van de Stichting.

Hiertoe zijn een financiële en niet financiële-risicomanager benoemd door het Bestuur.

De Risicomanagers van de Stichting per 1 juni 2018 zijn:

P.J.L.M. Taalman voor de financiële risico's
H.C. Kroes voor de niet-financiële risico's

Pensioenbureau

Stichting Dow Pensioenfonds heeft een pensioenbureau. Het pensioenbureau en de secretaris geven ondersteuning aan het Bestuur en leveren diensten aan alle betrokkenen en deelnemers van het Pensioenfonds. Het pensioenbureau bestaat uit vier personen:

E.A. Naessens als directeur van het pensioenbureau en drie andere werknemers dragen zorg voor alle secretariële, administratieve, controlerende en coördinerende activiteiten.

Visitatiecommissie

Het intern toezicht van het fonds wordt uitgeoefend door een Visitatiecommissie. De taken en bevoegdheden van dit orgaan evenals de samenstelling, benoeming en werkwijze zijn vastgesteld in de statuten van het fonds en het reglement Visitatiecommissie.

De Visitatiecommissie bestond in het verslagjaar 2017 uit:

- E. Capitain
- E. Klijn
- F. Briedé

Voor een samenvatting van het rapport van de Visitatiecommissie wordt verwezen naar pagina 47.

De Visitatiecommissie wordt in 2018 vervangen door een Raad van Toezicht (RvT). Ten tijde van de analyse door het Bestuur over de inrichting van het intern toezicht is op 1 februari 2017 de Verzamelwet Pensioenen 2017 bij de Tweede Kamer ingediend. Op basis van dit wetsvoorstel zouden ondernemingspensioenfonds met een beheerd vermogen van meer dan € 1 miljard verplicht een RvT in moeten stellen. Het Pensioenfonds valt onder deze verplichting. Op basis van de wens van het Bestuur tot verdere intensivering van het intern toezicht en vooruitlopend op het definitief worden van dit wetsvoorstel (wat uiteindelijk in april 2018 in werking is getreden en waarbij de verplichting tot het instellen van een RvT geldt vanaf 1 januari 2019) is het Pensioenfonds een onderzoek gestart naar het instellen van een RvT als intern toezichthoudend orgaan. Concluderend uit dit onderzoek heeft het Bestuur het besluit genomen tot het instellen van een RvT omdat dit aantoonbaar zou leiden tot een verdere intensivering en toename van de deskundigheid van het intern toezicht. Dit is onder meer gebaseerd op de wettelijke taken en bevoegdheden van de RvT.

De RvT zal drie leden hebben en heeft als hoofdtaak om toezicht te houden op het beleid van het Bestuur én op de algemene gang van zaken in het Pensioenfonds. De RvT is ten minste belast met:

- het toezien op de adequate risicobeheersing;
- evenwichtige belangenafweging door het Bestuur.

De RvT zal Verantwoording af gaan leggen aan het Verantwoordingsorgaan over de uitvoering van de taken en de uitoefening van de bevoegdheden.

De RvT heeft als taak om in geval van disfunctioneren van het Bestuur dit te melden aan het Verantwoordingsorgaan, waarbij zij een onafhankelijke positie inneemt ten opzichte van het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan. Dit doet zij onder andere aan het Verantwoordingsorgaan, richting de werkgever én in het jaarverslag. Hiermee krijgt de RvT een permanente rol binnen het Pensioenfonds en draagt zij bij aan de kwaliteit van het intern toezicht.

Verantwoordingsorgaan

Het Bestuur heeft een Verantwoordingsorgaan ingesteld dat voldoet aan de Pensioenwet. De taken en bevoegdheden van dit orgaan evenals de samenstelling, benoeming en werkwijze zijn vastgelegd in de statuten van het fonds en het reglement van het Verantwoordingsorgaan.

De samenstelling van het Verantwoordingsorgaan is als volgt:

Situatie per 1 juni 2018:

<i>Naam</i>	<i>Functie</i>	<i>Vertegenwoordiging</i>	<i>Lid sinds</i>	<i>Geslacht</i>	<i>Ouder/jonger dan 40</i>
E. Van De Velde	Voorzitter	Werkgever	2013	Vrouw	Ouder
D.M. Melis-Elferink	Secretaris	Werkgever	2015	Vrouw	Ouder
M. van Waes	Lid	Pensioengerechtigde	2018	Vrouw	Ouder
C.J.L.M. Bosman	Lid	Pensioengerechtigde	2015	Man	Ouder
M.J.M. Obrie	Lid	Werknemer	2007	Man	Ouder
T.R.H.E. Burm	Lid	Werknemer	2015	Man	Ouder

De heer P. Neven, vertegenwoordiger namens de gepensioneerden is opgevolgd door mevrouw M. van Waes.

Het Verantwoordingsorgaan adviseert het Bestuur, gevraagd of uit eigen beweging, over:

- Het vaststellen en wijzigen van de vergoedingsregeling voor bestuursleden;
- Het wijzigen van het beleid ten aanzien van het Verantwoordingsorgaan;
- De vorm, inrichting en samenstelling van het intern toezicht;
- Het vaststellen en wijzigen van de interne klachten- en geschillenprocedure;
- Het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid;
- Gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van de stichting of de overname van verplichtingen door de stichting;
- Liquidatie, fusie of splitsing van de stichting;
- Het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst;
- Het omzetten van de stichting in een andere rechtsvorm, bedoeld in artikel 18 van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek;
- Samenvoeging van pensioenfondsen als bedoeld in de definitie van ondernemingspensioenfonds in artikel 1 Pensioenwet;
- De premie componenten en de premie, alsmede de door het Pensioenfonds uit te voeren haalbaarheidstoets.

Verder is het Verantwoordingsorgaan bevoegd om jaarlijks een algemeen oordeel te geven over:

- Het handelen van het Bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening en andere relevante informatie, waaronder indien van toepassing de bevindingen van de Visitatiecommissie;
- Het door het Bestuur uitgevoerde beleid in het afgelopen kalenderjaar;
- Beleidskeuzes die op de toekomst betrekking hebben.

Voor het oordeel is doorslaggevend of het Bestuur heeft voldaan aan de aan het Bestuur verleende opdracht tot een evenwichtige belangenbehartiging.

Voor het oordeel van het Verantwoordingsorgaan over het gevoerde beleid in 2017 wordt verwezen naar pagina 51.

Uitbestede werkzaamheden

Administratie

Als administrateur voor het Pensioenfonds zorgt AZL N.V te Heerlen voor de pensioen- en deelnemersadministratie, de financiële administratie en de jaarverslaglegging.

Adviesorganisaties

De werkzaamheden inzake communicatiebeleid worden samen uitgevoerd met Bridgevest B.V. te Rotterdam. De adviserend actuaris is Towers Watson Netherlands B.V. te Rotterdam.

Portfolio Investments Groep

Stichting Dow Pensioenfonds heeft een investeringsmanagement overeenkomst en een overeenkomst inzake het dienstverleningsniveau met Dow Europe GmbH (de Portfolio Investments Groep). Deze overeenkomst geeft een mandaat aan de Portfolio Investments Groep om onder andere, binnen bandbreedtes, de tactische asset allocatie uit te voeren en voorstellen voor nieuwe vermogensbeheerders te doen aan het Bestuur. Tevens bereidt de Portfolio Investments Groep de analyses voor op de individuele resultaten van de vermogensbeheerders. Deze resultaten worden besproken in de Beleggingscommissie.

Vermogensbeheer

De vermogensbeheerders per 1 juni 2018 zijn:

- Aberdeen Asset Managers Limited
- Advent International Corporation
- Arcus Investment Ltd
- Axiom International Investors LLC
- Berenberg Bank
- Blackrock Institutional Trust Company
- Brandes International Partners, LTD
- Capital International, Inc.
- CBRE Clarion Reits
- Curzon Capital Partners III LP
- Dimensional Fund Advisors Ltd
- Episo Holding Luxemburg
- FOSCA &C Investments
- Global Infrastructure Partners
- Independent Franchise Partners, LLP
- LGT Group
- Mondrian Investment Partners Limited
- Morgan Stanley
- Mountgrange Investment Management LLP
- Partners Group
- Pimco Europe Ltd
- Proprium
- RREEF America L.L.C.
- SJ Berwin LaSalle
- Western Asset Management Company

De geldmarkt beheerders per 1 juni 2018 zijn:

- BNP
- Goldman Sachs

Custodian

Met Bank of New York Mellon S.A./N.V. (BNY Mellon) is een custody overeenkomst afgesloten. De voornaamste taken die door BNY Mellon worden uitgevoerd zijn:

- Het in bewaring houden van de activa van het Pensioenfonds;
- BNY Mellon verstrekt het instrument om het toezicht te houden op de "compliance regels van de beleggingsmandaten". Het is de verantwoordelijkheid van de Europese pensioen-controller om dit op te volgen en om bij "overtreding van de regels" dit onder de aandacht te brengen van de Beleggingscommissie;
- Het op maand- en kwartaalbasis aanleveren van een (geconsolideerd) performance rapport welke voldoet aan de te stellen eisen met betrekking tot volledigheid, consistentie en tijdigheid.

Elke maand worden de resultaten door BNY Mellon gecontroleerd op basis van de verslagen van de vermogensbeheerders. Deze worden beoordeeld door de Europese pensioen-controller van Dow Europe GmbH. Zijn bevindingen worden gerapporteerd aan het Bestuur.

Beheersmaatregelen

Zowel AZL als BNY Mellon verstrekken een ISAE-rapport. In dit rapport wordt niet alleen verslag gedaan van de opzet en het bestaan van beheersmaatregelen maar ook van de dagelijkse werking van deze beheersmaatregelen. De resultaten van de ISAE-rapportages zijn gedeeld met het Bestuur. Het ISAE-rapport van AZL is besproken met het Bestuur. Het ISAE-rapport van BNY Mellon is besproken met de Europese pensioen-controller van Dow Europe GmbH, welke hierover gerapporteerd heeft aan het Bestuur.

Externe accountant en certificerend actuaris

De controlerend accountant van de Stichting Dow Pensioenfonds is Deloitte Accountants B.V. te Rotterdam. De certificerend actuaris is Towers Watson Netherlands B.V. te Eindhoven.

Compliance Officer

De Compliance Officer is mevrouw I.C. Agema van maatschap TriVu.

Verzekeraars

Deze contracten hebben betrekking op premievrije rechten die door een beperkte groep deelnemers in het verleden zijn opgebouwd bij door de werkgever overgenomen bedrijven dan wel hun voormalige werkgever. Het fonds keert namens de verzekeraar de pensioenrechten uit aan de betrokken deelnemers.

De verzekeraars per 1 juni 2018 zijn:

- AEGON Nederland NV
- Generali / Nederlanden van 1870 en
- Nationale-Nederlanden (voorheen RVS)

Verslag van het Bestuur

Het Pensioenfonds

Statutaire doelstelling en profiel

Het Bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds is verantwoordelijk voor de realisering van de door Dow Benelux B.V., Dow AgroSciences B.V., Dow Europe Holding B.V., Dow Benelux Integrated Center Terneuzen B.V. (voorheen Business Process Service Center Terneuzen B.V.) en Specialty Electronic Materials Netherlands B.V. (gezamenlijk "de onderneming") gedane pensioentoezeggingen. Gedurende 2017 is Dow Dutch Holding B.V. uitgetreden en heeft geen aangesloten deelnemers meer en Specialty Electronic Materials Netherlands B.V. is toegetreden.

Volgens artikel 3 van de statuten heeft de Stichting ten doel de pensioenen voor (gewezen) werknemers van de onderneming en hun nabestaanden zeker te stellen. De pensioenaanspraken worden gefinancierd met bijdragen van de onderneming en werknemers.

Tevens dient het Bestuur conform artikel 5 van de statuten zorg te dragen voor een solide wijze van belegging van de gelden der Stichting. Het Bestuur heeft als primaire taak de pensioen regeling uit te voeren. De Stichting is aangesloten bij de Pensioenfederatie.

Het Bestuur heeft de doelstellingen en beleidsuitgangspunten, zoals bedoeld in artikel 102a van de Pensioenwet vastgesteld en vastgelegd in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). Bij de toetsing van de opdrachtaanvaarding voor de uitvoering van de pensioenregeling zijn deze door het Bestuur als uitgangspunt genomen.

De pensioenregeling voorziet voor alle deelnemers in een ouderdomspensioen, een partnerpensioen, een ANW-hiaatpensioen, een wezenpensioen, een WGA-hiaatpensioen, een WIA-excedentpensioen en een WAO-arbeidsongeschiktheidspensioen.

Het Bestuur heeft geen bevoegdheid om de pensioenregeling zelfstandig te wijzigen. Wijzigingen kunnen doorgevoerd worden na overleg met, en met voorafgaande goedkeuring van de onderneming en de ondernemingsraden. Het Bestuur draagt er zorg voor dat het beheer gevoerd wordt volgens een actuariële en bedrijfstechnische nota waarin het te voeren beleid en de aan het Bestuur ter beschikking gestelde bestuursmaatregelen worden beschreven. Vanaf 1 januari 2014 is het Pensioenfonds een krimpend fonds geworden. Dit betekent dat er geen nieuwe deelnemers meer worden opgenomen in de pensioenregeling.

De belegde gelden worden gevormd door het afgezonderde stichtingskapitaal, de door de onderneming en deelnemers verrichte stortingen, ontvangsten uit herverzekering, rente en andere beleggingsopbrengsten van belegde gelden. Aangezien de pensioentoezegging sinds 1 januari 2015 gebeurt op basis van een middelloonsysteem met limited backservice en de gevraagde bijdrage van de deelnemers gebaseerd is op een percentage van het huidige salaris, worden de risico's van limited backservice gedragen door de onderneming.

De Beleggingscommissie, aangesteld door het Bestuur, weegt, evalueert en bespreekt het beleggingsresultaat van de afzonderlijke vermogensbeheerders. Zij is tevens verantwoordelijk voor het doen van voorstellen tot benoeming en/of vervanging van de vermogensbeheerders. Het Bestuur beslist over de gedane voorstellen van de Beleggingscommissie.

Missie, visie, strategie en doelstellingen

Het Bestuur heeft een nieuwe missie, visie en strategie vastgesteld.

Missie

Stichting Dow Pensioenfonds is een krimpend pensioenfonds en voert een pensioenregeling uit waarbij vanaf 1 januari 2014 geen nieuwe deelnemers meer toetreden. Stichting Dow Pensioenfonds ziet het als haar kerntaak op betrouwbare, transparante en verantwoorde wijze het (tijdelijk) ouderdoms-, partner-, arbeidsongeschiktheids- en wezenpensioenen uit te voeren op grond van de bij de werkgevers van toepassing zijnde pensioenovereenkomsten. De uitvoering van de overeenkomst dient correct, (maatschappelijk) verantwoord en met de toegezegde flexibiliteit, zo (kosten) efficiënt mogelijk te geschieden. Stichting Dow Pensioenfonds communiceert begrijpelijk, duidelijk en relevant naar zijn aanspraak- en pensioengerechtigden.

Visie

Stichting Dow Pensioenfonds heeft de ambitie om een duurzaam en betrouwbaar pensioenfonds te zijn dat zijn financiële verplichtingen en doelstellingen nu en in de toekomst waar kan maken. Het Pensioenfonds houdt daarbij rekening met zijn status als een voor nieuwe deelnemers gesloten pensioenfonds, wat invloed heeft op de risicohouding van het Pensioenfonds. Stichting Dow Pensioenfonds zal zich continu aanpassen aan het veranderende pensioenlandschap op organisatorisch, financieel en juridisch gebied.

Strategie

Het Bestuur geeft op de volgende wijze invulling aan de realisering van de visie:

- Het beleid is evenwichtig vormgegeven op de voor Stichting Dow Pensioenfonds geldende beleidsterreinen (o.a. beleggen, pensioenadministratie, communicatie)
- Het integraal risicomanagement van het Pensioenfonds zorgt voor een adequate wijze van het afwegen en managen van risico's
- Processen zijn effectief en efficiënt ingericht
- Processen worden op beheerste wijze doorlopen, vastgelegd en gemonitord
- Voorlichting en informatie zijn begrijpelijk, duidelijk en relevant voor de beoogde doelgroepen

In het licht van het krimpend karakter van het fonds met een steeds korter wordende horizon, heeft een werkgroep een voorstel geformuleerd dat –in het belang van alle belanghebbenden– een duurzamer risico profiel inhoudt.

Uit de verschillende mogelijke scenario's heeft het Bestuur gekozen voor een model dat de wisselvalligheid van de dekkingsgraad sterk vermindert. Ook de bijdragen van Dow zullen minder variëren, maar wel op een hoger niveau komen.

In 2018 zal aan de hand van een voorafgaande "asset liability management studie" fase 2 van het de-risking programma starten. Fase 1 van het de-risking programma is al bijna twee jaar geleden ingezet waarbij 50% van de Alternative Investments binnen een periode van vijf jaar worden afgebouwd en vrijgekomen gelden in obligaties belegd worden.

De strategie van Stichting Dow Pensioenfonds is uitgewerkt in plannen en nota's (fondsdocumenten), die periodiek worden herzien.

Het betreft in elk geval:

- de Governance Compliance & Risk nota;
- het geschiktheidsplan;
- het beleggingsplan;
- het communicatieplan;
- de actuariële en bedrijfstechnische nota.

Ter ondersteuning van de missie, visie en strategie heeft Stichting Dow Pensioenfonds kernwaarden benoemd. Deze geven onder andere de waarden weer van de mensen en de ondernemingen waarvoor Stichting Dow Pensioenfonds mag werken.

- **Betrouwbaarheid:**

De betrouwbaarheid komt onder meer tot uiting in professionele besturing en solide vermogensbeheer.

- **Beheerste procesvoering:**

Processen zijn bij Stichting Dow Pensioenfonds op een duidelijke, transparante en accurate wijze vastgelegd en worden dienovereenkomstig uitgevoerd. Waarborging van privacy is een belangrijk onderdeel hiervan. Processen worden continue gemonitord en periodiek geëvalueerd.

- **Continuïteit:**

Stichting Dow Pensioenfonds draagt zorg voor continuïteit. Zowel wat betreft de uitvoering van de pensioenregeling ten behoeve van de belanghebbenden als wat betreft de bestuursfuncties.

- **Duidelijkheid:**

Stichting Dow Pensioenfonds wil de belanghebbenden tijdig en accurate informatie verstrekken. Dit geldt zowel voor communicatie over het beleid binnen Stichting Dow Pensioenfonds als de ontwikkelingen met betrekking tot pensioen.

- **Open cultuur:**

Stichting Dow Pensioenfonds kent een open cultuur. Door de verbinding met de aangesloten werkgevers zijn er korte lijnen en de belanghebbenden kunnen ten allen tijde contact leggen met het Bestuur en het pensioenbureau.

Doelstellingen

Bovenstaande missie, visie en strategie heeft geleid tot de onderstaande doelstellingen:

- **Duurzaamheid**

Het beleid van Stichting Dow Pensioenfonds is erop gericht om de pensioenuitkeringen op korte en lange termijn veilig te stellen. Om dit te bewerkstelligen zullen toevertrouwde middelen op een verantwoorde en prudente wijze worden belegd en zijn in de uitvoeringsovereenkomst met Dow over de financiering nadere afspraken gemaakt. Onder andere door deze afspraken met Dow kan het Pensioenfonds de aanhoudende lage rente en de toegenomen levensverwachting het hoofd bieden.

- **Communicatie en Transparantie**

Stichting Dow Pensioenfonds streeft ernaar om de belanghebbenden tijdig te informeren over relevante onderwerpen op pensioengebied. Het Pensioenfonds heeft hiertoe een communicatieplan opgesteld.

- **Flexibilisering/ Pensioen is onderdeel van de totale ouderdomsvoorziening**

Stichting Dow Pensioenfonds kent vele mogelijkheden tot flexibilisering, waarbij de keuze van de deelnemer centraal staat, echter binnen het kader van de uitvoerbaarheid in de collectieve pensioenregeling. Stichting Dow Pensioenfonds communiceert hierover actief met alle belanghebbenden. Het fonds plaatst zijn producten en voorzieningen in het licht van het actief ouder worden, duurzame inzetbaarheid en draagt de flexibiliteit in de pensioenregeling actief uit.

- **Continue professionalisering van de organisatie**

Stichting Dow Pensioenfonds leeft de Code Pensioenfonds actief na. Deze code richt zich op de drie functies van 'goed pensioenfondsbestuur': besturen, toezicht houden en verantwoording afleggen over wat het fonds gepland en gerealiseerd heeft. Het Bestuur zorgt ervoor dat de individuele bestuursleden op het juiste geschiktheidsniveau komen en blijven door (markt) ontwikkelingen pro-actief onder de aandacht te brengen en opleidingen te verzorgen. Stichting Dow Pensioenfonds zorgt voorts voor een uitvoering van de pensioenregeling die binnen de doelstellingen van Stichting Dow Pensioenfonds past, tegen een zo gunstig mogelijke prijs-kwaliteitverhouding. Stichting Dow Pensioenfonds zal waar mogelijk (nog) meer gebruik maken van de back office van Dow en het internationale Dow netwerk om verdere professionalisering van het Pensioenfonds te realiseren.

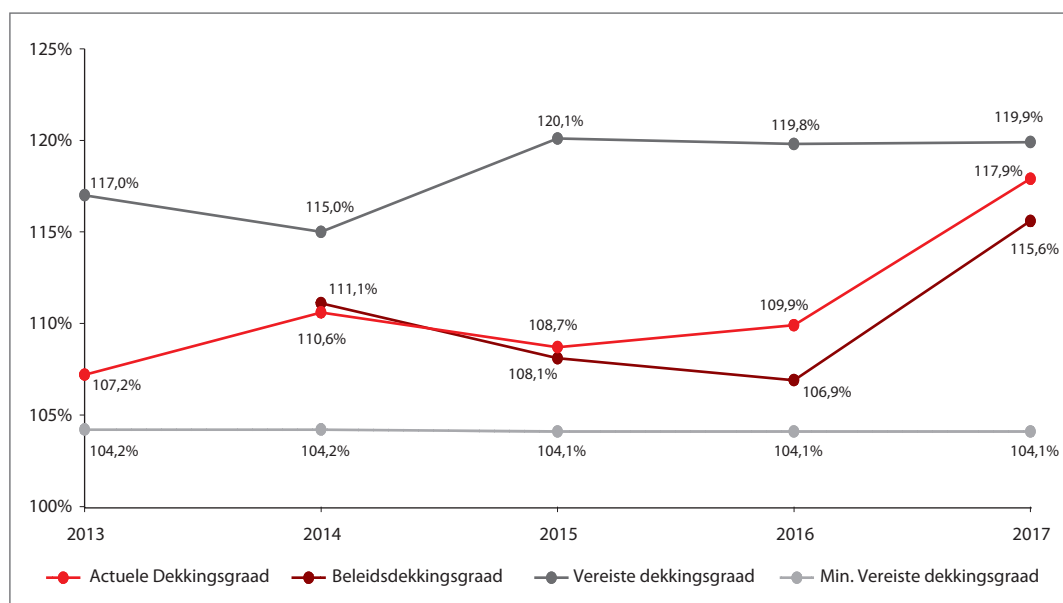
– **Instandhouden en vergroten van het vertrouwen van de aanspraak- en pensioengerechtigden**

De aanspraak- en pensioengerechtigden van Stichting Dow Pensioenfonds hebben een groot vertrouwen in het Pensioenfonds. Het Bestuur beschouwt dit als een sterk punt van het Pensioenfonds en ziet het als zijn taak om dit vertrouwen in stand te houden dan wel verder te vergroten in de komende vijf jaar. Duidelijke, transparante en relevante communicatie is daarbij van groot belang. Daarbij zal het Pensioenfonds waar mogelijk gebruik maken van de sterke band met Dow, zoals omgekeerd Dow ook gebruik kan maken van het Pensioenfonds.

– **Toekomstbestendigheid**

De toekomst van het Nederlands pensioenstelsel is op dit moment nog onduidelijk. De vergrijzing van de deelnemerspopulatie van Stichting Dow Pensioenfonds, de krimp van het aantal actieve deelnemers, de aanhoudende lage rente, de veranderingen in wet- en regelgeving onder andere op governance gebied en de toekomst van het Nederlands pensioenstelsel hebben invloed op de besturing en inrichting van het Pensioenfonds. Al deze ontwikkelingen maken het noodzakelijk voor Stichting Dow Pensioenfonds om de uitvoering van de pensioenregeling door een eigen ondernemingspensioenfonds continu te monitoren en periodiek te evalueren.

Financiële positie van Stichting Dow Pensioenfonds

(Beleids)dekkingsgraad

De actuele dekkingsgraad van het fonds is gestegen van 109,9% ultimo 2016 naar 117,9% ultimo 2017, een stijging van 8,0%-punt.

het positieve resultaat van 162.554 leidt tot een stijging van de actuele dekkingsgraad. In 2016 was er een positief resultaat van 42.626. De actuariële analyse van het resultaat is opgenomen op pagina 82.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad is als volgt:

Actuele dekkingsgraad

Primo

	2017	2016
Premie	0,4%	0,3%
Uitkeringen	0,3%	0,2%
Toeslagverlening	0,0%	0,0%
Renteverandering	1,4%	-8,3%
Overrendement	5,4%	9,9%
Wijziging grondslagen	0,0%	-0,2%
Andere oorzaken	0,5%	-0,7%

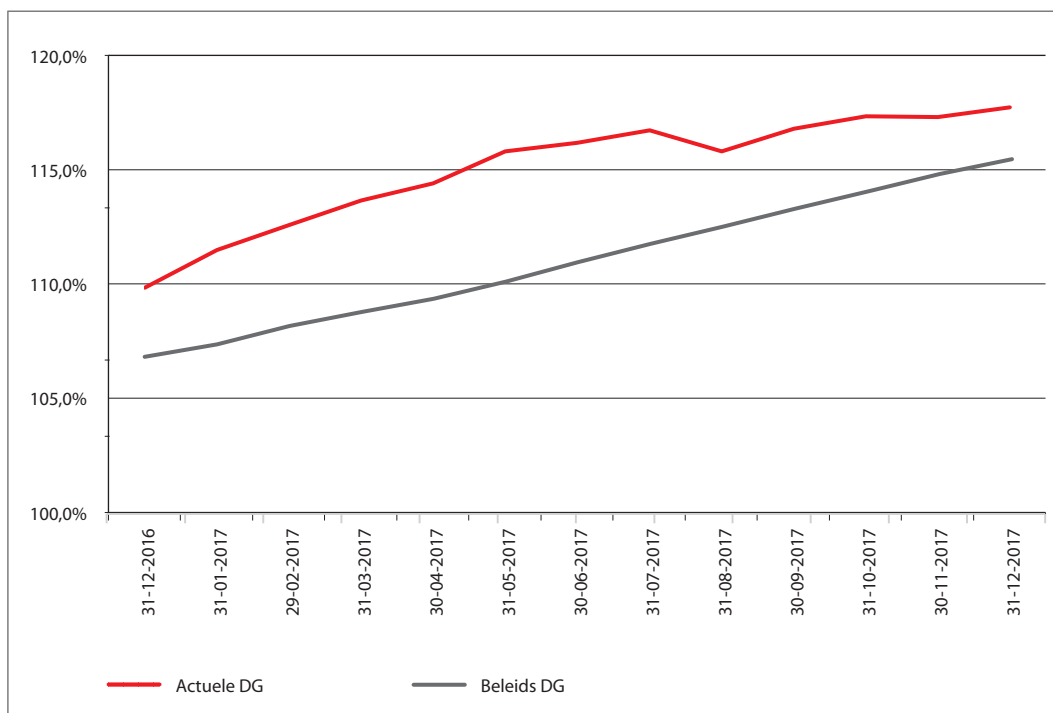
Ultimo

117,9%	109,9%
---------------	---------------

De stijging van de marktrente heeft geleid tot een stijging van de dekkingsgraad. De positieve beleggingsopbrengsten, mede als gevolg van de afdekking van het renterisico, is de belangrijkste oorzaak voor de stijging van de dekkingsgraad.

De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de actuele dekkingsgraden van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen. Alle beleidsmaatregelen moeten gebaseerd zijn op deze beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad van Stichting Dow Pensioenfonds bedroeg ultimo 2017 115,6% (ultimo 2016 was dit 106,9%).

Onderstaande grafiek laat de ontwikkeling van de dekkingsgraden in het boekjaar 2017 zien. Hierin is zichtbaar dat de actuele dekkingsgraad in het gehele boekjaar boven de beleidsdekkingsgraad ligt, wat er toe leidt dat de beleidsdekkingsgraad gedurende het jaar gestegen is.

De dekkingsgraden ultimo jaar (op basis van de jaarrekening) hebben zich de afgelopen jaren als volgt ontwikkeld:

	2017	2016	2015	2014	2013
Dekkingsgraad ultimo	117,9%	109,9%	108,7%	110,6%	107,2%
Beleidsdekkingsgraad volgens FTK	115,6%	106,9%	108,1%	111,1% ¹⁾	n.v.t.
Reële dekkingsgraad ²⁾	94,4%	88,2%	88,6%	n.v.t.	n.v.t.

1) Betreft de beleidsdekkingsgraad per 1-1-2015.

2) De reële dekkingsgraad is berekend als het quotiënt van de beleidsdekkingsgraad als beschreven op de vorige pagina en de beleidsdekkingsgraad die nodig is voor voorwaardelijke toeslagverlening ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer. Het is wettelijk voorgeschreven dat het Pensioenfonds deze dekkingsgraad aan DNB opgeeft, hoewel deze voor het Pensioenfonds niet relevant is, aangezien het Pensioenfonds geen enkele toeslagambitie ten uitvoering heeft.

(Minimum) Vereist eigen vermogen

Per einde 2017 bedraagt het Minimaal Vereist Eigen Vermogen (MVEV) 4,1% en het Vereist Eigen Vermogen (VEV) 19,9% van de Technische voorzieningen (TV).

Gegeven de beleidsdekkingsgraad van 115,6% wordt voldaan aan de vereisten ten opzichte van het Minimaal Vereist Eigen Vermogen. Er is derhalve geen sprake van een dekkingstekort. Aangezien de beleidsdekkingsgraad lager is dan het Vereist Eigen Vermogen, verkeert het Pensioenfonds in reservetekort. Voor het oordeel over de vermogenspositie en de toereikendheid van de technische voorzieningen wordt verwezen naar het oordeel van de waarmede actuaire in de actuariële verklaring.

Het feitelijke aanwezig vermogen van het Pensioenfonds ultimo 2017 bedraagt 2.535.444. Per 31 december 2017 is er sprake van een negatieve reservepositie van 43.598.

In onderstaand overzicht wordt de reservepositie nader toegelicht:

Toelichting reserve positie	Bedrag	In % van de TV
Aanwezig vermogen pensioenfonds	2.535.444	117,9%
Af: Technische Voorzieningen	-2.150.905	-100,0%
Af: MVEV (4,1%)	-88.602	-4,1%
Dekkingspositie	295.937	13,8%
Af: Vereist Eigen Vermogen (excl. minimaal vereist vermogen)	-339.535	-15,8%
Reservepositie	-43.598	-2,0%

Herstelplan

Zolang de beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds onder de vereiste dekkingsgraad ligt, zal het Pensioenfonds jaarlijks een actualisatie van het herstelplan moeten opstellen en rapporteren aan DNB. Het herstelplan laat zien dat de dekkingsgraad zich naar verwachting ruim binnen de maximaal toegestane termijn van 10 jaar herstelt.

Deelnemers kunnen het herstelplan verkrijgen via de website van het fonds: www.dowpensioen.nl.

Haalbaarheidstoets

Stichting Dow Pensioenfonds voert jaarlijks een haalbaarheidstoets uit. De haalbaarheidstoets geeft inzicht in de samenhang tussen de financiële opzet, het verwachte pensioenresultaat en de risico's die daarbij gelden.

Bij uitvoering van een nieuwe pensioenregeling of op het moment dat zich een significante wijziging heeft voorgedaan voert het Pensioenfonds een nieuwe aanvangshaalbaarheidstoets uit. Dit was bij Stichting Dow Pensioenfonds in het verslagjaar niet aan de orde.

De haalbaarheidstoets geeft een indicatie in hoeverre de variatie in koopkracht van de pensioenen als gevolg van verschillende economische scenario's, voldoet aan de doelstellingen gesteld door het fonds. Het Bestuur heeft bevestigd dat er geen significante wijzigingen zijn opgetreden in de pensioenregeling en dat de uitkomsten voldoen aan de vastgestelde ondergrenzen.

Voor pensioenfonds met indexatieambitie is een haalbaarheidstoets zeer interessant, maar Stichting Dow Pensioenfonds heeft een nominaal pensioen, dus het pensioenresultaat is alleen afhankelijk van de inflatieverwachting voor de toekomst.

Pensioenregeling 2017

De pensioenregeling is bestemd voor werknemers van de onderneming geboren op of na 1 januari 1950 en in dienst getreden voor 1 januari 2014. De regeling is een middelloonregeling met limited backservice voor het basissalaris en de ploegentoeslag. Pensioenopbouw over de bonus heeft plaatsgevonden in een beschikbare premieregeling. De opbouw over het basissalaris, de ploegentoeslag en de bonus was beperkt tot een maximum salaris van € 103.317,-. De werknemers zijn een bijdrage verschuldigd aan de pensioenopbouw.

Naast bovenstaande regeling voert het fonds nog oude regelingen uit voor premievrije aanspraken. In deze regelingen komen geen actieve deelnemers meer voor.

Per 1 januari 2018 voert het Pensioenfonds geen beschikbare premieregeling meer uit over de variabele beloningen. De reden hiervoor was het feit dat op 1 mei 2016 de Wet Verbeterde Premieregeling werd aangenomen door de Eerste Kamer. Deelnemers met een beschikbare premieregeling kunnen hierdoor vanaf 1 juli 2016 opteren voor doorbeleggen na hun pensioendatum. Het beoogde effect is een beter pensioenresultaat voor de deelnemer. Bij Stichting Dow Pensioenfonds was deze wijziging alleen van invloed op de pensioenopbouw over de Performance Award en de Sales Incentive. Het Pensioenfonds heeft besloten gezien de complexiteit die doorbeleggen voor het fonds met zich meebrengt, om per 1 januari 2018 de uitvoering van de beschikbare premieregeling stop te zetten en heeft de aangesloten werkgevers verzocht om een nieuwe pensioenuitvoerder hiervoor te zoeken. Op 31 december 2017 heeft een collectieve waardeoverdracht plaatsgevonden waarbij de pensioenaanspraken zijn overgedragen aan United Pensions. De daadwerkelijke afwikkeling hiervan heeft plaatsgevonden in januari 2018.

Deelnemers kunnen het actuele pensioenreglement verkrijgen via de website van het fonds: www.dowpensioen.nl.

Premiebeleid

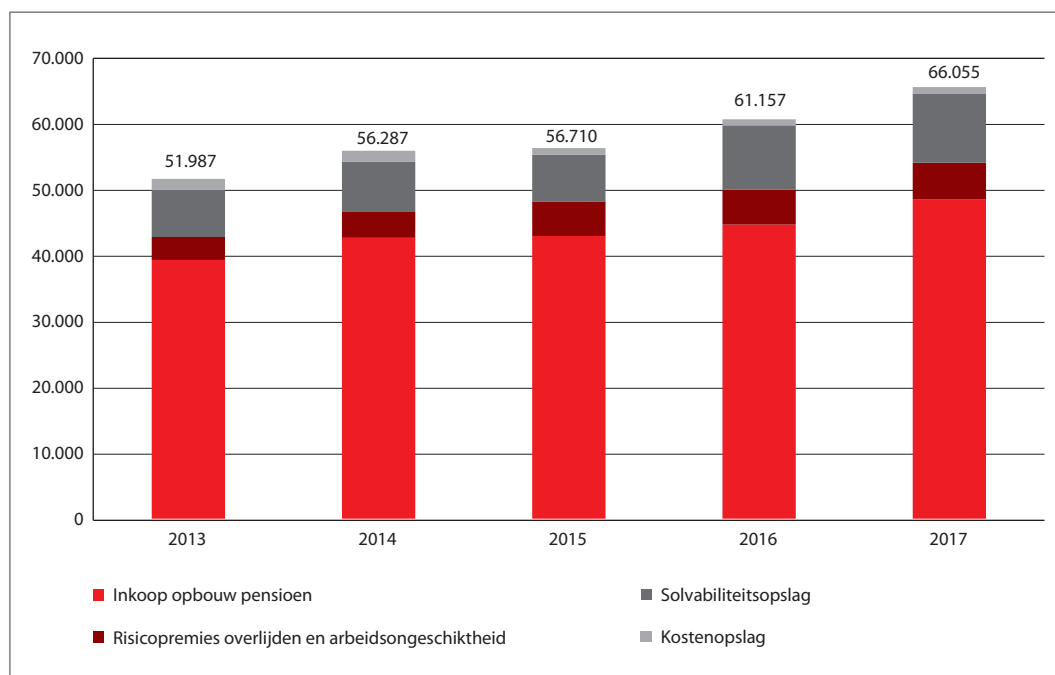
Het premiebeleid van Stichting Dow Pensioenfonds is op basis van een zuiver kostendekkende premie. Premiebijdragen kunnen van jaar tot jaar verschillen.

Als zonder aanvullende maatregelen een dekkings- of reservetekort niet binnen de wettelijke hersteltermijn is opgeheven, worden er herstellpremies betaald zodanig dat een dekkings- of reservetekort binnen de wettelijke hersteltermijn wel is opgeheven. De aanvullende herstellpremies worden zo vastgesteld dat het herstel zo egaal mogelijk optreedt.

Bij het berekenen van de premie die de deelnemer aan de pensioenregeling bijdraagt wordt de franchise jaarlijks vastgesteld door het Bestuur. In 2017 is het pensioengevend salaris, inclusief de ploegentoeslag, gemaximeerd op € 103.317,-.

De jaarlijkse bijdrage van de deelnemer bedraagt 1,82% van het pensioengevend salaris minus de ploegentoeslag en de franchise, berekend op 1 maart van het lopende jaar en 6,48% van het pensioengevend salaris minus de ploegentoeslag voor zover deze uitstijgt boven vier maal de franchise, berekend op 1 maart van het lopende jaar en 2,00% van de ploegentoeslag.

Conform de ABTN is de kostendekkende premie over boekjaar 2017 vastgesteld op basis van de rentetermijnstructuur waarop ook de TV voor risico fonds wordt berekend. De kostendekkende premie bedraagt 66.055. De opsplitsing van de kostendekkende premie wordt in onderstaande grafiek weergegeven.

De zuivere kostendeekkende premie en de feitelijke premie over 2017 zijn als volgt samengesteld:

	Zuivere kosten- dekkende premie	Feitelijke premie
Actuarieel benodigde koopsom (inclusief DC premies)	54.454	56.835
Opslag in stand houden vereist vermogen	10.601	11.035
Opslag voor uitvoeringskosten	1.000	1.000
	66.055	68.870

De feitelijke premie over 2017 bedraagt 68.870. Gezien de hoogte van de kostendeekkende premie van 66.055 is de feitelijke premie hoger dan de kostendeekkende premie. Het verschil wordt niet terugbetaald.

Communicatie

De Communicatiecommissie heeft in 2017 vier maal vergaderd.

In 2017 is er extra aandacht aan minder bekende elementen van onze pensioenregeling besteed.

Dat is gebeurd door in de PensioenUpdates nadere uitleg te geven over het (gedeeltelijk) arbeidsongeschikt raken en pensioenkeuzes bij toekomstig pensioneren. Ook werden een aantal Veelgestelde Vragen op de website verduidelijkt.

Er werden vier PensioenUpdate's uitgebracht. Andere onderwerpen in de diverse PensioenUpdate's waren: uitleg over de rol van het Verantwoordingsorgaan, interview met een deelnemer over keuzes die hij gemaakt heeft. Er is ook een PensioenUpdate gewijd aan de financiële cijfers van het voorafgaande jaar. Andere onderwerpen worden hieronder apart genoemd vanwege hun grote belang.

Communicatie over het Beleggingsbeleid

Hoeksteen van ieder pensioenfonds is de juiste inrichting van het beleggingsbeleid, waarover in dit bestuursverslag meer te lezen is. Meer dan in vorige jaren is getracht daarover de deelnemers te informeren.

Daarbij werd aangeknoopt bij de aanpassingen in het beleggingsbeleid waartoe het Bestuur eerder besloot, nl. om geleidelijk te gaan de-risken. Op de website werd in 2017 begonnen met het bekendmaken van het beleggingsresultaat.

De dekkingsgraden worden al langer gepubliceerd.

Communicatie over het pensioen landschap om ons heen

Op diverse plaatsen in de publicaties werd aandacht besteed aan op handen zijnde wijzigingen op het gebied van wet- en regelgeving.

Omdat het Pensioenfonds een pro actieve houding op dit punt heeft, proberen we de deelnemers te informeren dat er ook voor ons fonds veranderingen op til zijn, hoe ongewis ook op dit moment.

Communicatie over uitvoering en pensioenleeftijd

- Een groot deel van het jaar is de werkgever bezig geweest de actieve deelnemers te betrekken bij de stap om het deel van de pensioenregeling dat DC heet (beschikbare premieregeling) van ons fonds naar een andere uitvoerder over te brengen.
- Zoals bekend heeft de nieuwe fiscale wetgeving bepaald dat de pensioenrichtlijn per 1 januari 2018 stijgt naar 68 jaar. Partners (werkgever en OR) hebben besloten de pensioenleeftijd van de regeling op 67 jaar te houden met aanpassing van het opbouwpercentage.

Communicatie over andere onderwerpen

- Onze pensioenuitvoerder AZL introduceerde gedurende het jaar een online “mijn” omgeving. De Communicatiecommissie heeft uitvoerig de aspecten daarvan bekeken en besloten dat het een waardevolle aanvulling is. In hun eigen beveiligde omgeving worden alle door AZL gecommuniceerde en persoonlijke berichten geplaatst. Te denken valt aan UPO of Jaaroverzichten. Met de nodige communicatie d.m.v. e-mails en een animatie filmpje werd dit nieuwe product uitgelegd. Het Deelnemers Portaal zal in de nabije toekomst belangrijk worden voor meer digitale communicatie met onze deelnemers. Gekoppeld aan dit Deelnemers Portaal werd door AZL een Pensioenschets ontworpen. Op een laagdrempelige wijze wordt iemand geleid door de vragen die gesteld moeten worden als je wil weten of je toekomstig pensioen voldoende is om te voldoen aan de eigen wensen. En zo niet, wat zijn de mogelijkheden om bij te sturen. Met dit laatste product voldoet het fonds aan de verplichtingen die voortvloeien uit de Communicatie wet.
- Een aanvullende wettelijke eis was om de gelaagde informatie over de pensioenregeling, genaamd Pensioen 1-2-3, ook beschikbaar te stellen voor pensioengerechtigden en niet actieve deelnemers. Met een eigen log-in procedure is dit gerealiseerd binnen de vereiste tijd.
- De Pensioenplanner werd ververs met nieuwe gegevens en voldoet aan een behoefte bij mensen die concreter gaan nadenken over hun pensioenkeuzes.
- Het Pensioenfonds nam wederom deel, samen met de werkgever, aan de Pensioen3daagse, een nationale campagne gericht op meer pensioenbewustzijn.

- Net voor het einde van het jaar zijn gepensioneerden woonachtig in België geïnformeerd door AZL dat er Nederlandse loonbelasting zal worden ingehouden op pensioen. De betrokkenen zijn in 2018 gevraagd vrijstellingsverklaringen aan te vragen bij de Belastingdienst. Het Dow pensioenbureau heeft verdere communicatie met nadere toelichting hierover gestuurd. Tevens is er ook een voorbeeld van een vooringevulde aanvraag gemaakt, om de aanvraag te vergemakkelijken voor betrokkenen.

Bridgevest is de communicatie adviseur van het fonds. Het onderhouden van de website, vormgeven aan de PensioenUpdate en adviseren over het communicatiebeleid behoort bij hun taken.

De statistieken van de website toont aan dat deze in de behoefte voorziet.

Vooruitblik

Voor 2018 worden de doelstellingen nog nader gedefinieerd aan de hand van de uitkomsten van een nieuw deelnemersonderzoek dat dit jaar werd gehouden. Er waren vragen toegevoegd die betrekking hebben op duurzaamheid. Het fonds acht het van belang te weten in hoeverre de deelnemers hier belang aan hechten. Dit moet nader gestalte krijgen in de komende periode.

Beleggingen

Terugblik op 2017

In 2017 heeft Stichting Dow Pensioenfonds een totaal rendement behaald van 4,8% tegen een benchmark rendement van 2,3%. De benchmark is verschillend voor elke beleggingscategorie.

In het volgende overzicht zijn de rendementen van de verschillende categorieën in % van de beleggingsportefeuille op 31 december 2017 weergegeven.

	Behaald	Benchmark
Aandelen	5,8	10,1
Europa	-0,1	10,9
Wereldwijd	6,0	8,1
Opkomende markten	13,3	21,0
Alternatieve beleggingen	3,8	1,5
Onroerende goederen	0,8	-7,1
Infrastructuur	7,4	2,6
Private equity	4,6	15,5
Obligaties	-1,6	0,7
Resultaat valutarisicoafdekking	4,0	2,1
Resultaat renterisicoafdekking	-0,7	-3,2
Totaal rendement	4,8	2,3

NB: de percentages in de tabel kunnen niet opgeteld worden vanwege de verschillende onderliggende waarden.

Het verschil tussen het gerealiseerde resultaat en de benchmark met alternatieve beleggingen wordt veroorzaakt door verschillende factoren, o.a. door andere metingen, eerste beursgang (IPO) investeringen, en eerdere sluiting van projecten. De gerealiseerde resultaten voor de categorie aandelen varieerden ook aanzienlijk ten opzichte van hun benchmark. Dit wordt in feite veroorzaakt door de selectie strategie van de externe vermogensbeheerders.

Zowel de aandelen als obligaties (exclusief derivaten) presteerden minder dan de benchmark, maar door de derivaten (overlay strategie) werd dit geneutraliseerd en extra rendement gegenereerd. Veel beleggingen zijn belegd in andere valuta dan Euro's. Op de balans staan deze beleggingen in Euro's genoemd. Wanneer de wisselkoers verandert, dan heeft dit een effect op de waarde in Euro's. Dit verschil wordt afgedekt met de valutarisicoafdekking.

De risicodekking van de vreemde valuta van geïndustrialiseerde landen ten opzichte van de euro is bijna 100%. Het renterisico, dat wordt veroorzaakt door het feit dat de looptijd van pensioenen langer is dan die van de investeringen, is grotendeels afgedekt.

In 2015 werd een investeringsonderzoek door DNB uitgevoerd en in 2016 werd het plan van aanpak naar aanleiding hiervan verzonden naar DNB. Afronding van dit plan heeft plaatsgevonden in 2017. Er is hierover regelmatig overleg met DNB. Het Pensioenfonds is een de-risking fase ingegaan waarbij de alternatieve investeringen worden afgebouwd en vervangen door obligaties.

Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB)

Stichting Dow Pensioenfonds is van mening dat ethiek, duurzaamheid en zakelijk Bestuur onlosmakelijk verbonden zijn met zorgvuldig ondernemerschap. Het Pensioenfonds verwacht dit ook van zijn dienstenleveranciers, bijvoorbeeld externe vermogensbeheerders. In de investeringsopdrachten bij de verschillende beleggingsbeheerders is vastgelegd dat deze moeten voldoen aan de eisen van de Europese richtlijnen (bv. geen kinderarbeid en geen clusterbommen).

De activiteiten van het Pensioenfonds op het gebied van ethiek, duurzaamheid en zakelijk Bestuur vormen op zichzelf niet een doelstelling voor het Pensioenfonds. Naleving van het beleid van het Pensioenfonds op deze gebieden wordt beoordeeld op basis van de primaire verantwoordelijkheid: het genereren van optimaal rendement in het belang van de betrokken partijen in het Pensioenfonds en in overeenstemming met de kernwaarden van Dow.

In 2017 werden de beleggingsovertuigingen naar aanleiding hiervan aangepast en wordt het initiatief van de Pensioenfederatie verder bestudeerd. Tijdens het twee-jaarlijkse deelnemers tevredenheidsonderzoek, hetgeen in het eerste kwartaal van 2018 plaatsvindt, worden de deelnemers ook gevraagd aan te geven in welke mate zij belang hechten aan een grotere focus op beleggingen met een sterker ESG karakter. De uitkomst hiervan zal meegenomen worden in het nieuwe uit te werken beleid hieromtrent.

Vooruitblik 2018

Beleggingsrapport januari & februari 2018

Tijdens het eerste kwartaal 2018 daalden de wereldwijde aandelenmarkten en nam de volatiliteit toe. Beleggers hadden zorgen over de ontwikkeling van de Amerikaanse renteverhogingen en maken zich zorgen over de handel. Wereldwijde obligatiemarkten weerspiegelden de hogere inflatie, waarbij de meeste grote staatsobligatierendementen stegen.

Marktvolatiliteit zal aanhouden, naarmate er nieuwe ontwikkelingen op verschillende gebieden zijn. Trumps goedkeuring van tarieven voor staal en aluminium kunnen het begin van een handelsoorlog vormen, of van NAFTA onderhandelingen. Op het politieke front was de belangrijkste gebeurtenis van het kwartaal voor Europa de verkiezingen in Italië, die geen algemene winnaar opleverde. De centrum rechtse coalitie kreeg de meeste stemmen, gevolgd door de "Vijfsterrenbeweging". De recente correctie van de aandelenmarkt en de

toename van de marktvolatiliteit, en een aanhoudende verkoop op de financiële markt en een correctie in een sterk beurs sentiment, dat een permanente en aanzienlijke aanscherping van de financiële voorwaarden impliceert, blijven een materieel risico vormen voor de economische vooruitzichten.

De sneller-dan-verwachte inflatie die zou kunnen leiden tot een mogelijke reactie van de centrale banken in het versnellen van geplande aanscherping, kan onrust op de financiële markten veroorzaken, terwijl centrale banken ook kunnen beslissen om risico's op financiële stabiliteit besluitvaardiger op te pakken.

Geopolitieke spanningen zorgden in deze periode voor gemengd nieuws, onder meer in de Iran-nucleaire affaire van de negatieve kant en de aanpak tussen Noord en Zuid-Korea van de positieve kant.

Aandelen uit de eurozone leverden in het eerste kwartaal een negatief rendement op, waarbij het grootste deel van de dalingen in maart aanving. De regionale aandelenbeurzen begonnen het jaar op een stevigere basis maar zorgen over de ontwikkeling van de Amerikaanse rentetarieven en de vooruitzichten voor de wereldhandel leidden tot dalingen.

Met betrekking tot het QE-programma is het de verwachting dat de ECB dit zal blijven verminderen en dat het zal aflopen in december 2018, in voorbereiding op de eerste verwachte stijging van de rente medio 2019.

Aan het einde van februari liet de beleggingsmix van het Pensioenfonds een evenwichtige positie in aandelen zien, met 32,4% ten opzichte van de strategische benchmark van 30%. Wat betreft de vertegenwoordiging van regionale beleggingen in wereldwijde aandelen, Europese aandelen en aandelen in opkomende economieën, die zijn respectievelijk 23,2%, 5,2% en 4,0% ten opzichte van de benchmark van respectievelijk 21,6%, 4,8% en 3,6%.

Het totaal aan alternatieve beleggingen was 10,2% tegen de benchmark van 9%.

De investeringen in onroerend goed kwamen uit op 4,3% tegen de benchmark van 4%. De beleggingen in infrastructuur waren 3,6% tegen 2,5% benchmark en de private equity kwam uit op 2,3% tegen 2,5%.

Opmerking: Alle benchmarks van de beleggingen in strategische activa zijn van ná de start van het 'de-risking' proces, en zullen binnen een tijdsbestek van vijf jaar worden bereikt. De voorlopige strategische benchmarks voor de toewijzing van activapunten zijn 25% voor aandelen (4% Europese aandelen, 18% wereldwijde aandelen en 3% aandelen opkomende markten) 25% voor alternatieve beleggingen (10% onroerend goed, 5% private equity, 5% infrastructuur en 5% Absolute Return) en 50% voor vast inkomen.

De vastrentende beleggingen bedroegen 50,6% ten opzichte van de benchmark van 61%. De contantenrekening kwam uit op 6,0%, met inbegrip van onderpand als compensatie voor de reële waarde van de renteswaps en valutatransacties. De beschikbare contantemiddelen liepen echter wel op tot 0,9%.

Verzekerdenbestand

Actieve deelnemers

Het aantal deelnemers voor wie wordt bijgedragen is in het verslagjaar met 77 afgenomen van 1.618 naar 1.541. In genoemde totalen zijn ook begrepen de deelnemers, die premievrijstelling hebben verkregen wegens langdurige volledige arbeidsongeschiktheid (WAO/WIA). Ultimo 2017 kwamen 38 deelnemers hiervoor in aanmerking.

Gewezen deelnemers

Bij beëindiging van de dienstbetrekking met de onderneming blijft het opgebouwde pensioenrecht door de gewezen deelnemers behouden. Ultimo verslagjaar bedroeg het aantal gewezen deelnemers 1.062.

Pensioenuitkeringen

Het totaal aantal uitkeringsgerechtigden is in het verslagjaar per saldo met 34 gestegen.

Er zijn 28 personen met een niet opgevraagd pensioen, waarvan 21 ouderdomspensioenen en zeven nabestaandenpensioenen.

	2017	2016	Toename
Specificatie pensioengerechtigden			
Ouderdomspensioen	2.046	2.029	17
Nabestaandenpensioen	654	637	17
Wezenpensioen	30	30	0
Totaal	2.730	2.696	34

Uitvoeringskosten

Kosten pensioenbeheer

	2017			2016		
	Pensioen-beheer	Vermogens-beheer	Totaal	Pensioen-beheer	Vermogens-beheer	Totaal
Administratiekosten	1.125	220	1.345	1.046	205	1.251
Accountantskosten	23	23	46	24	24	48
Kosten actuaris	331	323	654	283	277	560
Bestuurskosten	11	11	22	11	11	22
Overige kosten	45	250	295	11	224	235
Totaal pensioenuitvoerings- en administratiekosten	1.535	827	2.362	1.375	741	2.116
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten per (actieve en pensioengerechtigde) deelnemer	€ 359,40			€ 318,73		
Kosten in % van de technische voorzieningen	0,07%			0,06%		

Om de kosten per deelnemer te berekenen is conform de aanbeveling van de Pensioenfederatie het aantal deelnemers gedefinieerd als de som van het aantal actieve deelnemers en pensioengerechtigden. Gewezen deelnemers tellen dus niet mee in deze berekening. Omdat Stichting Dow Pensioenfonds een krimpend pensioenfonds is met een relatief weinig aantal actieve en gewezen deelnemers zijn de kosten per deelnemer hoog vergeleken met andere pensioenfondsen. Een andere optie is om de kosten uit te drukken in een

percentage van de technische voorzieningen. De kosten uitgedrukt in een percentage van de technische voorzieningen zijn relatief laag in vergelijking met andere pensioenfondsen.

In 2017 zijn de pensioenbeheerkosten gestegen met 11,6%. In 2017 heeft het Pensioenfonds extra kosten gemaakt in verband met de collectieve waardeoverdracht van de beschikbare premieregeling.

Een deel van de kosten pensioenbeheer (2.362 voor 2017) kunnen toegerekend worden aan vermogensbeheer. Bijvoorbeeld de kosten actuaire en accountant, die werkzaamheden verrichten voor vermogensbeheer en voor pensioenbeheer. In 2018 heeft het fonds onderzocht welk deel van de kosten voor pensioenbeheer gealloceerd kan worden aan vermogensbeheer. Het blijkt dat 35% van de totale kosten pensioenbeheer gerelateerd is aan vermogensbeheer. In bovenstaande tabel is dat ook verwerkt. De allocatie van 35% van de totale kosten pensioenbeheer aan vermogensbeheer zal als richtlijn worden gehanteerd voor de komende jaren.

Kosten vermogensbeheer

	2017	2016
Kosten (excl. transactiekosten) in % van het gemiddeld belegd vermogen	0,51%	0,52%
Transactiekosten in % van het gemiddeld belegd vermogen	0,12%	0,14%
Totale kosten (incl. transactiekosten) in % van het gemiddeld belegd vermogen	0,63%	0,66%
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten	15.715	15.433
Gemiddeld belegd vermogen	2.496.192	2.333.017

Kosten van het vermogensbeheer kunnen in twee categorieën worden onderscheiden:

- De eerste categorie betreft de kosten zoals die in de jaarrekening zijn verwerkt, waaronder de beheervergoeding van de vermogensbeheerder(s), het bewaarloon, kosten van ondersteuning bij het vermogensbeheer, kosten accountant betreffende het vermogensbeheer en kosten met betrekking tot de beleggingsadministratie.
- De tweede categorie betreft kosten die rechtstreeks ten laste van het beleggingsrendement zijn gebracht. Deze kosten zijn dus niet inbegrepen in de kosten van de vermogensbeheerder(s) zoals opgenomen in de jaarrekening.

Daarnaast worden er nog transactiekosten gemaakt.

Toelichting kostenontwikkeling vermogensbeheer

Boekjaar 2017	Management- vergoedingen	Performance- vergoedingen	Transactie kosten	totaal
Beheervergoedingen, managementvergoedingen en transactiekosten				
Vastgoed	1.244	594	631	2.469
Aandelen	4.613	–	407	5.020
Private Equity	1.468	788	205	2.461
Vastrentende waarden	1.902	–	1.117	3.019
Overige beleggingen	–	–	718	718
	9.227	1.382	3.078	13.687
Overige kosten vermogensbeheer				1.201
Toerekening kosten pensioenbeheer				827
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten				15.715
Aansluiting tussen kostenspecificatie en jaarrekening				
Kosten rechtstreeks ten laste van beleggingsrendementen gebracht				3.550
Toerekening kosten pensioenbeheer				827
Kosten vermogensbeheer rechtstreeks gefactureerd aan het fonds				11.338
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten				15.715

Boekjaar 2016	Management- vergoedingen	Performance- vergoedingen	Transactie kosten	totaal
Beheervergoedingen, managementvergoedingen en transactiekosten				
Vastgoed	1.438	167	612	2.217
Aandelen	4.268	–	426	4.694
Private Equity	1.738	895	221	2.854
Vastrentende waarden	1.814	–	1.400	3.214
Overige beleggingen	–	–	684	684
	9.258	1.062	3.343	13.663
Overige kosten vermogensbeheer				1.029
Toerekening kosten pensioenbeheer				741
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten				15.433
Gemiddeld belegd vermogen				
Aansluiting tussen kostenspecificatie en jaarrekening				
Kosten rechtstreeks ten laste van beleggingsrendementen gebracht				4.384
Toerekening kosten pensioenbeheer				741
Kosten vermogensbeheer rechtstreeks gefactureerd aan het fonds				10.308
Totale kosten vermogensbeheer inclusief transactiekosten				15.433

Toelichting kosten

De managementvergoedingen zijn in 2017 zo goed als gelijk gebleven. De transactiekosten zijn met 8% gedaald en de performancevergoedingen voor de vermogensbeheerders is met 30% toegenomen. De kostenallocatie naar vermogensbeheer is met 11,6% toegenomen. De marktwaarde van de beleggingen is met 5% toegenomen.

De informatie waarop deze gegevens gebaseerd zijn is tot stand gekomen door het toepassen van de richtlijnen van de Pensioenfederatie. Alleen een gedeelte van de data voor de alternatieve beleggingen zijn direct verkregen van de beheerders.

In 2017 heeft het Pensioenfonds extra kosten gemaakt voor een onderzoek van DNB in de beleggingen. Deze extra kosten zijn terug te zien in de allocatie naar vermogensbeheer.

Alle performancevergoedingen voor vermogensbeheerders zijn naar beheerders in de alternatieve beleggingen gegaan. De hoogste performancevergoeding die betaald is, is 365. Het verwachte interne rendement van deze vermogensbeheerder over de periode van december 2012 tot juni 2022 ligt tussen 20% en 25% per jaar. Alle performancevergoedingen zijn op basis van afspraken vastgelegd in de goedgekeurde prospectus van de beleggingsfondsen, gebaseerd op het (verwachte) rendement boven het vastgestelde grensrendement. Deze beleggingsfondsen worden gecontroleerd door externe accountants. De hoogte van de vermogensbeheerskosten hangt af van verschillende factoren. Het actieve beleggingsbeleid van het fonds zorgt voor iets hogere kosten dan bij een passief beleid. Daarnaast spelen schaalvoordelen een rol. Alternatieve beleggingen hebben ook hogere kosten. De vermogensbeheerskosten worden in detail gepresenteerd en besproken met een vertegenwoordiging van het bestuur. Bij de bespreking van de kosten worden de alpha's (resultaten minus benchmark, kosten reeds afgetrokken) in ogenschouw gehouden.

Governance

Bestuur

Het Bestuur heeft in 2017 vijfmaal vergaderd. Het Bestuur heeft twee keer met de Visitatiecommissie en drie keer met het Verantwoordingsorgaan overlegd.

De belangrijkste onderwerpen die in de bestuursvergaderingen aan de orde kwamen, zijn: bijv.

- de financiële positie van het fonds;
- actuele ontwikkelingen in de pensioensector (waaronder Wet Verbeterde Premieregeling);
- het pensioenbeleid (waaronder premiebeleid);
- het beleggingsbeleid (waaronder de-risking);
- de governance, compliance en risk nota waarin het governancebeleid is opgenomen (inclusief het integriteits- en beloningsbeleid);
- het communicatiebeleid;
- ontwikkeling en evaluatie van bestuursleden;
- het uitbestedingsbeleid;
- het risicomanagement;
- de wijziging van fondsdocumenten, zoals de ABTN, het pensioenreglement
- de waardeoverdracht van het beschikbare premiekapitaal

Fondsdocumenten

In het verslagjaar zijn de volgende fondsdocumenten gewijzigd:

ABTN

De Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN) wordt jaarlijks door het Bestuur geactualiseerd. De ABTN is onder andere aangepast op de nieuwe missie, visie en strategie.

Pensioenreglement

De belangrijkste wijzigingen in het verslagjaar van het pensioenreglement hadden betrekking op verduidelijking van de limited backservice.

Het meest actuele pensioenreglement is voor deelnemers beschikbaar op de website van Stichting Dow Pensioenfonds.

Uitvoeringsovereenkomst

De uitvoeringsovereenkomst is in 2017 niet gewijzigd.

Geschiktheid en evaluatie

Het geschiktheidsbeleid en het opleidingsplan zijn vastgelegd in een geschiktheidsplan. In het verslagjaar is de kennismatrix actueel gemaakt.

De Trainingscommissie heeft in 2017 verder gewerkt aan het vergroten van de “countervailing power” van het Bestuur ten opzichte van de investeringsmanagers. Om goed het gesprek aan te kunnen gaan over strategische en tactische asset allocatie en het verminderen van risico’s in de beleggingsportefeuille, is voldoende kennis noodzakelijk. Trainingssessies zijn georganiseerd over:

- Uitbesteden van activiteiten en het beheersen van bijbehorende risico’s
- Herhalingstraining in instrumenten om het risico van verandering in de rentevoet af te dekken
- Beleggen in aandelen,
- Beleggen in obligaties.

Daarnaast heeft het Bestuur in 2017 veel tijd besteed aan het bespreken, en het opnieuw vaststellen van de missie, visie, strategie en doelstellingen van het fonds.

Eind 2017 heeft er een individuele zelfevaluatie plaatsgevonden. De resultaten zijn geëvalueerd en waar nodig van acties voorzien.

Diversiteit

In de profielschets bij een vacature wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het Pensioenfonds. Maar voor het Pensioenfonds is het het belangrijkste dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen.

Beloningsbeleid

Het Pensioenfonds voert een duurzaam en beheerst beloningsbeleid. De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en aan het tijdsbeslag.

Het Bestuur kan kennis nemen van het beloningsbeleid van partijen aan wie taken zijn uitbesteed. Tevens zal bij uitbesteding aan een nieuwe partij concrete aandacht worden besteed aan het beloningsbeleid van de derde partij.

Gedragscode / Compliance Officer

Het Bestuur hanteert een gedragscode. Jaarlijks, per vergadering, en bij uittreding bevestigen de leden van het Bestuur dat zij de gedragscode hebben nageleefd.

Mevrouw I.C. Agema is aangesteld als Compliance Officer. De Compliance Officer is onder meer belast met de controle op de naleving van de gedragscode. Over 2017 heeft de Compliance Officer geen bijzonderheden geconstateerd.

Wet- en regelgeving

Het Bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving. Het afgelopen jaar zijn er door de toezichthouders De Nederlandsche Bank N.V. en/of de Stichting Autoriteit Financiële Markten geen boetes en aanwijzingen aan het Pensioenfonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het Pensioenfonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

Code pensioenfondsen

Met ingang van 1 januari 2014 is de Code Pensioenfondsen van kracht geworden. De Code is opgesteld door de Pensioenfederatie en de Stichting van de Arbeid, die hiermee normen formuleren voor 'goed pensioenfondsbestuur'. Het Pensioenfonds volgt de normen die zijn neergelegd in de Code waar dat mogelijk is, maar wijkt af waar dat noodzakelijk of gewenst wordt geacht. Een belangrijk principe van de Code Pensioenfondsen is 'comply or explain'. Dat betekent dat waar afgeweken wordt van de Code Pensioenfondsen, het Pensioenfonds hierover verantwoording aflegt in het jaarverslag. In de bijlage bij dit jaarverslag is het overzicht van de normen vermeld.

Normen uit de Code pensioenfondsen waarvan door Stichting Dow Pensioenfonds is afgeweken in 2017

In de bijlage bij dit van Stichting Dow Pensioenfonds is een inventarisatie van de naleving van de normen opgenomen. Hier beneden worden de normen toegelicht die (nog) niet volledig worden nageleefd:

normnr	Inhoud norm	Toelichting op afwijking
51.	Het eigen functioneren is voor het Bestuur een continue aandachtspunt. Het Bestuur evalueert daartoe in elk geval jaarlijks het functioneren van het Bestuur als geheel en van de individuele bestuursleden. Hierbij betreft het Bestuur één keer in de twee jaar een derde partij. Bij de evaluatie komt aan de orde of het Bestuur voldoende geschikt en divers is en wordt bovendien gekeken naar gedrag en cultuur.	Het Bestuur evalueert eenmaal per twee jaar het functioneren van het Bestuur als geheel en eenmaal per twee jaar het functioneren van de individuele bestuursleden. Om het jaar is er derhalve sprake van een evaluatie. Het Bestuur verzorgt deze evaluatie zelf, omdat het Bestuur van mening is dat op deze wijze de meeste toegevoegde waarde voor het bestuurlijk functioneren wordt behaald. Hiervoor is een proces vastgelegd in de Governance, Compliance en Risk nota.
60.	De zittingsduur van een bestuurslid is maximaal 4 jaar. Een bestuurslid kan maximaal twee keer worden herbenoemd.	De zittingstermijn van het bestuursmandaat is maximaal 6 jaar. De maximale zittingstermijn is 12 jaar.
68.	In het bestuur, Verantwoordingsorgaan hebben ten minste één lid boven en één lid onder de 40 jaar zitting.	Het Bestuur bevat momenteel geen leden onder de 40 jaar. Ook het Verantwoordingsorgaan voldoet hier niet aan. Bij het selectieproces voor nieuwe kandidaten wordt hier door het Bestuur aandacht aan besteed. Gezien het krimpend karakter van het fonds zal dit ook in de toekomst moeilijk te realiseren zijn.
71.	Het Bestuur toetst voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen.	Het Bestuur zal aan de benoemde partij van een betreffend bestuurslid de diversiteitsdoelstellingen van het Pensioenfonds bekend maken.

Klachten en geschillen

Een deelnemer kan een klacht indienen als deze van mening is dat bij de uitvoering van de pensioenreglementen zijn rechten zijn geschaad. Het Bestuur heeft in 2017 een (1) klacht ontvangen. Deze werd behandeld conform de klachtenprocedure van het Pensioenfonds.

Risicomanagement

Het raamwerk waarin de risicohouding is vastgelegd, de Failure Modes and Effects Analysis (FMEA), is verder uitgewerkt met de beheersmaatregelen die het betreffende risico verder mitigeren. Hiertoe zijn een financiële en een niet-financiële risicomanager benoemd door het Bestuur. Op tweewekelijkse basis vindt een overleg plaats tussen de financiële en niet-financiële risicomanager en het hoofd van het pensioenbureau om dit raamwerk verder te actualiseren. Bij iedere bestuursvergadering staat er een punt op de agenda waarin door de risicomangers de risico's besproken worden aan de hand van een risico dashboard.

Voor Stichting Dow Pensioenfonds is risicomanagement wezenlijk anders dan voor de meeste andere pensioenfonds. Het verschil is dat Dow als werkgever altijd bereid is geweest de risico's van het Pensioenfonds te dekken door middel van een bijstortingsverplichting. Juist daarom ook heeft het Pensioenfonds altijd al gedaan wat artikel 102a PW vraagt, namelijk de risicohouding afstemmen met de sociale partners. Met de werkgever is daarom wederom afgestemd welke risico's het beleggingsbeleid met zich mee brengt en welke aanvullende premies en –bij gunstige scenario's– premiekortingen dit met zich mee kan brengen. De werkgever is nog steeds bereid deze risico's te dragen, waarbij het Pensioenfonds zich uiteraard inspant om goede rendementen te halen. De pensioenuitkeringen hangen niet af van het beleggingsbeleid, aangezien de resultaten daarvan eerst in de dekkingsgraad worden opgevangen en uiteindelijk in de afdracht van de werkgever: het pensioenresultaat is dus in alle economische scenario's onafhankelijk van de situatie

van het Pensioenfonds. Omdat er in onze pensioenregeling geen toeslagbeleid/indexeringsambitie is opgenomen en de werkgever garant staat voor voldoende vermogen in het fonds om aan de pensioenaanspraken te voldoen, levert de haalbaarheidstoets geen nieuwe stuurmiddelen voor de risico's van het fonds.

A) Financiële risico's

De voornaamste risico's die het Pensioenfonds loopt, komen voort uit de andere aard van de beleggingen dan de verplichtingen. Nog specifiekere betreft dit het aandeel beleggingen in zakelijke waarden (aandelen en alternatives) en de doorgaans lagere rentegevoeligheid van de bezittingen dan de verplichtingen. Daarnaast heeft het Pensioenfonds een moeilijk beheersbaar risico vanuit het feit dat de disconteringsvoet voor de verplichtingen niet alleen door de markt (economie) bepaald wordt, maar ook via de zogeheten Ultimate Forward Rate (UFR) door de politiek dan wel de Nederlandsche Bank.

Het vereist eigen vermogen (VEV) geeft inzicht in de belangrijkste financiële risico's die het Pensioenfonds loopt (specifiek voor Pensioenfonds Dow: rente risico, zakelijke waarden risico, valutarisico, krediet risico, verzekeringstechnisch risico en risico uit hoofde van actief beheer). Het VEV is de omvang van het eigen vermogen waarover een pensioenfonds ten minste zou moeten beschikken. De hoogte van het VEV is afhankelijk van het risicoprofiel van het fonds volgend uit het strategisch beleggingsbeleid van het fonds. Het VEV is aldus een maat voor het (strategisch) risicoprofiel van het fonds (risicobudget ¹⁾). Eind 2017 bedraagt het totale risicobudget 19,9% ¹⁾.

De financiële risico's zijn als volgt ingekaderd:

Marktrisico

Dit is het risico als gevolg van wijzigingen in marktprijzen van verhandelbare financiële instrumenten binnen de (handels-)portefeuille. Onderdeel van het marktrisico zijn:

– Financiële markten

Dit is het risico op een waardevermindering van de totale activa als gevolg van veranderende marktomstandigheden, concentratie en correlatie.

Het beleid van het Bestuur aangaande dit risico wordt vastgesteld door middel van een ALM studie en Risk Budgetting studie. De beleggingsmix wordt zodanig vastgesteld dat het marktrisico acceptabel is. Er wordt onder andere gebruik gemaakt van spreiding over en binnen de verschillende beleggingscategorieën.

– (Markt)liquiditeit

Dit betreft de mate van gevoeligheid van de activa voor marktomstandigheden die illiquiditeit teweeg kunnen brengen. Tevens valt hier het risico onder dat liquiditeitstekorten kunnen optreden als gevolg van het onvoldoende op elkaar afgestemd zijn van de timing en de omvang van inkomende en uitgaande kasstromen.

Beide vormen van liquiditeitsrisico zijn in het beleggingsbeleid geïntegreerd en worden gemonitord door het Bestuur. De in- en uitgaande kasstromen worden (zowel aan de vermogenskant als aan de verplichtingenkant) op maandbasis gemonitord. De Portfolio Investments Group volgt namens het Bestuur dagelijks de liquiditeitspositie (asset-only) op hetzelfde tijdstip dat onderpand voor de derivatenposities wordt gestort. Informatie over liquiditeitsposities wordt gedeeld met de Beleggingscommissie.

Op voorhand is er elk jaar veel onzekerheid over de ontwikkeling van de aandelenbeleggingen, hetgeen inherent is aan deze beleggingscategorie. Het Pensioenfonds heeft een aanzienlijke tijdshorizon en kan daardoor dit risico dragen. Daarnaast wordt door middel van spreiding naar regio, sector en manager getracht voldoende diversificatie te hebben. Indien een negatieve schok op zakelijke waarden (aandelen en alternatives) optreedt, is de impact op de financiële positie naar verwachting relatief groot.

¹⁾ Het risicobudget is een maatstaf die een indicatie geeft van het balansrisico (de capaciteit van een pensioenfonds om financiële tegenvallers op te vangen).

Eind 2017 bedraagt het risicobudget voor het zakelijke waarden risico (de zogenaamde S2 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) 16,8% en de buffer voor actief beheer bedraagt 2,3% waar het totale risicobudget (het Vereist Eigen Vermogen uitgedrukt als percentage van de totale technische voorzieningen) 19,9% ¹⁾ bedraagt.

Renterisico

De rente is economisch gezien gestegen in 2017 (impact op de dekkinggraad eind 2017 versus eind 2016: een stijging van ruim 1%). Dit betreft een moeilijk te beheersen risico, vanwege de "politieke" invloed op de UFR. Het Pensioenfonds beoogt 75% van het renterisico ten opzichte van de verplichtingen af te dekken met evenwel ruimte daar omheen, om de dagelijkse variaties op te vangen en zonodig in te kunnen spelen op een tactische afwijking van de beoogde renteafdekking. In maart 2018 is de ABTN aangevuld met de asset allocatie en bandbreedte waar het fonds naartoe zal bewegen als fase 1 van de-risking bereikt zal worden. Het Bestuur heeft ervoor gekozen het renterisico van de verplichtingen op marktwaarde af te dekken, gezien de 'kunstmatige' aard van de zogenaamde UFR rentecurve. Als de marktrente daalt, is de impact op de financiële positie relatief beperkt bij 75% afdekking van het renterisico. Eind 2017 bedraagt het risicobudget voor het renterisico (de zogenaamde S1 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) 1,5% tegenover het totale risicobudget van 19,9%.

Valutarisico

Ook op valutagebied verschilt de aard van de beleggingen en verplichtingen. Risico inschatting op dit gebied heeft ertoe geleid dat het valutarisico op ontwikkelde landen door het Pensioenfonds volledig wordt afgedekt, terwijl het valutarisico op opkomende landen niet wordt afgedekt. De impact van negatieve valutaontwikkelingen op de financiële positie is relatief klein. Eind 2017 bedraagt het risicobudget voor het valutarisico (de zogenaamde S3 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) bijna 1,5% tegenover het totale risicobudget van 19,9%.

Kredietrisico

Dit is het risico dat een tegenpartij contractuele of andere overeengekomen verplichtingen (waaronder verstrekte kredieten, leningen, vorderingen en ontvangen garanties) niet nakomt, bijvoorbeeld door faillissement of door het aan restricties onderhevig zijn van buitenlandse betalingen.

Op basis van de uitkomsten van de ALM-studie en Risk Budgeting studie wordt uiteindelijk de beleggingsmix met bandbreedtes vastgesteld. Indirect wordt met de keuze voor de invulling van de asset mix gekozen voor een bepaalde invulling van het kredietrisico. Het risico wordt beheerst door selectie van solide tegenpartijen en tegenpartijlimieten, al dan niet in combinatie met zekerheidsstellingen. Het Pensioenfonds maakt geen gebruik van afdekking van dit risico door middel van derivaten. De impact van het aanwezige kredietrisico op de financiële positie is relatief beperkt. Eind 2017 bedraagt het risicobudget voor het kredietrisico (de zogenaamde S5 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) 3,5% tegenover het totale risicobudget van 19,9%.

Verzekeringstechnisch risico

Dit is het risico dat uitkeringen (nu dan wel in de toekomst) niet gefinancierd kunnen worden vanuit premie- en/of beleggingsinkomsten, als gevolg van onjuiste en/of onvolledige (technische) aannames en grondslagen bij de ontwikkeling en premiestelling van het product.

Bij het verzekeringstechnisch risico onderscheiden zich de volgende risicogroepen. Beide risico's worden in eigen beheer gehouden.

¹⁾ Wij merken op dat in het totale risicobudget van 19,9% rekening wordt gehouden met een diversificatie effect van -8,5%. Dit is onderdeel van het standaardformulier van DNB (wortelformule).

Sterfte

Het Pensioenfonds hanteert prudente veronderstellingen bij de bepaling van de technische voorzieningen (voor zowel kort- als langlevens), waaronder verwachte toekomstige verhoging van de levensverwachting (prognosetafel) en een correctie voor de verwachte levensverwachting van de populatie van het Pensioenfonds ten opzichte van de totale Nederlandse bevolking (ervaringssterfte).

Arbeidsongeschiktheid

In de technische voorzieningen houdt het Pensioenfonds een voorziening aan voor reeds zieke deelnemers, die naar verwachting binnen twee jaar arbeidsongeschikt zullen worden verklaard. Deze voorziening wordt gevoed door middel van een opslag op de premie. Daarnaast houdt het Pensioenfonds een voorziening aan voor huidige arbeidsongeschikten aan wie premievrijstelling is verleend (ter grootte van de in de toekomst gederfde premie-inkomsten). De afgelopen jaren was het resultaat op arbeidsongeschiktheid overwegend positief.

Eind 2017 bedraagt het risicobudget voor het verzekeringstechnisch risico (de zogenaamde S6 in het standaardformulier voor het Vereist Eigen Vermogen) 2,8% tegenover het totale risicobudget van 19,9%.

Het Bestuur en de Beleggingscommissie ontvangen op kwartaalbasis een risicorapportage waarin de financiële risico's worden geëvalueerd. Deze risicorapportage wordt voorbereid door Portfolio Investments. Het Bestuur van het Pensioenfonds is, zonder enige uitzondering, eindverantwoordelijk voor alle pensioenfonds activiteiten, waaronder het beleggingsproces (en dus ook het risicomanagement).

B) Niet-financiële risico's

Ook de niet-financiële risico's zijn verder uitgewerkt in de FMEA-matrix. Aan de hand van scenario's is vastgesteld wat het bruto-risico is, zijn de thans gehanteerde beheersmaatregelen geïnventariseerd en is vastgesteld of het overblijvende netto-risico een voor het Pensioenfonds acceptabel risico is of dat aanvullende beheersmaatregelen getroffen moeten worden. Daarbij is gekeken naar de impact voor het Pensioenfonds indien een scenario zich voordoet. De impact is daarbij zowel vanuit een financieel oogpunt als vanuit een reputatieperspectief beoordeeld. De risico's worden periodiek geactualiseerd, en de mitigerende maatregelen gecontroleerd op correcte uitvoering. Hierbij wordt gecontroleerd of:

- De risico's nog steeds actueel zijn.
- De inschatting van de ernst van het risico en de kans dat de situatie optreedt nog correct is.
- Geplande opvolgingsacties uitgevoerd zijn met het verwachte resultaat.
- Of er nieuwe risico's moesten worden toegevoegd.
- Of mitigerende maatregelen aantoonbaar uitgevoerd zijn, en daadwerkelijk invloed hebben op het geïdentificeerde risico.

Integriteitsrisico (compliance)

Dit is het risico dat de integriteit van het Pensioenfonds wordt beïnvloed als gevolg van niet-integere, onethische gedragingen van de organisatie, medewerkers dan wel de leiding, in het kader van wet- en regelgeving en maatschappelijk en door het Bestuur opgestelde normen. Onderdelen van het integriteitsrisico zijn:

- Belangenverstrengeling
 - Nevenfuncties
 - Privérelaties
 - Uitbesteding
- Corruptie
- Fraude
 - Interne Fraude
 - Externe Fraude

- Schending Sanctiewet
- Handel met Voorkennis
- Witwassen
- Terrorisme financiering
- Cybercrime
- Maatschappelijk onbetamelijk gedrag

Voor een aantal integriteitsthema's heeft het Bestuur een gedragscode opgesteld dan wel beleid vastgelegd in de Governance Compliance en Risk Nota. Een externe Compliance Officer ziet toe op naleving van de gedragscode van het bestuur, Visitatiecommissie, Verantwoordingsorgaan, pensioenbureau en directeur Portfolio Investments.

Zoals hiervoor vermeld heeft het Bestuur een systematische analyse van integriteitsrisico's verricht en aan de hand van deze analyse het integriteitsbeleid nader vorm gegeven.

Integriteitsrisico (cultuur)

Het beleid inzake cultuur wordt vastgelegd in de governance compliance & risk nota, met inbegrip van gedragscode en compliancebeleid, en wordt gemonitord tijdens bestuursevaluaties en individuele evaluaties.

In 2017 heeft een individuele bestuursevaluatie plaatsgevonden door middel van een vragenlijst. De resultaten worden besproken in 2018.

Uitbestedingsrisico

Het risico betreffend de continuïteit, integriteit en/of kwaliteit van de aan derden uitbestede werkzaamheden.

In het kader van het uitbestedingsrisico aan externe dienstverleners is in 2017 aan de dienstverleners gevraagd om een beschrijving van de risico's voor het Pensioenfonds aan te leveren indien de werkzaamheden niet, niet juist, niet volledig en/of niet op tijd door hen worden verricht. De externe dienstverlener heeft hierop aangegeven de beheersmaatregelen die genomen worden om het risico te beperken of uit te sluiten.

Bij de custodian en bij de administrateur wordt dit aangevuld door de ISAE3402 certificering en rapportage.

Vermogensbeheer

Bij de niet financiële Risico's gaat dit voornamelijk over veranderingen van de bedrijfsvoering bij de externe of de service die geleverd wordt door de externe vermogensbeheerder (performance, risico, rapportages, informatie).

Het Pensioenfonds heeft een Investment Management Agreement (IMA) en Service Level Agreement (SLA) met Dow Europe GmbH (Portfolio Investments Group). De IMA geeft een mandaat aan de Portfolio Investments Group om onder andere de tactische asset allocatie uit te voeren en voorstellen voor nieuwe vermogensbeheerders te doen aan het Bestuur. Tevens heeft het Bestuur separate Investment Management Agreements met externe vermogensbeheerders afgesloten. De selectie van een externe beheerder vindt plaats op basis van vooraf vastgelegde criteria. De partijen waar zaken aan zijn uitbesteed, worden periodiek geëvalueerd (de SLA met Dow Europe GmbH wordt jaarlijks geëvalueerd). De Portfolio Investment group is in 2017 begonnen met het rapporteren op kwartaalbasis van Key Performance Indicators gebaseerd op de SLA. Organisatiewijzigingen worden volgens de IMA gedeeld met het Bestuur.

Pensioenadministratie

Betreft de actuele bedrijfsvoering bij de externe administrateur dan wel de service die geleverd wordt door de administrateur (performance, risico, rapportages, informatie). De financiële verslaglegging, de pensioenadministratie en bijbehorende financiële administratie worden uitgevoerd door AZL. Tussen het Pensioenfonds en de administrateur is een uitbestedingsovereenkomst en een

Service Level Agreement (SLA) afgesloten. AZL is ISAE 3402 Type II gecertificeerd. Door middel van de SLA-rapportages verkrijgt het Pensioenfonds duidelijkheid omtrent de kwaliteit van de dienstverlening van AZL.

Pensioenbureau

Ondersteunt de continuïteit van de bedrijfsvoering gericht op een juiste, volledige en tijdige levering. Het gaat daarbij om een juiste en tijdige levering van enerzijds de gegevens benodigd voor de administratieve verwerking in de relatie pensioenfonds en administrateur en anderzijds voor de processen van het Bestuur en de commissies.

Het pensioenbureau heeft een procesbeschrijving gemaakt van zijn algemene organisatie en interne controle (AO/IC). In 2017 zijn Key Performance Indicators (KPI's) gerapporteerd. Op periodieke basis vindt een analyse plaats.

Overige externe dienstverleners

Betreft de continuïteit van de bedrijfsvoering gericht op een juiste, volledige en tijdige levering. In 2016 heeft een analyse plaatsgevonden van de overige externe dienstverleners door het pensioenbureau in het kader van de rol van de externe dienstverleners in relatie tot het uitbestedingsrisico. De analyse heeft inzicht gegeven in de impact indien er door uitbestedingspartners een fout wordt gemaakt. Hierop zijn beheersmaatregelen getroffen die in 2017 verder zijn geïmplementeerd. Deze maatregelen, zoals besprekingen van de SLA rapportages van de dienstverleners, zijn vastgelegd in de FMEA.

Juridisch risico

Het juridisch risico is het risico samenhangend met (wijzigingen van en naleving van) wet- en regelgeving, het mogelijk bedreigd worden van de rechtspositie van Stichting Dow Pensioenfonds, met inbegrip van de mogelijkheid dat contractuele bepalingen niet afdwingbaar of niet correct gedocumenteerd zijn. De door het Bestuur getroffen maatregelen betreffen het voorzien van actuele informatie vanuit diverse bronnen en de communicatie vanuit commissies aan het Bestuur en de commissie documenten.

Voor het vaststellen van de juridische risico's zijn de volgende onderdelen van belang:

- naleving wet- en (interne)regelgeving
- contracten en aansprakelijkheid

Naar de mening van het Bestuur is in het verleden voldoende aangetoond dat het Pensioenfonds op adequate wijze kan omgaan met veranderende wet- en regelgeving. Het Bestuur analyseert op regelmatige basis of wordt voldaan aan de regelgeving. Bij iedere bestuursvergadering staat er een punt op de agenda waaronder actualiteiten en ontwikkelingen relevant voor het Pensioenfonds worden behandeld. Voorzover hier opvolging noodzakelijk worden actiepunten of een plan van aanpak en verantwoordelijken toegewezen.

In een eerder stadium heeft het Pensioenfonds al een analyse gemaakt van het juridisch risico. Hieruit blijkt dat de financiële impact relatief klein / beheersbaar is.

Omgevingsrisico

Dit is het risico als gevolg van buiten het Pensioenfonds komende veranderingen op het gebied van concurrentieverhoudingen, belanghebbenden, reputatie en ondernemingsklimaat.

Voor het Pensioenfonds is met name de afhankelijkheid van diverse belanghebbenden hierbij van belang. De administratie, het vermogensbeheer en actuariële werkzaamheden zijn uitbesteed aan externe partijen. Hoewel dit risico moeilijk te verlagen is, kan het Pensioenfonds dit risico wel beheersen. Goede monitoring van de externe partijen is noodzakelijk. Tevens is het van belang dat het Bestuur regelmatig op de hoogte gehouden wordt van wijzigingen in de bedrijfsvoering bij de partijen waaraan werkzaamheden

zijn uitbesteed. Aangezien de werkgever een belangrijke stakeholder is, is in de risicoanalyse daar specifiek naar gekeken. Het Bestuur houdt rekening met de positie van de werkgever en houdt op regelmatige basis contact met de werkgever.

Operationeel risico

Operationeel risico betreft het risico dat ontstaat als gevolg van het falen of tekortschieten van interne processen, menselijke en technische tekortkomingen, en onverwachte externe gebeurtenissen. Voor het Pensioenfonds heeft het operationeel risico betrekking op de bestuursondersteuning, die wordt uitgevoerd door het pensioenbureau.

Er is een goede omschrijving opgesteld van de taken van het pensioenbureau.

Toekomstige ontwikkelingen

Door de sterk verander(en)de omstandigheden, is voor het Pensioenfonds nog meer nadruk op risicomanagement komen te liggen. Stichting Dow Pensioenfonds is gesloten voor nieuwe deelnemers, wat impact heeft op de tijdshorizon en toekomst van het Pensioenfonds. De pensioenregeling is in essentie gericht op het nakomen van de nominale verplichtingen (geen indexatie-ambitie). Het fonds en de stakeholders zijn zich hiervan bewust en men heeft zich gecommitteerd aan het reduceren van beleggingsrisico in de (nabije) toekomst. Hiertoe is reeds actie ondernomen doordat in 2016 besloten is om vrijvallende middelen vanuit alternatives naar (staats)obligaties te alloceren. Dit is voortgezet in 2017. Tevens wordt de mogelijkheid tot het verder afbouwen van beleggingsrisico periodiek geëvalueerd (en hier is reeds uitgebreid onderzoek naar gedaan).

Vooruitblik 2018

Het Bestuur zal gedurende 2018 een volgende stap maken in het de-risking plan na het behalen van een beleidsdekkingsgraad van 115% per november 2017. Dit zal mede gebeuren op basis van een uit te voeren nieuwe ALM studie. Tevens zal het Bestuur een verdere visie ontwikkelen op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Per 25 mei 2018 is de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) van toepassing. Dat betekent dat er vanaf die datum dezelfde privacywetgeving geldt in de hele Europese Unie (EU). Het Bestuur heeft er op toegezien dat per deze datum het fonds voldoet aan de nieuwe wetgeving. Het fonds heeft hiervoor vastgesteld welke partijen als verwerkingsverantwoordelijke dan wel als verwerker worden gekwalificeerd. Met de gekwalificeerde verwerkers zijn verwerkersovereenkomsten aangegaan. Tevens heeft het fonds een privacybeleid opgesteld ter vaststelling van de kaders die het Bestuur hanteert om te voldoen aan de AVG. Verder hebben de nodige aanpassingen plaatsgevonden aan de fondsdocumenten in het kader van de AVG.

De nieuwe IORP II richtlijn moet geïmplementeerd zijn per januari 2019. De richtlijn heeft onder meer als doel het minimumniveau van het governance systeem van pensioeninstellingen in Europa te verhogen. Dit brengt o.a. met zich mee dat er per die datum onafhankelijke functies dienen te worden ingericht voor risicomanagement, interne audit en actuariaat. Het Bestuur zal zich gedurende het jaar voorbereiden op deze nieuwe richtlijn. De Visitatiecommissie wordt in 2018 vervangen door een Raad van Toezicht (RvT). In 2018 is de beleidsdekkingsgraad per 30 april gestegen naar 117,3%.

Het verslag van het Bestuur is vastgesteld te Terneuzen d.d. 13 juni 2018.

Het Bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds

A.J.M.Thomas

E.L.J.C.J. d'Hooghe

P.J.L.M. Taalman

A. Gokcen

C.A.S.G. Van Eecke

T. Raemdonck

J.W. Molster

H.C. Kroes

A.C.G. de Kok

M.J. Merckx

Verslag van de Visitatiecommissie

Samenvatting rapport Visitatiecommissie 2017

Stichting DOW Pensioenfonds (hierna SDP of het fonds) heeft onderstaande visitatiecommissie verzocht een visitatie uit te voeren over het jaar 2017.

Het bestuur van het fonds is na raadpleging van het verantwoordingsorgaan en na overleg met de visitatiecommissie tot de volgende thema's gekomen:

- Evaluatie en follow up vorige visitatie;
- Risicomanagement: inrichting en monitoring;
- Evenwichtige belangenafweging;
- Beleggingsbeleid: opzet en monitoring;
- Governance: inrichting en toekomst van het fonds;
- Communicatie: implementatie Wet Pensioencommunicatie.

Het bestuur heeft een aanvullende opdracht aan de visitatiecommissie gegeven om te kijken of de strategie en de risicobereidheid uitgebreider is vastgelegd en consistent is gemaakt met het beleid van het fonds.

De visitatie heeft betrekking op 2017.

Naar de mening van zowel visitatiecommissie als het bestuur van het fonds zijn in deze visitatie alle van tevoren aangewezen thema's besproken. Mocht achteraf blijken dat er door nieuwe informatie en/of documentatie, die niet bekend was bij de visitatiecommissie, andere conclusies getrokken hadden moeten worden, dan draagt de visitatiecommissie daar geen verantwoordelijkheid voor.

De visitatiecommissie draagt de verantwoordelijkheid voor de visitatie conform het bepaalde in de Pensioenwet, onverlet de eigen bestuurlijke en toezichthoudende verantwoordelijkheden van het bestuur, het verantwoordingsorgaan, de controlerend accountant, de certificerend actuaar en de toezichthouders.

Hieronder vindt u de belangrijkste waarnemingen en aanbevelingen per thema.

Algehele conclusie

Door de financiële opzet van het pensioenfondsfonds, waarbij de sponsor een bijstortingsverplichting heeft bij een dekkingsgraad onder de 105%, bevindt het pensioenfonds zich in een financieel gezien gunstigere positie dan de meeste andere pensioenfondsen. In de uitvoeringsovereenkomst is een bepaling inzake een mogelijke premiekorting opgenomen bij een bepaalde dekkingsgraad; de sponsor heeft daarmee een direct belang bij de risicohouding van het fonds. Het bestuur houdt hier rekening mee door geen onnodige risico's te nemen op beleggingsgebied, maar wel voldoende risico's aan te gaan om de kans op een premiekorting reëel te maken. Het bestuur opereert hier onafhankelijk in, al is de sponsor nauw betrokken bij de uitvoering van het beleggingsbeleid middels het Europees opgezette beleggingsbeleid.

De visitatiecommissie concludeert dat er bij de deelnemers veel vertrouwen is in de sponsor en daarmee ook in het pensioenfonds. Het bestuur is betrokken, deskundig en kritisch. Risicomanagement zit in het DNA van het bedrijf en zie je ook terug bij het bestuur. Het VO is opbouwend kritisch en werkt aan voldoende countervailing power tegen het bestuur.

Evaluatie visitatie 2016

Het bestuur heeft voldoende aandacht gegeven aan de follow-up van de bevindingen en aanbevelingen uit de vorige visitatie. De aanbevelingen zijn opgenomen in een actielijst en zijn verdeeld over de commissies. De visitatiecommissie constateert dat enkele aanbevelingen nog niet (volledig) zijn afgehandeld.

Aanbeveling:

- Geef in het jaarverslag commentaar op het verslag van de visitatiecommissie, eventueel met al commentaar op de aanbevelingen.

Risicomanagement

Het risicomanagement krijgt veel aandacht. Er is een tweewekelijkse update van het dashboard (FMEA). Dit wordt ook jaarlijks gereviewed. Er zijn twee riskmanagers aangesteld (niet-financieel en financieel). De 1e, 2e en 3e lijn zijn ingevuld.

Aanbeveling:

- Ontwikkel beleid om de risicobeheersing bij de uitbestede partijen gestructureerd te kunnen monitoren.

Governance van het fonds en de samenwerking tussen de verschillende organen, evenwichtige belangenafweging

Het bestuur is met de toetreding van de directeur op sterkte gebleven. De diversiteit is met haar toetreding wel toegenomen.

Het bestuur heeft afgelopen jaar veel aandacht besteed aan de relatie met AZL en heeft met het instellen van KPI's, een middel ingezet om betere monitoring te kunnen hanteren.

Daarnaast heeft het bestuur veel aandacht besteed aan het uitbesteden van de DC-regeling. Dit is tot tevredenheid van de deelnemers ondergebracht bij United Pensions.

De verhouding met het VO is goed te noemen. De formele kant van dezen relatie kan wat aangescherpt worden.

Het bestuur heeft oog voor de kosten, maar ziet dit mede in relatie tot de regeling en de kwaliteit, wat de VC onderschrijft. Maar desondanks vraagt de VC hier een beleid op te formuleren.

Aanbevelingen:

- Plan na bestuursvergaderingen een (telefonisch?) overleg met het VO over de belangrijkste besproken zaken. Dit voorkomt het gevoel van het VO van informatieachterstand.
- Het VO heeft een aantal formele adviesbevoegdheden. Breng deze in kaart en zorg dat het VO deze aanvragen krijgen.
- Overweeg beleid te formuleren op kosten, mede in het kader van evaluatie van contracten.

Beleggingsbeleid

Het beleggingsbeleid wordt op professionele wijze gerund door Dow Portfolio Investment.

Portfolio Investment heeft een ruim mandaat om tactisch te opereren en bepaalt zelf in hoeverre dit wordt ingevuld. Er zijn in 2017 stappen gezet in het meerjarig de-risking-beleid en de bandbreedtes van operationeel en strategisch beleggen zijn kleiner gemaakt.

Dat zal in de komende jaren een verder vervolg krijgen. In dat kader zal in 2018 een ALM-studie worden gedaan. Mede op basis van een onder de deelnemers te houden enquête, zal het MVB-beleid in 2018 verder vorm worden gegeven.

Aanbevelingen:

- Evalueer de tactische ruimte van de beleggingscommissie met name bij de actieve mandaten; dit in het kader van het lopende de-risking-beleid.
- Leg in de notulen goed vast dat de niet-benoemde BC-leden slechts als toehoorders aanwezig zijn. In de verantwoording moet dit duidelijk zijn. Bovendien geeft dit meer aandacht aan de countervailing power.
- Betrek het VO bij het bepalen van het MVB-beleid ter verkrijging van meer draagvlak.

Communicatie

Er wordt veel aandacht gegeven aan communicatie, de deelnemer wordt op verschillende wijzen geïnformeerd (website, nieuwsbrieven, bijeenkomsten).

Er is een communicatiebeleidsplan en een jaarplan wordt ook opgesteld.

Aanbevelingen:

- Geef op een prominente plaats binnen de website helder uitleg over de werking van de regeling m.b.t. korten en toeslag.
- Geef het VO de mogelijkheid om het communicatiebeleidsplan formeel van advies te voorzien.
- Denk na over de wijze van communiceren nu steeds meer deelnemers ook elders pensioen opbouwen.

De visitatiecommissie dankt het bestuur, het bestuursbureau en het verantwoordingsorgaan van het pensioenfonds voor de positieve en open medewerking.

De visitatiecommissie

Terneuzen, mei 2018

Erwin Capitain (voorzitter)

Erik Klijn

Floor Briedé

Reactie van het Bestuur

Het bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het verslag van de visitatiecommissie, en dankt deze voor de opbouwende constatering en aanbevelingen. In het navolgende geeft het bestuur een reactie op de bevindingen van de visitatiecommissie.

De reactie van het bestuur op de aanbevelingen worden hierna behandeld. Hierbij zijn de thema's van de visitatiecommissie als uitgangspunt genomen.

Follow up aanbevelingen visitatie 2016

De visitatiecommissie heeft ten aanzien van de evaluatie van de follow up van de aanbevelingen uit 2016 nog één aandachtspunt geformuleerd.

Het bestuur hecht veel waarde aan de bevindingen van de visitatiecommissie. In 2018 zal het intern toezicht echter worden gewijzigd van een visitatiecommissie naar een raad van toezicht. Het bestuur zal in de komende jaarverslagen commentaar geven op een verslag van de raad van toezicht, en waar relevant over de gemaakte aanbevelingen

Risicomanagement

Het bestuur acht het van grote waarde dat er inzicht is in de risicobeheersing van de uitbestede partijen. In de FMEA matrix is hier al concrete aandacht voor. De visitatiecommissie geeft als aanbeveling om het bestaande beleid nader te concretiseren om zodoende de risicobeheersing bij uitbestedingspartners meer gestructureerd te kunnen monitoren. De verdere verdieping en concretisering van het beleid omtrent de risicobeheersing bij uitbestede partijen zal door de risicomanagers in overleg met het bestuur verder ingevuld worden. De risicomanagers zullen hiervoor een eerste voorstel opstellen in 2018. Daarbij wordt het onderwerp risicomanagement op elke bestuursvergadering behandeld, aan de hand van een terugkoppeling van de risicomanagers.

Governance

Terugblikkend op de aanbevelingen die de visitatiecommissie in het verslag 2016 heeft gedaan, heeft de visitatiecommissie aandachtspunten geformuleerd, waar het bestuur ook in 2018 nog meer expliciet aandacht voor zal hebben.

1. Hoewel het bestuur hier aandacht voor heeft, zal het bestuur in 2018 nog explicieter in de notulen van de bestuursvergadering vastleggen wat de risico's zijn bij besluitvorming en op welke wijze de evenwichtige belangenafweging heeft plaatsgevonden.
2. Het bestuur zal blijvend extra aandacht besteden om met extra druk op AZL de verbeteringen gerealiseerd te krijgen.
3. Het bestuur zal ook blijvend aandacht besteden aan het aandringen van AZL met betrekking tot een goed proces rondom de verzending van het UPO. Daarnaast heeft de visitatiecommissie in haar verslag van 2017 de volgende aanbevelingen gedaan.
4. De visitatiecommissie heeft als aanbeveling aan het bestuur om meer (telefonisch) contact met het verantwoordingsorgaan te hebben na een bestuursvergadering, zodat een gevoel van informatieachterstand bij het verantwoordingsorgaan wordt voorkomen. Het bestuur neemt deze aanbeveling over en zal na elke bestuursvergadering met een afvaardiging van het verantwoordingsorgaan contact zoeken om een korte terugkoppeling te geven op de bestuursvergadering. De structuur hiervan zal in overleg met het verantwoordingsorgaan worden opgesteld.
5. De visitatiecommissie heeft aanbevolen om de formele adviesbevoegdheden van het verantwoordingsorgaan in kaart te brengen. Het bestuur neemt deze aanbeveling niet over, omdat hier reeds inzicht in is. Alle bestuursleden zijn van deze adviesbevoegdheden op de hoogte, en tevens zijn de adviesbevoegdheden opgenomen in de statuten en het reglement verantwoordingsorgaan. Ook in de voorleggers bij voorgenomen besluiten wordt opgenomen of het verantwoordingsorgaan een adviesbevoegdheid heeft. Indien dat het geval is, wordt het verantwoordingsorgaan tijdig om advies gevraagd.
6. De visitatiecommissie geeft in overweging om beleid te formuleren op kosten, mede in het kader van evaluatie van contracten. Het bestuur zal in 2018 overwegen of het wenselijk is om beleid te formuleren op uitvoeringskosten. Wellicht ten overvloede merkt het bestuur op dat de uitvoeringskosten al wel onderdeel zijn van het uitbestedingsbeleid. Bij het aangaan en evalueren van deze contracten, is er derhalve al aandacht voor deze uitvoeringskosten.

Beleggingsbeleid

1. Het bestuur zal het (deels) opgestelde MVB-beleid verder vorm geven en tot een eigen geformuleerd MVB-beleid komen in 2018. Hierbij zal het bestuur rekening houden met de input uit de enquête die onder de deelnemers is gehouden en wordt het duurzaamheidsbeleid van de sponsor in ogenschouw genomen. Tevens zal het verantwoordingsorgaan bij het bepalen van het MVB-beleid actief door het bestuur worden betrokken, conform de aanbeveling van de visitatiecommissie. Het bestuur zal in overleg met het verantwoordingsorgaan bezien op welke wijze de betrokkenheid zal worden vormgegeven.
2. In het kader van het lopende de-risking-beleid zal het bestuur de tactische ruimte van de beleggingscommissie (met name bij de actieve mandaten) evalueren, conform de aanbeveling van de visitatiecommissie.
3. Conform de aanbeveling van de visitatiecommissie, zal het bestuur in de notulen van de bestuursvergaderingen en in de notulen van bijeenkomsten van de beleggingscommissie duidelijk vastleggen dat de niet tot de beleggingscommissie behorende leden slechts als toehoorders aanwezig zijn bij de beleggingscommissie voorafgaande aan de bestuursvergadering.

Communicatie

1. Het bestuur zal op een prominente plaats op de website heldere uitleg over de werking van korten en toeslag communiceren, mede in relatie tot de bijstortingsverplichting van de onderneming. Daarbij merkt het bestuur op dat er bij het pensioenfonds geen toeslagbeleid van toepassing is. Het bestuur zal dit op de website waar mogelijk en waar relevant nader concretiseren en toelichten.
2. Het bestuur vindt het belangrijk dat er transparantie is richting het verantwoordingsorgaan. Derhalve zullen toekomstige aanpassingen van het communicatiebeleid worden voorgelegd aan het verantwoordingsorgaan zodat deze hierover een formeel advies kan uitbrengen.
3. Het bestuur vindt duidelijke en correcte communicatie van groot belang. De communicatiecommissie zal in overleg met het bestuur van gedachten wisselen of het wenselijk is om de wijze van communicatie richting de belanghebbende aan te passen, aangezien steeds meer belanghebbenden naast pensioen bij Stichting Dow Pensioenfonds ook elders pensioen opbouwen.

Verslag van het Verantwoordingsorgaan

Verslag Verantwoordingsorgaan over 2017

Het is de taak van het verantwoordingsorgaan om te beoordelen of het bestuur voldoet aan haar opdracht tot een evenwichtige belangenbehartiging en het voorzien in de verzekering van pensioenrechten voor de werknemers en pensioengerechtigden van de vennootschappen.

Teneinde haar taak naar behoren uit te voeren, streeft het verantwoordingsorgaan ernaar een volwaardige partner te zijn voor het bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds en voldoende countervailing power te bieden.

Evenals in 2016, heeft er ook gedurende 2017 slechts twee keer regulier overleg plaatsgevonden tussen het verantwoordingsorgaan en het dagelijks bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds. Het verantwoordingsorgaan is van mening dat dit niet voldoende is. Om op de hoogte te blijven van de zaken die spelen en gedegen advies te kunnen geven, is het voor het verantwoordingsorgaan noodzakelijk om regelmatig en tijdig overleg te hebben met het dagelijks bestuur. Het advies van het verantwoordingsorgaan dient op een zodanig tijdstip te worden gevraagd, dat het van wezenlijke invloed is op de besluitvorming. Het verantwoordingsorgaan vraagt het dagelijks bestuur hier rekening mee te houden.

Ontwikkelingen binnen het verantwoordingsorgaan

Gedurende 2017 heeft het verantwoordingsorgaan een zelfevaluatie uitgevoerd op het gebied van samenwerking, kennisontwikkeling en communicatie binnen het verantwoordingsorgaan. Het verantwoordingsorgaan heeft geconcludeerd dat de leden collectief de gewenste geschiktheid bezitten. Door de diversiteit van de leden kan het verantwoordingsorgaan haar taken naar behoren uitvoeren. Bovendien is de verslaglegging van de vergaderingen en communicatie richting bestuur in de afgelopen jaren geprofessionaliseerd.

Begin 2018 is de heer P. Neven, vertegenwoordiger namens de gepensioneerden, opgevolgd door mevrouw M. van Waes. Mevrouw E. Van De Velde is herbenoemd. Deze mutaties hebben plaatsgevonden in overeenstemming met het rooster van aftreden.

Om de deskundigheid van het verantwoordingsorgaan te verhogen hebben de leden, op uitnodiging van het bestuur, diverse trainingssessies bijgewoond. Het verantwoordingsorgaan waardeert het aanbod van trainingen vanuit het bestuur.

Advies gegeven aan bestuur

Gedurende 2017 heeft het verantwoordingsorgaan advies uitgebracht aan het bestuur van de Stichting Dow Pensioenfonds met betrekking tot:

- het verzoek tot collectieve waardeoverdracht van de beschikbare premieregeling naar United Pensions;
- de instelling van een Raad van Toezicht per 1 januari 2018, de hiertoe opgestelde profielschets en voorgestelde kandidaten;
- de samenstelling en de opdracht voor de visitatiecommissie.

Jaarplan 2017

Gedurende het jaar 2017 heeft het verantwoordingsorgaan speciaal toegezien op een evenwichtige belangenbehartiging ten aanzien van de volgende onderwerpen:

- Inzicht in de beleggingskosten
- Voortgang de-riskingproces

- Aandacht voor beleid inzake Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (MVB)
- De gevolgen van de fusie met Dupont op de relatie tussen SDPF en de sponsor
- Inzicht in soort klachten van deelnemers en de afhandeling daarvan

Deze onderwerpen zullen hierna worden toegelicht.

Inzicht in de beleggingskosten

Na verdere verdieping in de beleggingskosten, heeft het verantwoordingsorgaan besloten de aandacht het komende jaar te verleggen naar de uitvoeringskosten.

Voortgang de-riskingproces

In 2017 heeft de beleidsdekkingsgraad het niveau bereikt waarbij de volgende fase van de de-risking in gang wordt gezet. Dit zal gebeuren op basis van een nieuw uit te voeren ALM-studie. Het verantwoordingsorgaan wenst hierover door het bestuur regelmatig te worden geïnformeerd.

Beleid inzake Maatschappelijk Verantwoord Beleggen

Het verantwoordingsorgaan is van mening dat het vermogensbeheer professioneel is opgezet. Het verantwoordingsorgaan zou echter graag zien dat er meer voortgang wordt gemaakt met betrekking tot het MVB-beleid.

Gevolgen van de fusie met Dupont op de relatie tussen Dow Pensioenfonds en de sponsor

Voor zover momenteel bekend, zal de fusie geen invloed hebben op de relatie tussen Stichting Dow Pensioenfonds en de sponsor.

Klachten

Het verantwoordingsorgaan wordt op de hoogte gehouden van eventuele klachten. Gedurende 2017 is er één klacht gerapporteerd en correct opgevolgd.

Dienstverlening AZL

Het verantwoordingsorgaan constateert dat de dienstverlening door AZL nog niet op het juiste niveau is, waardoor controleberekeningen door het pensioenbureau nog steeds nodig zijn. Het verantwoordingsorgaan is van mening dat het bestuur een stap in de goede richting heeft gezet door het afspreken van KPI's met AZL. Extra aandacht en monitoring blijft echter noodzakelijk.

Communicatie

Het verantwoordingsorgaan is tevreden over de wijze waarop het fonds communiceert richting de deelnemers, maar betreurt de wijze waarop AZL heeft gecommuniceerd naar de pensioengerechtigden die in België woonachtig zijn.

Het verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat er een nieuw communicatieplan is opgesteld, maar heeft nog niet de gelegenheid gekregen hierover advies uit te brengen.

Conclusie

Het verantwoordingsorgaan heeft kennis genomen van het jaarverslag en de jaarrekening over 2017. Vragen van het verantwoordingsorgaan naar aanleiding van de verstrekte documentatie zijn in een overleg met het bestuur op 24 mei 2018 mondeling beantwoord. Hiervan wordt verslag gedaan in de notulen van die vergadering. De bevindingen van de visitatiecommissie, de adviserend actuaris en de certificerend actuaris zijn met het verantwoordingsorgaan gedeeld. Dit rapport is tot stand gekomen zonder inzage in de rapportages van de externe accountant en de compliance officer. Na ontvangst van deze rapporten zal het verantwoordingsorgaan haar bevindingen met het bestuur delen.

Het verantwoordingsorgaan concludeert dat het bestuur heeft voldaan aan haar opdracht tot een evenwichtige belangenbehartiging en het voorzien in de verzekering van pensioenrechten voor de werknemers en pensioengerechtigden van de vennootschappen. Deze conclusie is gebaseerd op de vergaderingen met het (dagelijks) bestuur, het verslag over boekjaar 2017 en de voor het verantwoordingsorgaan beschikbare documenten op de bestuurdersportal.

Verantwoordingsorgaan Stichting Dow Pensioenfonds

Terneuzen, 26 mei 2018

Els Van De Velde (voorzitter)
Daniëlle Melis-Elferink (secretaris)
Maril van Waes
Stan Bosman
Tom Burm
Marc Obrie

Reactie van het Bestuur

Het bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van het positieve oordeel van het verantwoordingsorgaan. Het bestuur bedankt het verantwoordingsorgaan voor hun open en constructieve samenwerking.

Het verantwoordingsorgaan zou graag in de toekomst regelmatig en tijdig overleg hebben met het dagelijks bestuur om op de hoogte te blijven van zaken die spelen zodat het verantwoordingsorgaan een gedegen advies kan geven. Het dagelijks bestuur zal hier rekening mee houden (reeds gestart in 2018), door voorafgaand aan elke bestuursvergadering overleg te hebben met het verantwoordingsorgaan. Tevens zal na afloop van een bestuursvergadering de secretaris van het verantwoordingsorgaan op de hoogte worden gebracht van de bestuursbesluiten door de directeur van het pensioenbureau. Er zal een afspraak worden gemaakt over de tijdlijn waarbinnen het bestuur het verantwoordingsorgaan de benodigde informatie moet geven om tijdig voorafgaand advies te kunnen geven.

Het verantwoordingsorgaan heeft geconstateerd dat het bestuur actie heeft ondernomen om de dienstverlening van AZL te verbeteren, maar geeft aan dat extra aandacht en monitoring noodzakelijk blijft. Dit is een voortdurend proces dat ook in 2018 de aandacht van het bestuur heeft.

Jaarrekening

Balans per 31 december

(na resultaatverdeling; in duizenden euro)

Activa	2017	2016
Beleggingen voor risico pensioenfondsen [1]		
Vastgoedbeleggingen	115.312	135.132
Aandelen	840.629	797.729
Vastrentende waarden	1.511.420	1.402.217
Derivaten	167.669	193.652
Alternatieve beleggingen	118.156	124.544
Overige beleggingen	44.458	40.433
Af: Beleggingen (DC-deel) voor risico deelnemers	-36.187	-34.687
	2.761.457	2.659.020
Beleggingen voor risico deelnemers [2]		
Dow-flexioen	380	450
DC-deel voor risico deelnemers	36.187	34.687
	36.567	35.137
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [3]	6.643	7.361
Vorderingen en overlopende activa [4]	154.276	80.555
Liquide middelen [5]	46	17
Totaal activa	2.958.989	2.782.090

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Passiva	2017	2016
Stichtingskapitaal en reserves [6]	384.539	221.985
Technische voorzieningen		
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds [7]	2.144.262	2.184.401
DC voorziening voor risico pensioenfonds [8]	0	6.872
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers (DC-deel en Flexioen) [9]	0	35.137
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen [10]	6.643	7.361
	2.150.905	2.233.771
Kortlopende schulden en overlopende passiva [11]	423.545	326.334
Totaal passiva	2.958.989	2.782.090

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de balans, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

	2017	2016
Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfondsen [12]		
Directe beleggingsopbrengsten	63.655	62.505
Indirecte beleggingsopbrengsten	65.025	155.024
Kosten van vermogensbeheer	-11.338	-10.308
Af: Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	-1.629	-2.939
	115.713	204.282
Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers [13]	1.639	2.974
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen [14]	-718	-52
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers [15]	67.908	61.085
Premiebijdragen voor risico deelnemers [16]	962	1.238
Saldo van overdrachten van rechten [17]	-5.486	-2.426
Saldo van overdrachten van rechten voor risico deelnemers [18]	-36.649	-345
Pensioenuitkeringen [19]	-61.770	-59.767
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfondsen [20]		
Pensioenopbouw		
– Reguliere pensioenopbouw	-44.679	-39.503
– Inkoop optrek voorwaardelijke regeling	-3.217	-4.061
Rentetoevoeging	4.763	1.200
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	61.350	59.333
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	1.226	1.186
Wijzigen marktrente	26.971	-170.667
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	74	3.108
Wijziging prognostetafel	0	-4.727
Omzetten DC-kapitalen in pensioenrechten	-3.275	-2.627
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-3.074	-3.851
	40.139	-160.609

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

	2017	2016
Mutatie DC voorziening voor risico pensioenfonds [21]	6.872	1.204
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers [22]	35.137	-3.324
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen [23]	718	52
Uitkeringen uit herverzekering [24]	451	436
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten [25]	-2.362	-2.116
Overige baten en lasten [26]	0	-6
Saldo van baten en lasten	162.554	42.626
Bestemming van het saldo		
Algemene reserve	162.554	42.626

[..] De tussen haken vermelde nummers verwijzen naar corresponderende nummers in de toelichting op de staat van baten en lasten, die een integraal onderdeel uitmaakt van de jaarrekening.

Kasstroomoverzicht

(in duizenden euro)

	2017	2016
Pensioenactiviteiten		
Ontvangsten		
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	66.636	61.194
Uitkeringen uit herverzekering	432	461
Overgenomen pensioenverplichtingen	0	0
	67.068	61.655
Uitgaven		
Uitgekeerde pensioenen	-61.633	-59.743
Overgedragen pensioenverplichtingen	-42	-1.690
Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-2.498	-2.146
Overige	0	-6
	-64.173	-63.585
Beleggingsactiviteiten		
Ontvangsten		
Directe beleggingsopbrengsten	63.655	62.708
Verkopen en aflossingen beleggingen	2.874.911	2.677.729
	2.938.566	2.740.437
Uitgaven		
Aankopen beleggingen	-2.913.332	-2.766.234
Kosten van vermogensbeheer	-11.321	-10.079
Afgegeven/ontvangen onderpand	-16.779	37.371
	-2.941.432	-2.738.942
Mutatie beschikbare liquiditeiten	29	-435
Saldo liquide middelen en kredietinstellingen per 1 januari	17	452
Saldo liquide middelen en kredietinstellingen per 31 december	46	17

Waarderingsgrondslagen

Algemeen

Het doel van Stichting Dow Pensioenfonds, statutair gevestigd te Hoek en ingeschreven in het Handelsregister van de Kamer van Koophandel onder 41110290 is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan gepensioneerden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden; tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers. Het fonds geeft invulling aan de uitvoering van de pensioenregeling van Dow Benelux B.V., Dow AgroSciences B.V., Dow Europe Holding B.V., Dow Benelux Integrated Center B.V. (voorheen Business Process Service Center Terneuzen B.V.) en Specialty Electronic Materials Netherlands B.V..

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen van Titel 9 Boek 2 BW en Pensioenwet en de stellige uitspraken van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving (RJ), uitgegeven door de Raad voor de Jaarverslaggeving. De jaarrekening is opgesteld in duizenden euro.

Beleggingen en pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op reële waarde. De overige activa en passiva worden gewaardeerd volgens het kostprijsmodel. Indien geen specifieke waarderingsgrondslag is vermeld, vindt waardering plaats tegen de (geamortiseerde) kostprijs. In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen, waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Schattingen en veronderstellingen

Bij toepassing van de grondslagen en regels voor het opstellen van de jaarrekening vormt het Bestuur van het Pensioenfonds zich verschillende oordelen en maakt schattingen die essentieel kunnen zijn voor de in de jaarrekening opgenomen bedragen. Indien het voor het geven van het in artikel 2:362 lid 1 BW vereiste inzicht noodzakelijk is, is de aard van deze oordelen en schattingen inclusief de bijbehorende veronderstellingen opgenomen bij de toelichting op de betreffende jaarrekeningposten.

Opname van actief, verplichting, bate of last

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het Pensioenfonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld en indien zij voor het opmaken van de jaarrekening bekend zijn geworden.

Baten worden in de rekening van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Grondslagen voor balanswaardering

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum.

Transacties in vreemde valuta gedurende de verslagperiode zijn in de jaarrekening verwerkt tegen de koers op transactiedatum. De uit de afwikkeling en omrekening voortvloeiende koersverschillen komen ten gunste of ten laste van de staat van baten en lasten.

Schattingswijzigingen

In 2017 zijn geen schattingswijzigingen van toepassing.

Beleggingen voor risico van het pensioenfonds en voor risico van de deelnemers

Vastgoed beleggingsfondsen zijn gewaardeerd tegen beurswaarde per balansdatum of tegen de intrinsieke waarde afgegeven door de beheerder van het fonds, zijnde de actuele waarde.

Aandelen zijn gewaardeerd op marktwaarde. De marktwaarde is de beursnotering per balansdatum. De niet-beursgenoteerde aandelen in private equity funds zijn gewaardeerd tegen de reële waarde, zijnde de intrinsieke waarde. Deze waarde wordt ontleend aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-of-fundmanagers, indien van toepassing gecorrigeerd voor kasstromen in de periode tot balansdatum. De managers bepalen de intrinsieke waarde op basis van lokale wet- en regelgeving.

Vastrentende waarden zijn gewaardeerd op marktwaarde. De marktwaarde is de beursnotering per balansdatum.

Derivaten worden in de jaarrekening opgenomen tegen marktwaarde. Indien geen marktwaarde beschikbaar is, wordt de waarde bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingsmodellen. Indien een derivatenpositie negatief is wordt het bedrag onder de passiva verantwoord.

Overige beleggingen zijn gewaardeerd op marktwaarde. De marktwaarde is de beursnotering per balansdatum of de intrinsieke waarde afgegeven door de beheerder van het fonds, zijnde de actuele waarde.

Met ingang van 2017 heeft het fonds ervoor gekozen om haar alternatieve beleggingen in private equity en in infrastructuur als een afzonderlijke beleggingscategorie te presenteren. In 2016 waren deze beleggingen onderdeel van de beleggingscategorie aandelen. Voor de jaarrekening 2017 zijn de vergelijkende cijfers in de balans, de staat van baten en lasten en in de toelichting aangepast. Deze presentatiewijziging heeft geen effect op het vermogen of het saldo van baten en lasten.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden opgenomen tegen de reële waarde van de tegenprestatie, gewoonlijk de nominale waarde. Een voorziening wordt getroffen op de vorderingen op grond van verwachte oninbaarheid. Vorderingen en overlopende activa worden onderscheiden van vorderingen in verband met beleggingstransacties.

De vordering op herverzekering wordt vastgesteld op de grondslagen van het Pensioenfonds, rekening houdend met de kredietwaardigheid van de betreffende verzekeringsmaatschappij. De hoogte van de vordering is gelijk aan de contante waarde van de aanspraken op basis van dezelfde grondslagen die zijn gehanteerd voor de technische voorziening. De herverzekeringscontracten hebben betrekking op premievrije rechten die door de deelnemers in het verleden zijn opgebouwd bij door de werkgever overgenomen bedrijven danwel hun voormalige werkgever. Het fonds keert namens de verzekeraar de pensioenrechten uit aan de betrokken deelnemers.

Liquide middelen

Onder de liquide middelen zijn opgenomen de kas, banktegoeden en deposito's die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel met een looptijd korter dan twaalf maanden. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de technische voorziening voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen in de balans zijn opgenomen.

Algemene reserve

De algemene reserve is bestemd voor de risico's waarvoor geen voorzieningen zijn getroffen. Dit betreft met name het risico van koersdalingen en de actuariële risico's. De algemene reserve wordt gevoed uit het resultaat.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds

De technische voorziening is gelijk aan de actuariële contante waarde van de tot die datum opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten, waarbij opgemerkt:

- Voor de actieve deelnemers betreft het de aanspraken over achterliggende dienstjaren.
- Voor arbeidsongeschikte deelnemers wordt mede rekening gehouden met het premievrijgestelde deel van de toekomstige pensioenopbouw.

Om te voldoen aan artikel 259 van RJ 610, is er een voorziening opgenomen voor arbeidsongeschikte deelnemers. Bij de bepaling van deze voorziening voor arbeidsongeschiktheid wordt rekening gehouden met de toekomstige schadelast voor zieke deelnemers op balansdatum die naar verwachting arbeidsongeschikt zullen worden verklaard.

Door het Pensioenfonds wordt bij de vaststelling van de technische voorziening onder andere rekening gehouden met de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur (RTS) ultimo boekjaar. Gemiddeld gewogen met de technische voorziening kwam de nominale rente eind 2017 voor het Pensioenfonds ongeveer overeen met een rekenrente van 1,44% (2016: 1,27%).

Bij de vaststelling van de technische voorzieningen is uitgegaan van de volgende grondslagen:

- *Sterfte*
Volgens de prognosetafel AG 2016 (zoals gepubliceerd door het AG).
- *Ervaringssterfte*
Er wordt rekening gehouden met het verschil in overlevingskansen tussen de deelnemers van het fonds en de totale bevolking door toepassing van de Stichting Dow Pensioenfonds Ervaringssterfte op basis van het Towers Watson Ervaringssterftemodel 2014.
- *Intrest*
Conform de rentetermijnstructuur van de nominale marktrente per 31 december zoals gepubliceerd door DNB.
- *Gehuwdheid*
Tot de pensioenleeftijd wordt een gehuwdheidsfrequentie van 100% gehanteerd. Vanaf pensionering wordt de werkelijke burgerlijke staat aangehouden.
- *Leeftijden*
Pensioenreglement 2015: Voor de vaststelling van de technische voorzieningen van het pensioen opgebouwd vóór 2015 wordt verondersteld dat iedereen geboren is op de eerste dag van de maand van de werkelijke geboortedatum. Voor de vaststelling van de technische voorzieningen van het pensioen opgebouwd vanaf 2015 wordt de exacte leeftijd gehanteerd.
Pensioenreglement B: Voor de vaststelling van de technische voorzieningen wordt verondersteld dat iedereen geboren is op de eerste dag van de maand volgend op de werkelijke geboortedatum.
- *Leeftijdsverschil*
Het leeftijdsverschil tussen man en vrouw is op twee jaar gesteld (man ouder dan vrouw).

– *Kosten*

Voor kosten is een aparte voorziening opgenomen. De kostenvoorziening is vastgesteld in de vorm van een excasso-opslag van 2% op de voorziening. Deze voorziening is vastgesteld op basis van het afwikkelscenario van het fonds.

– *Uitkeringen*

Bij de waardering van de aanspraken is uitgegaan van de veronderstelling dat de pensioenuitkeringen continu geschieden.

De intresttoevoeging betreft de jaarlijks benodigde intrest. Deze wordt jaarlijks vastgesteld op basis van de éénjaarsrente uit de rentetermijnstructuur van 1 januari van dat boekjaar. Voor boekjaar 2017 bedroeg deze éénjaarsrente -0,217%, vastgesteld op de rentetermijnstructuur van 1 januari 2017 (intrestpercentage 2016: -0,060%).

DC voorziening voor risico pensioenfonds

Er is een technische voorziening inzake de Beschikbare premieregeling. Deze technische voorziening is opgenomen in de totale technische voorziening pensioenverplichtingen. Dit betreft de som van de spaarkapitalen van de individuele deelnemers (regeling B). De DC regeling voor risico pensioenfonds is per 31 december 2017 via een collectieve waardeoverdracht overgedragen aan United Pensions. De daadwerkelijke betaling heeft plaatsgevonden in januari 2018. Het aan United Pensions te betalen bedrag is opgenomen in de post "Kortlopende schulden en overlopende passiva".

De hier tegenoverstaande beleggingen zijn per 31 december 2017 nog niet overgedragen en zodoende in de balans nog verantwoord onder de "Beleggingen voor risico pensioenfonds".

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

Deze verplichtingen bestaan uit de flexioenverplichtingen en het gedeelte van de DC-regeling voor rekening en risico van de deelnemers. De flexioenverplichtingen zijn gelijkgesteld aan de uit hoofde van de Dowflexioenregeling gespaarde bedragen. Dit betreft de som van de spaarkapitalen van de individuele deelnemers (regeling A). De pensioenverplichtingen voor risico deelnemers zijn per 31 december 2017 via een collectieve waardeoverdracht overgedragen aan United Pensions. Hierdoor is er per 31 december 2017 geen voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers meer. De daadwerkelijke betaling heeft plaatsgevonden in januari 2018. Het aan United Pensions te betalen bedrag is opgenomen in de post "Kortlopende schulden en overlopende passiva".

De hier tegenoverstaande beleggingen zijn per 31 december 2017 nog niet overgedragen en zodoende in de balans nog verantwoord onder de "Beleggingen voor risico deelnemers".

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

Het aandeel herverzekeraars is op dezelfde grondslagen berekend als de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds. De herverzekeringscontracten hebben betrekking op premievrije rechten die door de deelnemers in het verleden zijn opgebouwd bij door de werkgever overgenomen bedrijven danwel hun voormalige werkgever. Voor het Pensioenfonds is geen verzekeringstechnisch risico verbonden aan de herverzekerde posten; er is geen sprake van enige vorm van resultatendeling.

Kortlopende schulden en overlopende passiva

Kortlopende schulden en overlopende passiva worden bij eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden de schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Grondslagen voor bepaling van het resultaat

Algemeen

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de technische voorzieningen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen van werkgevers en werknemers

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten risico pensioenfonds

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardewijzigingen en valutaresultaten. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Indirecte beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten. Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling. Directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Kosten van vermogensbeheer

Dit betreffen de vermogenskosten waarvoor het Pensioenfonds facturen ontvangt. Kosten die ten laste van beleggingsfondsen worden gebracht, zijn niet afzonderlijk gepresenteerd. Afwaarderingen en andere exploitatiekosten van indirect onroerende zaken in exploitatie zijn in de kosten van vermogensbeheer opgenomen.

Voorzover de transactiekosten niet zijn gefactureerd wordt gebruik gemaakt van inschattingen op basis van de aanbevelingen van de Pensioenfederatie.

Met de directe en indirecte beleggingsopbrengsten zijn verrekend de aan de opbrengsten gerelateerde transactiekosten, provisies, valutaverschillen e.d.

Bijzondere waardeverminderingen

Door het Pensioenfonds wordt op iedere balansdatum beoordeeld of er aanwijzingen zijn dat een vast actief aan een bijzondere waardevermindering onderhevig kan zijn. Indien dergelijke indicaties aanwezig zijn, wordt de realiseerbare waarde van het actief vastgesteld. Indien het niet mogelijk is de realiseerbare waarde voor het individuele actief te bepalen, wordt de realiseerbare waarde bepaald van de kasstroomgenererende eenheid waartoe het actief behoort. Van een bijzondere waardevermindering is sprake als de boekwaarde van een actief hoger is dan de realiseerbare waarde; de realiseerbare waarde is de hoogste van de opbrengstwaarde en de bedrijfswaarde. Indien wordt vastgesteld dat een in het verleden verantwoorde bijzondere waardevermindering niet meer bestaat of is afgenomen, dan wordt de toegenomen boekwaarde van de desbetreffende activa niet hoger gesteld dan de boekwaarde die bepaald zou zijn indien geen bijzondere waardevermindering voor het actief zou zijn verantwoord.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Mutatie pensioenverplichtingen voorziening voor risico van het pensioenfonds

Pensioenopbouw

Bij de pensioenopbouw zijn aanspraken en rechten over het boekjaar gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben.

Overige toeslagen

Bij de berekening van de pensioenverplichtingen worden de aanspraken en rechten gewaardeerd naar het niveau dat zij op balansdatum hebben. Dit houdt in:

- dat financiële verplichtingen voortvloeiende uit besluiten die voor balansdatum zijn genomen worden verantwoord (ook al wordt de toezegging pas in het volgend boekjaar verwerkt); en
- dat per balansdatum onvoorwaardelijke verplichtingen voortvloeiend uit het voldoen aan ex ante-condities, die niet aan een bestuursbesluit onderhevig zijn, worden opgenomen.

Rentetoevoeging

De pensioenverplichtingen worden contant gemaakt tegen de nominale marktrente op basis van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur. De intresttoevoeging wordt op basis van de 1-jaarsrente van de rentetermijnstructuur berekend over de beginstand en de mutaties gedurende het jaar.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Vooraf wordt een actuariële berekening gemaakt van de toekomstige pensioenuitvoeringskosten (met name excassokosten) en pensioenuitkeringen die in de technische voorziening worden opgenomen. Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten en uitkeringen van het verslagjaar.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de actuele rentetermijnstructuur/ultimate forward rate. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten

De wijziging van de technische voorziening uit hoofde van overdracht van rechten is conform de eerder weergegeven grondslagen van het Pensioenfonds.

Wijziging prognosetafel

In 2017 is de prognosetafel niet aangepast. De laatste wijziging heeft in 2016 plaatsgevonden.

Overige mutaties technische voorziening

Onder de overige mutaties technische voorziening is onder andere opgenomen het resultaat uit hoofde van sterfte en arbeidsongeschiktheid.

Saldo overdrachten van rechten

De post saldo overdracht van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

Stortingen, onttrekkingen, rendement en mutatie voor risico deelnemers

Dit betreft de toevoegingen en onttrekkingen aan de beleggingen en verplichtingen voor risico deelnemers. Hierbij bestaat het risico deelnemers gedeelte van de beleggingen en verplichtingen uit de DC-regeling en de Dowflexioenregeling.

Pensioenuitvoerings- en administratiekosten

De kosten van administratie, advies, controle en pensioenbureau worden gedragen door het Pensioenfonds.

Overige baten en lasten

Overige baten en lasten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Resultaat

Het resultaat komt tot stand als het verschil tussen baten en lasten.

Kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht wordt opgesteld volgens de directe methode. De geldmiddelen in het kasstroomoverzicht bestaan uit liquide middelen. Er wordt een onderscheid gemaakt in de kasstromen tussen pensioenactiviteiten en beleggingsactiviteiten.

Gebeurtenissen na balansdatum

De daadwerkelijke betaling van de collectieve waardeoverdracht van de DC regeling aan United Pensions heeft plaatsgevonden in januari 2018. Het aan United Pensions te betalen bedrag is opgenomen in de post "Kortlopende schulden en overlopende passiva". De hier tegenoverstaande beleggingen zijn per 31 december 2017 nog niet overgedragen en zodoende in de balans nog verantwoord onder de "Beleggingen voor risico pensioenfonds" resp. "Beleggingen voor risico deelnemers". Dit is inclusief het rendement over 2017. Het gemiste rendement over 2018 (tot aan de betaaldatum) is niet verwerkt in het aan United Pensions te betalen bedrag per 31 december 2017.

Toelichting op de balans per 31 december

(in duizenden euro)

Activa

[1] Beleggingen voor risico pensioenfondsen

Categorie	Stand ultimo 2016	Aankopen/ Verstrekk- ingen	Verkopen/ Aflossingen	Gerealiseerde waarde- mutaties	Niet- gerealiseerde waarde- mutaties	Stand ultimo 2017
Vastgoedbeleggingen						
Direct vastgoed	0	0	0	0	0	0
Vastgoed beleggingsfondsen	135.132	59.761	-78.802	10.010	-10.789	115.312
	135.132	59.761	-78.802	10.010	-10.789	115.312
Aandelen						
Aandelen ontwikkelde markten	713.984	122.183	-117.626	32.357	-4.269	746.629
Aandelen opkomende markten	83.745	18.035	-15.130	-548	7.898	94.000
	797.729	140.218	-132.756	31.809	3.629	840.629
Vastrentende waarden						
Staatsobligaties	309.203	448.250	-415.106	-3.795	-8.275	330.277
Bedrijfsobligaties	288.610	623.538	-519.220	-868	-12.264	379.796
Vastrentende beleggingsfondsen	492.420	72.300	0	0	-7.937	556.783
Index linked bonds	15.775	102.793	-105.220	-506	-1.136	11.706
Hypothecaire leningen	81.983	698.309	-725.468	-3.288	-2.688	48.848
Deposito's	203.905	545.950	-565.322	-1.077	554	184.010
Overige	10.015	6.876	-16.001	-289	-601	0
	1.401.911	2.498.016	-2.346.337	-9.823	-32.347	1.511.420
Derivaten						
Valutaderivaten: Valutatermijntransacties	-11.648	0	-74.296	74.297	26.654	15.007
Rentederivaten: Swaps	190.934	0	0	0	-42.327	148.607
Rentederivaten: Futures	-138	6.323	-6.266	-57	-180	-318
Overige derivaten: Opties	112	1.286	-876	-368	-142	12
	179.260	7.609	-81.438	73.872	-15.995	163.308

Categorie	Stand ultimo 2016	Aankopen/ Verstrek- kingen	Verkopen/ Aflossingen	Gerealiseerde waarde- mutaties	Niet- gerealiseerde waarde- mutaties	Stand ultimo 2017
Alternatieve beleggingen						
Private equity	66.600	4.172	-15.795	7.471	-4.104	58.344
Infrastructuur	57.944	1.206	-4.153	45	4.770	59.812
	124.544	5.378	-19.948	7.516	666	118.156
Overige beleggingen						
Repo's	-2.379	262.176	-287.397	839	436	-26.325
Depotbanken	40.433	0	4.025	0	0	44.458
	38.054	262.176	-283.372	839	436	18.133
Totaal beleggingen	2.676.630	2.973.158	-2.942.653	114.223	-54.400	2.766.958
In bovenstaande middelen voor risico fonds is opgenomen inzake de DC regeling	41.559					41.633
waarvan voor risico deelnemers	34.687					36.187

Verdeling beleggingen activa/passiva

	2016			2017		
	Activa	Passiva	Totaal	Activa	Passiva	Totaal
Vastgoedbeleggingen	135.132	0	135.132	115.312	0	115.312
Aandelen	797.729	0	797.729	840.629	0	840.629
Vastrentende waarden	1.402.217	-306	1.401.911	1.511.420	0	1.511.420
Derivaten	193.652	-14.392	179.260	167.669	-4.361	163.308
Alternatieve beleggingen	124.544	0	124.544	118.156	0	118.156
Overige beleggingen	40.433	-2.379	38.054	44.458	-26.325	18.133
Totaal beleggingen	2.693.707	-17.077	2.676.630	2.797.644	-30.686	2.766.958
Af: Beleggingen (DC-deel) voor risico deelnemers	-34.687		-34.687	-36.187		-36.187
Totaal beleggingen voor risico pensioenfondsen	2.659.020	-17.077	2.641.943	2.761.457	-30.686	2.730.771

Kostprijs beleggingen

	2016	2017
De kostprijs van de Vastgoedbeleggingen bedraagt:	120.845	112.163
De kostprijs van de Aandelen bedraagt:	668.762	670.863
De kostprijs van de vastrentende waarden bedraagt:	1.286.996	1.245.750
De kostprijs van de derivaten bedraagt:	-11.689	1
De kostprijs van de overige beleggingen bedraagt:	38.071	30.985

Er wordt niet belegd in premiebijdragende ondernemingen.

Methodiek bepaling marktwaarde

Level 1 Directe marktwaardering: beursnotering in een actieve markt (waarop geen prijsaanpassingen worden uitgevoerd).

Level 2 Afgeleide marktwaardering: geen directe beursnotering maar andere uit de markt waarneembare data danwel een prijs gebaseerd op een transactie in een niet actieve markt met niet-significante prijsafspraken (gebaseerd op aannames en schattingen).

Level 3 Modellen en technieken: marktwaardebepaling niet gebaseerd op marktdata, maar gebaseerd op aannames en schattingen die de prijs significant beïnvloeden.

Categorie	Level 1	Level 2	Level 3	Stand ultimo 2017
Vastgoedbeleggingen	61.772	0	53.540	115.312
Aandelen	621.472	219.157	0	840.629
Vastrentende waarden	892.918	618.101	401	1.511.420
Derivaten	-306	163.614	0	163.308
Alternatieve beleggingen	0	0	118.156	118.156
Overige beleggingen	44.458	0	-26.325	18.133
Totaal beleggingen	1.620.314	1.000.872	145.772	2.766.958

Categorie	Level 1	Level 2	Level 3	Stand ultimo 2016
Vastgoedbeleggingen	63.467	0	71.665	135.132
Aandelen	594.797	202.932	0	797.729
Vastrentende waarden	776.644	623.726	1.541	1.401.911
Derivaten	-26	179.286	0	179.260
Alternatieve beleggingen	0	0	124.544	124.544
Overige beleggingen	40.433	0	-2.379	38.054
Totaal beleggingen	1.475.315	1.005.944	195.371	2.676.630

[2] Beleggingen voor risico deelnemers

Categorie	Stand ultimo 2016	Aankopen/ Verstrek- kingen	Verkopen/ aflossingen	Rendement	Stand ultimo 2017
Dowflexioenregeling (Aandelen beursgenoteerd)	450	0	-80	10	380
DC-deel voor risico deelnemers	34.687	1.999	-2.128	1.629	36.187
Totaal beleggingen voor risico deelnemers activa zijde	35.137	1.999	-2.208	1.639	36.567

	2017	2016
[3] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	7.361	7.413
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-718	-52
Stand per 31 december	6.643	7.361
Deze post herverzekering bestaat uit de contante waarde van de herverzekerde aanspraken. Dit betreft premievrije rechten die door een beperkte groep deelnemers in het verleden zijn opgebouwd bij door de werkgever overgenomen bedrijven dan wel hun voormalige werkgever. Het fonds keert namens de verzekeraar de pensioenrechten uit aan de betrokken deelnemers.		
[4] Vorderingen en overlopende activa		
Vorderingen op aangesloten ondernemingen	17.411	15.178
Vorderingen op verzekeringsmaatschappijen	4	0
Beleggingsdebiteuren	126.824	53.879
Afgegeven onderpand op vastrentende waarden	1.020	2.497
Lopende intrest en nog te ontvangen dividend		
- Vastgoedbeleggingen	244	0
- Aandelen	1.752	1.857
- Vastrentende waarden	6.135	6.586
Terugvorderbare dividendbelasting	865	529
Vooruit betaalde bedragen m.b.t. overgedragen pensioenverplichtingen en afkoopsommen	0	1
Overige vorderingen	21	28
Totaal vorderingen en overlopende activa	154.276	80.555
[5] Liquide middelen		
ING Bank N.V. ¹⁾	46	17
	46	17

1) Met een kredietlimiet van 5.700.

Passiva

[6] Stichtingskapitaal en reserves

	2017	2016
Stichtingskapitaal	1	1
Algemene reserve		
Stand per 1 januari	221.984	179.358
Saldobestemming boekjaar	162.554	42.626
Stand per 31 december	384.538	221.984
Totaal eigen vermogen	384.539	221.985

Het minimaal vereist eigen vermogen/minimaal vereiste dekkingsgraad bedraagt

88.602	104,1%	90.860	104,1%
--------	--------	--------	--------

Het vereist eigen vermogen/vereiste dekkingsgraad o.b.v. de strategische beleggingsmix bedraagt

428.137	119,9%	441.837	119,8%
---------	--------	---------	--------

De beleidsdekkingsgraad is

115,6%	106,9%
--------	--------

De actuele dekkingsgraad is

117,9%	109,9%
--------	--------

De reële dekkingsgraad is

94,4%	88,2%
-------	-------

De actuele dekkingsgraad wordt berekend door het totale vermogen te delen door de totale voorzieningen van het Pensioenfonds.

De berekening van de actuele dekkingsgraad per 31-12-2017 is als volgt:
 $2.535.444 / 2.150.905 \times 100\% = 117,9\%$

De berekening van de actuele dekkingsgraad per 31-12-2016 is als volgt:
 $2.455.756 / 2.233.771 \times 100\% = 109,9\%$

De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad.

Deze reële dekkingsgraad is berekend als het quotiënt van de beleidsdekkingsgraad als hiervoor beschreven en de beleidsdekkingsgraad die nodig is voor voorwaardelijke toeslagverlening ter hoogte van de minimale verwachtingswaarde voor de groeivoet van het prijsindexcijfer.

	2017	2016
Technische voorzieningen		
[7] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Stand per 1 januari	2.184.401	2.023.792
Het verloop van de voorziening is als volgt:		
Pensioenopbouw		
– Reguliere pensioenopbouw	44.679	39.503
– Inkoop optrek voorwaardelijke regeling	3.217	4.061
Rentetoevoeging	-4.763	-1.200
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-61.350	-59.333
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-1.226	-1.186
Wijzigen marktrente	-26.971	170.667
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-74	-3.108
Wijziging prognostetafel	0	4.727
Omzetten DC-kapitalen in pensioenrechten	3.275	2.627
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	3.074	3.851
Stand per 31 december	2.144.262	2.184.401
[8] DC voorziening voor risico pensioenfonds		
Stand per 1 januari	6.872	8.076
Stortingen	137	229
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	-882	-1.046
Rendement	56	97
Uitgaande waarde overdracht	-3	-2
Correcties/wijziging keuze risico	-734	-482
Collectieve uitgaande waardeoverdracht	-5.446	0
Stand per 31 december	0	6.872
De voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds is als volgt opgebouwd		
– Actieve deelnemers	768.137	806.968
– Gewezen deelnemers	343.400	345.034
– Pensioengerechtigden	1.036.452	1.037.118
– Voorziening langdurig zieken	2.916	2.642
– DC-regeling voor risico fonds	0	6.872
– Herverzekeringsdeel	-6.643	-7.361
	2.144.262	2.191.273

	2017	2016
[9] Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
<i>[A] Dowflexioenregeling</i>		
Stand per 1 januari	450	545
Onttrekkingen t.b.v. afkoop	-11	-21
Onttrekkingen t.b.v. waardeoverdracht	-69	-109
Rendement	10	35
Onttrekkingen t.b.v. collectieve waardeoverdracht	-380	0
Stand per 31 december	0	450
<i>[B] DC-regeling voor risico deelnemers</i>		
Stand per 1 januari	34.687	31.268
Stortingskoopsom	962	1.238
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	-2.128	-1.105
Door overlijden vrijgevallen	0	-14
Onttrekkingen t.b.v. waardeoverdracht	0	-211
Correcties/wijziging keuze risico	1.037	572
Rendement	1.629	2.939
Onttrekkingen t.b.v. collectieve waardeoverdracht	-36.187	0
Stand per 31 december	0	34.687
Totaal voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	0	35.137
<i>Totaalopstelling DC-regeling plus Dowflexioenregeling</i>		
DC-regeling voor risico fonds	0	6.872
DC-regeling voor risico deelnemers	0	34.687
Dowflexioenregeling	0	450
Stand per 31 december	0	42.009
[10] Herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Stand per 1 januari	7.361	7.413
Mutatie	-718	-52
Stand per 31 december	6.643	7.361
Totaal technische voorzieningen	2.150.905	2.233.771

	2017	2016
[11] Kortlopende schulden en overlopende passiva		
Schulden aan aangesloten ondernemingen	339	372
Beleggingscrediteuren	188.978	129.152
Beleggingen in vastrentende waarden met negatieve marktwaarde	0	306
Beleggingen in derivaten met negatieve marktwaarde	4.361	14.392
Beleggingen in overige beleggingen met negatieve marktwaarde	26.325	2.379
Ontvangen onderpand op vastrentende waarden	156.250	174.507
Verzekeringsmaatschappijen	1	16
Belastingen en sociale premies	2.776	2.648
Schulden inzake kosten van vermogensbeheer	2.280	2.263
Schulden inzake pensioenuitvoerings- en administratiekosten	194	297
Schulden inzake collectieve waardeoverdracht aan United Pensions	42.013	0
Overige schulden	28	2
	423.545	326.334

Niet in de balans opgenomen rechten en verplichtingen

Er bestaat een voorwaardelijk recht voor het Fonds op bijstorten door de aangesloten ondernemingen in een situatie van dekkingstekort.

De onderneming heeft een voorwaardelijke toezegging gedaan voor inhaalpensioen naar aanleiding van de afschaffing van VUT en/of prepensioen (ook wel VPL-regeling genoemd). Het Fonds heeft een rol in de uitvoering van deze regeling.

De aanspraak op een aanvullend ouderdomspensioen en partnerpensioen bestaat mits en voor zover deze aanspraak op aanvullend ouderdomspensioen en partnerpensioen door de werkgever is gefinancierd. De aanspraak wordt gefinancierd op 1 januari 2021, doch uiterlijk op de eerste dag van de maand waarin de deelnemer de 60-jarige leeftijd bereikt of bij eerder overlijden voor 1 januari 2021, mits en voor zover de (gewezen) deelnemer op de dag daarvoor nog een arbeidsovereenkomst heeft met de werkgever dan wel mits en voor zover de (gewezen) deelnemer op de dag recht had op premievrije voortzetting wegens arbeidsongeschiktheid.

De regeling wordt gefinancierd door tijdsevenredige inkoop ten laste van in het verslagjaar ontvangen premie (tijdsevenredige financiering met eventuele affinanciering bij eerder onvoorwaardelijk worden).

De voorwaardelijke toezegging is niet opgenomen in de technische voorziening zoals vermeld in de jaarrekening. Omdat de toezegging voorwaardelijk is, wordt er geen verplichting opgenomen. De voorwaardelijke toezegging wordt vanaf 2005 in maximaal 15 jaar door de onderneming gefinancierd en bedraagt ultimo 2017 45.300 (2016 50.800).

Toelichting op de staat van baten en lasten

(in duizenden euro)

Bezoldiging bestuursleden en leden Verantwoordingsorgaan

De pensioengerechtigde leden van het Bestuur en Verantwoordingsorgaan krijgen een marktconforme vergoeding. De totale vergoeding over 2017 ad 22 (2016: 22) is opgenomen in de "Overige kosten".

Personeel

Gedurende het boekjaar 2017 had Stichting Dow Pensioenfonds geen personeel in dienst.

Baten en lasten	2017	2016
[12] Beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds		
Directe beleggingsopbrengsten		
Vastgoedbeleggingen	3.632	3.437
Aandelen	18.125	16.091
Vastrentende waarden	14.967	15.644
Derivaten	24.533	21.751
Alternatieve beleggingen	2.212	3.507
Overige beleggingen	194	2.130
Subtotaal	63.663	62.560
Banken	-6	-4
Waardeoverdrachten	-2	-51
Totaal directe beleggingsopbrengsten	63.655	62.505
Indirecte beleggingsopbrengsten		
<i>Gerealiseerde resultaten</i>		
Vastgoedbeleggingen	10.010	11.096
Aandelen	31.809	23.947
Vastrentende waarden	-9.823	14.594
Derivaten	73.872	7.768
Alternatieve beleggingen	7.516	14.591
Overige beleggingen	839	-223
Overige valutaresultaten	3.601	-742
	117.824	71.031

	2017	2016
<i>Ongerealiseerde resultaten</i>		
Vastgoedbeleggingen	-10.789	-7.070
Aandelen	3.629	41.644
Vastrentende waarden	-32.347	9.273
Derivaten	-15.995	36.325
Alternatieve beleggingen	666	4.742
Overige beleggingen	436	-12
Overige valutaresultaten	1.601	-909
	-52.799	83.993
Totaal indirecte beleggingsopbrengsten	65.025	155.024
Kosten van vermogensbeheer		
Beheerloon	-9.834	-9.273
Transactiekosten	-55	0
Bewaarloon	-492	-427
Subtotaal kosten vermogensbeheer	-10.381	-9.700
Niet terugvorderbare bronbelasting	-957	-608
Totaal kosten vermogensbeheer	-11.338	-10.308
De kosten vermogensbeheer omvatten de zichtbare ('directe') kosten die het fonds op factuurbasis betaalt.		
De transactiekosten zijn 'indirecte kosten' en gesaldeerd met de beleggingsopbrengsten. Deze kosten bedragen 3.078 (2016: 3.343).		
De toelichting op de kosten vermogensbeheer inclusief de rechtstreeks ten laste van rendementen gebrachte kosten is opgenomen in het bestuursverslag op pagina 34.		
Af: beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers	-1.629	-2.939
Totaal beleggingsopbrengsten voor risico pensioenfonds	115.713	204.282
[13] Beleggingsopbrengsten voor risico deelnemers		
DC-regeling	1.629	2.939
Flexioenregeling	10	35
	1.639	2.974
[14] Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-718	-52

	2017	2016
[15] Premiebijdragen van werkgevers en werknemers		
Pensioenpremie werkgevers regulier	62.400	56.023
Pensioenpremie herstructurering	1.779	1.251
Pensioenpremie werknemers	3.592	3.582
Stortingskoopsom DC-regeling risico fonds	137	229
	67.908	61.085
[16] Bijdragen voor risico deelnemers		
Stortingskoopsom DC-regeling risico deelnemers	962	1.238
	962	1.238
Kostendeekkende premie	66.055	61.157
Feitelijke premie (inclusief DC-deel en inkoopsommen)	68.870	62.323
De kostendeekkende premie is als volgt samengesteld:		
– Actuarieel benodigde koopsom (inclusief DC premies)	54.454	50.344
– Opslag in stand houden vereist vermogen	10.601	9.883
– Opslag voor uitvoeringskosten	1.000	930
	66.055	61.157
De feitelijke premie is als volgt samengesteld:		
– Actuarieel benodigde koopsom (inclusief DC premies)	56.835	51.257
– Opslag in stand houden vereist vermogen	11.035	10.066
– Opslag voor uitvoeringskosten	1.000	1.000
	68.870	62.323
Bij de bepaling van de aan het boekjaar toe te rekenen premie is rekening gehouden met verleende premiekortingen en/of toeslagen. In beide boekjaren zijn er geen kortingen verstrekt.		
[17] Saldo van overdrachten van rechten		
Overgenomen pensioenverplichtingen	0	0
Overgedragen pensioenverplichtingen	-40	-2.426
Collectieve waardeoverdracht DC regeling	-5.446	0
	-5.486	-2.426

	2017	2016
[18] Saldo van overdrachten van rechten voor risico deelnemers		
Onttrekkingen DC-regeling uitgaande WO	-2	-215
Collectieve waardeoverdracht DC regeling	-36.187	0
Dowflexioenregeling Uitgaande WO	-69	-109
Dowflexioenregeling Afkoop	-11	-21
Collectieve waardeoverdracht Flexioen-regeling	-380	0
	-36.649	-345
[19] Pensioenuitkeringen		
Pensioenen		
Ouderdomspensioen	-54.511	-52.785
Partnerpensioen	-7.031	-6.774
Wezenpensioen	-82	-89
Invaliditeitspensioen	-125	-116
Subtotaal	-61.749	-59.764
Andere uitkeringen		
Afkoopsommen	-49	-40
Ontvangen WAO-uitkeringen	28	37
Subtotaal	-21	-3
Totaal pensioenuitkeringen	-61.770	-59.767
[20] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds		
Pensioenopbouw		
– Reguliere pensioenopbouw	-44.679	-39.503
– Inkoop optrek voorwaardelijke regeling	-3.217	-4.061
Rentetoevoeging	4.763	1.200
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	61.350	59.333
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	1.226	1.186
Wijzigen marktrente	26.971	-170.667
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	74	3.108
Wijziging prognostetafel	0	-4.727
Omzetten DC-kapitalen in pensioenrechten	-3.275	-2.627
Overige mutaties voorziening pensioenverplichtingen	-3.074	-3.851
	40.139	-160.609

	2017	2016
[21] Mutatie DC voorziening voor risico pensioenfonds		
Stortingen	-137	-229
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	882	1.046
Rendement	-56	-97
Uitgaande waardeoverdracht	3	2
Correcties/wijziging keuze risico	734	482
Collectieve uitgaande waardeoverdracht	5.446	0
	6.872	1.204
[22] Mutatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers		
Stortingskoopsom	-962	-1.238
Onttrekkingen t.b.v. inkoop rechten	2.128	1.105
Onttrekkingen t.b.v. afkoop	11	21
Door overlijden vrijgevallen	0	14
Onttrekkingen t.b.v. waardeoverdracht	69	320
Correcties/wijziging keuze risico	-1.037	-572
Rendement	-1.639	-2.974
Collectieve uitgaande waardeoverdracht	36.567	0
	35.137	-3.324
[23] Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen		
Rentetoevoeging	15	4
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	410	426
Wijziging marktrente	51	-390
Wijziging overlevingsgrondslagen	0	-1
Overige mutaties voorziening herverzekering	242	13
	718	52
[24] Uitkeringen uit herverzekering	451	436

	2017	2016
[25] Pensioenuitvoerings- en administratiekosten		
Administratie	-1.345 ¹⁾	-1.251 ¹⁾
Accountant (controle jaarrekening)	-46	-48
Fiscaal advies	0	-6
Actuaris advies	-638	-523
Actuaris certificering	-16	-31
Contributies en bijdragen	-166	-167
Opleidingen	-25	-5
Visitatie	-18	-18
Overige kosten	-108	-67
Totaal Pensioenuitvoerings- en administratiekosten	-2.362	-2.116
[26] Overige baten en lasten	0	-6
Saldo van baten en lasten	162.554	42.626

	2017	2016
Actuariële analyse van het saldo van baten en lasten		
Wijzigen markttrente	26.971	-170.667
Beleggingsopbrengsten	120.420	205.385
Financiering	13.330	10.955
Waardeoverdrachten	34	680
Kosten	-136	70
Uitkeringen	32	2
Sterfte	5.770	1.862
Arbeidsongeschiktheid	797	3.202
Mutaties inkoop DB uit DC	-265	-476
Overige verzekeringstechnische grondslagen	-4.399	-3.654
Aanpassing sterfteprognosetafel	0	-4.727
Overige oorzaken	0	-6
	162.554	42.626

1) De kosten van het pensioenbureau worden gedragen door de aangesloten ondernemingen en vervolgens aan het pensioenfonds doorbelast.

Risicoparaagraaf

(bedragen in duizenden euro)

Solvabiliteitsrisico

In de risicoparaagraaf binnen het bestuursverslag is het beleid rond risicobeheersing uiteengezet. Hierna worden een aantal specifieke risico's nader toegelicht en gekwantificeerd.

Het belangrijkste risico dat het fonds loopt is het risico dat het niet over genoeg solvabiliteit beschikt. Indien het fonds niet solvabel is bestaat het risico dat het fonds de premie moet verhogen of dat een beperkte of geen toeslagverlening kan plaatsvinden voor (delen van) het deelnemersbestand. In het uiterste geval dient het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten te verminderen. Hoe solvabel het Pensioenfonds is wordt getoetst aan de hand van de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad. Hoeveel eigen vermogen het fonds aan dient te houden gegeven de financiële risico's die het loopt (na afdekking) op de balans komt tot uitdrukking in de door DNB voorgeschreven solvabiliteitstoets. Onder het huidige FTK geldt hierbij dat de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling afgezet wordt tegen de beleidsdekkingsgraad om te bepalen of het Pensioenfonds in een tekort situatie verkeert.

De verschillende standaard risicofactoren hierin worden benoemd onder de noemer S1 tot en met S6 en de S10. Er is geen sprake van liquiditeits-, concentratie- en operationeel risico, in het VEV hoeft dan ook geen additionele buffer te worden opgenomen voor deze risico's.

Hierna zijn de uitkomsten weergegeven voor de verschillende risicocategorieën op basis van de strategische beleggingsmix ultimo 2017 van 119,9% en 2016 van 119,8%.

	2017		2016	
	€	%	€	%
Renterisico (S1)	32.406	1,5	29.914	1,3
Zakelijke waarden risico (S2)	361.951	16,8	366.926	16,4
Valutarisico (S3)	32.517	1,5	18.533	0,8
Kredietrisico (S5)	75.044	3,5	90.880	4,1
Verzekeringstechnisch risico (S6)	59.326	2,8	62.643	2,8
Actief beheer risico (S10)	50.421	2,3	50.504	2,3
Diversificatie-effect	-183.528	-8,5	-177.914	-7,9
Vereist eigen vermogen risico fonds	428.137	19,9	441.486	19,8
Buffer van 1% van de technische voorzieningen voor risico deelnemers	0	0,0	351	0,0
Totaal Vereist eigen vermogen	428.137	19,9	441.837	19,8
Actuele dekkingsgraad		117,9		109,9
Beleidsdekkingsgraad		115,6		106,9
Minimaal vereiste dekkingsgraad		104,1		104,1
Strategisch vereiste dekkingsgraad		119,9		119,8

De actuele dekkingsgraad wordt berekend door het totale vermogen te delen door de totale voorzieningen van het Pensioenfonds. De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als de 12-maands voortschrijdend gemiddelde dekkingsgraad.

De beleidsdekkingsgraad van het Pensioenfonds is per 31 december 2017 lager dan de vereiste dekkingsgraad op basis van de strategische verdeling volgens het standaardmodel, waardoor het Pensioenfonds in een reservetekort verkeert.

Renterisico (S1)

Het renterisico is vastgesteld op basis van de kasstromen van de vastrentende waarden en de kasstromen van de verplichtingen, welke de beleggingsadviseur van het fonds, zijnde Willis Towers Watson, heeft verstrekt. Het Pensioenfonds dekt het nominale renterisico voor 75% af.

De buffer voor het renterisico moet een daling van de rentetermijnstructuur, de rente waarmee de verplichtingen contant worden gemaakt, kunnen opvangen. Deze daling komt overeen met een stijging van de TV van 129.625. Daartegenover mag echter rekening gehouden worden met een daling van de actuele rente van de obligaties. Deze daling leidt tot een stijging van de obligaties met 97.219. De stijging van de TV eigen risico overtreft de stijging van de obligaties met 32.406. De benodigde buffer voor het renterisico bedraagt diensgevolge 32.406.

Zakelijke waarden risico (S2)

Voor de bepaling van de buffer voor het risico zakelijke waarden wordt verondersteld dat een procentuele daling moet kunnen worden opgevangen op de verschillende beleggingen ¹⁾.

Hierbij wordt onderscheid gemaakt in:

Aandelen ontwikkelde markten inclusief beursgenoteerd vastgoed	30% van	653.730	=	196.119
Aandelen opkomende markten	40% van	72.559	=	29.024
Niet-beursgenoteerde aandelen	40% van	362.794	=	145.118
Niet-beursgenoteerd vastgoed	19% ²⁾ van	120.231	=	22.660

De buffer voor het risico zakelijke waarden wordt hiervan afgeleid en bedraagt 361.951.

Valutarisico (S3)

De pensioentoezegging luidt in euro. Niet alle beleggingen zijn in euro.

De omvang van de buffer voor het valutarisico moet dusdanig zijn dat een waardedaling van 20% moet kunnen worden opgevangen voor valutarisico in ontwikkelde markten en 35% voor valutarisico in opkomende markten. De vereiste buffer voor valutarisico bedraagt dan 32.517.

Grondstoffenrisico (S4)

De omvang van de buffer voor het grondstoffenrisico moet dusdanig zijn dat een waardedaling van 35% kan worden opgevangen voor dat deel van de portefeuille dat in grondstoffen is belegd. Aangezien het Pensioenfonds geen beleggingen heeft in commodities hoeft het Pensioenfonds hiervoor geen buffer aan te houden.

1) De genoemde vermogensbestanddelen wijken af van de in de balans gepresenteerde cijfers. De reden hiervoor is dat voor de vaststelling van het VEV uitgegaan dient te worden van het vermogen in de evenwichtssituatie.

2) Betreft een afgerond percentage.

Kredietrisico (S5)

De buffer voor het kredietrisico moet voldoende zijn om een stijging van de credit spread (renteverschil tussen risicovrije en risicodragende obligaties) op te vangen. Het effect van een stijging van de credit spread is afhankelijk van de ratingklasse:

- 0,60%-punt voor beleggingen met rating AAA, met uitzondering van Europese staatsobligaties;
- 0,80%-punt voor beleggingen met rating AA;
- 1,30%-punt voor beleggingen met rating A;
- 1,80%-punt voor beleggingen met rating BBB;
- 5,30%-punt voor beleggingen met rating BB en lager, alsmede beleggingen zonder rating.

De benodigde buffer voor het kredietrisico bedraagt dan 75.044

Verzekeringstechnisch risico (S6)

Binnen het verzekeringstechnische risico worden in principe alleen risico's meegenomen die verband houden met sterfte. Het omvat de risico's als gevolg van afwijkingen ten opzichte van de verwachte sterfte (voor zowel kort- als langlevens) en afwijkingen van de verwachte sterftetrend (langlevensrisico). Tot het verzekeringstechnische risico worden gerekend: procesrisico, risico-opslag voor afwijkingen ten opzichte van de sterftetrend en negatieve stochastische afwijkingen van de verwachtingswaarde. Deze drie risico's bedragen een percentage van de op actuele waarde berekende technische voorziening. Het procesrisico neemt af naarmate het deelnemersbestand toeneemt, omdat het sterfteproces dan beter kan worden geschat. De beide andere risicofactoren houden respectievelijk rekening met de onzekerheid in de sterftetrend en met de negatieve stochastische afwijkingen.

Toepassing van het bovenstaande leidt tot een buffer van $2.147.989 \text{ (DB voorziening exclusief IBNR)} \times 2,76\% = 59.326$.

Actief beheer risico (S10)

Er worden binnen het standaardmodel geen voorschriften gegeven voor de vaststelling van het vereist vermogen voor actief beheer risico.

Fondsen moeten in het standaardmodel zelf de omvang van het actief beheer risico adequaat vaststellen. De Nederlandsche Bank (DNB) biedt de fondsen echter wel een methode als handreiking voor het maken deze inschatting.

Het VEV voor actief beheer wordt bepaald als het maximale verlies door actief beheer dat met een waarschijnlijkheid van 2,5% zal optreden. Het risicoscenario voor actief beheer risico is vooralsnog alleen op het aandelenrisico (beursgenoteerde aandelen) van toepassing.

De benodigde buffer voor actief beheer risico bedraagt dan 50.421.

Totaal

De benodigde buffer per risicocategorie is vastgesteld op basis van het afzonderlijke risico. De benodigde buffer voor alle risicocategorieën tezamen (op totaalniveau) is lager dan de som van de benodigde buffers per afzonderlijk risico. Dit komt omdat er bij de vaststelling van het vereist vermogen verondersteld wordt (conform het standaardmodel) dat de risico's onafhankelijk zijn van elkaar met uitzondering van een correlatie tussen de risico's op het gebied van rente (S1), zakelijke waarden (S2) en krediet (S5). Het verschil tussen de benodigde buffer op totaalniveau en de som van de benodigde buffers voor elk van de afzonderlijke risico's is gepresenteerd onder de term diversificatie.

Hieruit resulteert het VEV voor de evenwichtssituatie: 428.137. Door de collectieve waardeoverdracht van de DC kapitalen is er geen verdere buffer voor risico deelnemer meer benodigd. Het totale VEV is derhalve gelijk aan 428.137. In procenten dekkingsgraad betekent dit een vereiste dekkingsgraad van 119,9%.

Vastgesteld te Terneuzen, 13 juni 2018

Het Bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds

A.J.M.Thomas

E.L.J.C.J. d'Hooghe

P.J.L.M. Taalman

A. Gokcen

C.A.S.G. Van Eecke

T. Raemdonck

J.W. Molster

H.C. Kroes

A.C.G. de Kok

M.J. Merckx

Overige gegevens

Bepalingen omtrent de resultaatbestemming

In de statuten is geen bepaling opgenomen over de resultaatbestemming. Conform hoofdstuk 5 uit de ABTN van Stichting Dow Pensioenfonds worden de jaarresultaten toegevoegd aan de algemene reserve.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Dow Pensioenfonds te Terneuzen is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2017.

Onafhankelijkheid

Als waarmede actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Dow Pensioenfonds, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds.

Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 19.125.000.

Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 1.275.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 132, vanwege het reservetekort.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is 115,6%.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Dow Pensioenfonds is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening niet voldoende, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het vereist eigen vermogen.

Eindhoven, 13 juni 2018

drs. M.B.H. Ceelaert AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het Bestuur van Stichting Dow Pensioenfonds

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2017

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2017 van Stichting Dow Pensioenfonds te Terneuzen gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Dow Pensioenfonds op 31 december 2017 en van het saldo van baten en lasten over 2017 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

1. De balans per 31 december 2017.
2. De staat van baten en lasten over 2017.
3. De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie "Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening".

Wij zijn onafhankelijk van het pensioenfonds zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Het verslag van het bestuur
- De kerncijfers
- De overige gegevens

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat.
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het verslag van het bestuur, de kerncijfers en de overige gegevens, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING

Verantwoordelijkheden van het bestuur voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of het pensioenfonds in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de vennootschap te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is, waarbij opgemerkt wordt dat het bestuur op basis van de Pensioenwet het korten van pensioenen als ultimum remedium kan inzetten.

Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of het pensioenfonds haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen

bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven.

- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen.
- Het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met het bestuur onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Rotterdam, 13 juni 2018

Deloitte Accountants B.V.

Was getekend: Mr. Drs. J. Penon RA

Bijlagen

Code Pensioenfonds Stichting Dow Pensioenfonds

Per 1 januari 2014 is de Code Pensioenfonds in werking getreden. Deze code is door de pensioensector opgesteld en is in de Pensioenwet verankerd. De principes in de Code Pensioenfonds worden gezien als een aanvulling op wet- en regelgeving. De principes in de Code zijn leidend, maar er is ruimte voor eigen invulling door het pensioenfonds. Daarom geldt het uitgangspunt: 'Comply or Explain'. Indien het pensioenfonds van een principe afwijkt, dan wordt dit altijd in het bestuursverslag nader toegelicht door het Bestuur.

In dit document zijn alle principes uit de Code Pensioenfonds opgenomen voor zover die relevant zijn voor Stichting Dow Pensioenfonds. Onderwerpen zoals Belanghebbendenorgaan en Raad van Toezicht zijn niet opgenomen. Met ingang van medio 2018 zal het pensioenfonds het intern toezicht vormgeven door een Raad van Toezicht. Het doel van onderstaande lijst is om voor het pensioenfonds vast te stellen of al aan de principes wordt voldaan. Indien nog (niet) volledig aan een principe wordt voldaan, kan de actie worden opgevolgd (al dan niet aangepast aan de wensen van het Bestuur ter invulling van het principe), dan wel moet worden uitgelegd in het bestuursverslag waarom het pensioenfonds niet voldoet aan het betreffende principe.

Bij naleving wordt in ieder geval aangegeven door middel van een noot of in het bestuursverslag een toelichting moet worden gegeven.

Taak en werkwijze Bestuur	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
1. <i>Goed huisvaderschap</i> Het Bestuur voert voor alle belanghebbenden van het pensioenfonds als 'goed huisvader' de pensioenregeling uit; de regeling in ontvangst nemen, aanvaarden en beheren, de gelden beleggen, de pensioenen uitkeren en belanghebbenden informeren. Het Bestuur heeft altijd de eindverantwoordelijkheid en de regie over alle werkzaamheden van het fonds.	<u>Actie Bestuur:</u> In beleid en notulen tot uitdrukking laten komen. Voor werkzaamheden die zijn uitbesteed, dient het Bestuur zijn volledige bestuursverantwoordelijkheid voor de uitvoering waar te maken. Daartoe maakt het Bestuur afspraken met de uitbestedingspartner over wat bij de uitvoerder plaatsvindt onder de naam van het pensioenfonds	Goed huisvaderschap is onderdeel van de missie van het Dow pensioenfonds. Het Bestuur beheert de pensioengelden, belegt deze zorgvuldig en keert pensioenen uit. Dit komt in het beleid en de notulen van het fonds tot uitdrukking. Bij uitbesteding van taken zorgt het Bestuur ervoor dat die werkzaamheden altijd verricht worden met inachtneming van de missie, visie en strategie van het pensioenfonds. Met de uitbestedingspartners zijn tevens afspraken gemaakt over de te verrichten werkzaamheden en de te nemen verantwoordelijkheden door partijen. Het pensioenfonds evalueert deze contracten en waar nodig worden ze bijgesteld in overleg met de uitbestedingspartner.

Taak en werkwijze Bestuur	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
2. <i>Beleidsruimte Bestuur</i> Het Bestuur maakt heldere afspraken over zijn beleidsruimte. De afspraken maakt het Bestuur met de werkgever (en de sociale partners) die de pensioenregeling bij het pensioenfonds onderbrengt.	<u>Actie Bestuur:</u> Vastleggen afspraken over beleidsruimte Bestuur	Met sociale partners en de werkgever zijn in de uitvoeringsovereenkomst en via de opdrachtaanvaarding en de risicohouding afspraken vastgelegd over de beleidsruimte voor het Bestuur.
3. <i>Missie, visie, strategie</i> Het Bestuur stelt een missie, visie en strategie op. Ook zorgt het voor een heldere en gedocumenteerde beleids- en verantwoordingscyclus. Daarnaast toetst het Bestuur periodiek de effectiviteit van zijn beleid en stuurt waar nodig bij.	<u>Actie Bestuur:</u> Opstellen en periodiek toetsen beleid aan missie strategie en effectiviteit van beleid opnemen in jaarplanning fonds en in beleid Bestuur tot uiting laten komen <u>Actie Bestuur:</u> Opstellen beleids- en verantwoordingscyclus door Bestuur	In de abtn en in de Governance Compliance & Risk Nota van het fonds is de missie, visie en strategie van het Dow Pensioenfonds beschreven. Deze is in 2017 getoetst en opnieuw herijkt. Bij de vormgeving van het beleid van het pensioenfonds wordt expliciet aandacht besteed aan de naleving van de missie, visie en strategie en worden vastgelegd. Het pensioenfonds heeft in de Governance Compliance & Risk Nota nader beleid opgesteld over het periodiek toetsen van het beleid aan de missie, visie en strategie en de effectiviteit van het beleid. Hierbij worden ook de uitingen vanuit DNB in acht genomen.
4. <i>Noodprocedure</i> Het Bestuur zorgt voor een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen.	<u>Actie Bestuur:</u> Opstellen noodprocedure Bijv: procedures, mandaten, taakverdeling, communicatie, bereikbaarheid (telefoonnummers), vervanging etc.	Het pensioenfonds beschikt over een noodprocedure om in spoedeisende situaties te kunnen handelen. Deze is beschreven in de Governance Compliance & Risk Nota van het pensioenfonds.
5. <i>Onafhankelijke en kritische houding Bestuur</i> Het Bestuur waarborgt dat leden van het Bestuur onafhankelijk en kritisch opereren ten opzichte van achterban en van elkaar.	<u>Actie Bestuur:</u> In beleid tot uiting laten komen en jaarlijks meenemen in zelfevaluatie Bestuur	Bestuursleden hebben als kerntaak om hun taak als bestuurslid zonder last of ruggespraak en bovenal onafhankelijk te vervullen. Deze kerntaak is vastgelegd in de statuten van het Dow pensioenfonds en wordt in de collectieve zelfevaluatie en individuele evaluatie van bestuursleden meegenomen. Maar belangrijker is dat bestuurders deze competenties 'in de genen' hebben. Bij de selectie van bestuursleden moet de aanwezigheid van deze competentie worden aangetoond en toegelicht.

Taak en werkwijze Bestuur	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
6. <i>Collectieve verantwoordelijkheid bestuurlijk functioneren</i> Het Bestuur is er collectief verantwoordelijk voor dat het zelf goed functioneert. De voorzitter ziet hierop toe. Hij is namens het Bestuur het eerste aanspreekpunt voor het intern toezicht, het Verantwoordingsorgaan over het functioneren van bestuurders. De voorzitter bewaakt evenwichtige belangenafweging in de besluitvorming, en de besluitvormings- en adviesprocedures	<u>Actie Bestuur:</u> In notulen vergaderingen en in uitvoering beleid tot uiting laten komen	Alle bestuursleden voelen zich verantwoordelijk om het Bestuur als collectief goed te laten functioneren. Mocht zich een situatie voordoen waarbij een bestuurslid moet worden aangesproken op zijn functioneren, dan loopt dat proces via de voorzitter van het Bestuur. Deze situatie heeft zich thans niet voorgedaan bij het Dow Pensioenfonds. Daarnaast zal in de besluitvorming concreet aandacht zijn voor evenwichtige belangenbehartiging, hetgeen ook in de notulen en in het beleid van het fonds tot uiting komt.
7. <i>Transparante taakvervulling</i> Het Bestuur vervult zijn taak op transparante (open en toegankelijke) manier. Dat zorgt er voor dat belanghebbenden inzicht kunnen krijgen in de informatie, overwegingen en argumenten die ten grondslag liggen aan besluiten en handelingen.	<u>Actie Bestuur:</u> In uitvoering beleid tot uiting laten komen. Transparantie komt tot uiting door communiceren over beleid, besluiten en realisatie van beleid. Ook betreft het de bereidheid van het Bestuur om in gesprek te gaan met belanghebbenden via hun vertegenwoordiging in het Verantwoordingsorgaan.	Het Bestuur vervult zijn taken op een transparante manier. Via overleg met het Verantwoordingsorgaan en de Visitatiecommissie wordt dit beleid ook concreet toegelicht. Het Bestuur stelt deze partijen in het bezit van alle voor hen relevante informatie. Daarnaast hebben alle belanghebbende de mogelijkheid om met de bestuurders in overleg te gaan, dan wel vragen voor te leggen aan bijvoorbeeld de administrateur van het pensioenfonds, dan wel het pensioenbureau.
8. <i>Besluitvorming vastleggen incl. overwegingen</i> Het Bestuur legt bij alle besluiten duidelijk vast op grond van welke overwegingen het besluit is genomen (mede tav evenwichtige belangenafweging).	<u>Actie Bestuur:</u> Vastleggen in notulen bestuursvergadering	Besluitvorming is vastgelegd in de notulen van het pensioenfonds. De discussie die aan de besluitvorming ten grondslag ligt wordt ook opgenomen in de notulen.
9. <i>Afwegen aanbevelingen intern toezicht</i> Het Bestuur weegt de aanbevelingen de Visitatiecommissie af. Wil het Bestuur afwijken van de aanbevelingen, dan moet het dit motiveren	<u>Actie Bestuur:</u> Opvolgen aanbevelingen intern toezicht, dan wel toelichten in geval van afwijking aanbevelingen	Het Bestuur is tevreden over de professionele aanpak van de Visitatiecommissie. De door de Visitatiecommissie gemaakte aanbevelingen zijn door het Bestuur besproken en indien relevant overgenomen dan wel worden nog opgepakt door middel van een actiepuntenlijst.

Belanghebbendenorgaan	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
10. <i>Goed huisvader</i>	Nvt	
11. <i>Onafhankelijk en kritisch opereren</i>	Nvt	
12. <i>Evenwichtige belangenafweging en juiste uitvoering uitvoeringsovereenkomst</i>	Nvt	
13. <i>Functioneren Bestuur</i>	Nvt	

Taken en werkwijze intern toezicht	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
14. <i>Bijdragen aan effectief en slagvaardig pensioenfonds</i> Het intern toezicht vervult zijn toezichttaak zodanig dat het bijdraagt aan het effectief en slagvaardig functioneren van het pensioenfonds en aan een beheerste en integere bedrijfsvoering door het pensioenfonds.	<u>Actie intern toezicht</u> Let op: Bestuur blijft eindverantwoordelijk	De Visitatiecommissie heeft zijn taken zodanig vervuld dat deze hebben bijgedragen aan het effectief functioneren door het Dow Pensioenfonds. In het toezicht wordt expliciet aandacht besteed aan de integere en beheerste bedrijfsvoering door het Bestuur van het pensioenfonds. De Visitatiecommissie stelt aanbevelingen op voor het Bestuur, maar het is uiteindelijk het Bestuur dat moet bepalen of zij daar aan uitvoering geeft en op welke wijze zij dat doet. Het Bestuur blijft eindverantwoordelijk. Daarnaast informeert de Visitatiecommissie het Verantwoordingsorgaan over haar bevindingen, zodat zij ongekleurd kennis kunnen nemen van de bevindingen van de Visitatiecommissie.
15. <i>Code betrekken bij uitvoering taak</i> Het intern toezicht betreft de Code Pensioenfondsen bij de uitvoering van de taak.	<u>Actie intern toezicht</u>	De Visitatiecommissie heeft als opdracht meegekregen om de Code Pensioenfondsen bij de uitvoering van zijn taken te betrekken en heeft dit ook gedaan. Dit is tevens opgenomen in het reglement voor de Visitatiecommissie.
16. <i>Opstellen als gesprekspartner Bestuur</i> De Visitatiecommissie dient zich op te stellen als gesprekspartner Bestuur.	<u>Actie intern toezicht</u>	De Visitatiecommissie is een gesprekspartner voor het Bestuur.

Afleggen verantwoording	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
17. <i>Verstrekken inzicht in beleid, besluitvormingsprocedures besluiten en realisatie beleid</i> Bestuur dient inzicht te geven in beleid, besluitvormingsprocedures, besluiten en realisatie van het beleid	<u>Actie Bestuur:</u> Verstrekken inzicht	Het Bestuur verstrekt het Verantwoordingsorgaan en het intern toezicht inzicht in het beleid, de besluitvormingsprocedures, besluiten en de realisatie van het beleid.
18. <i>Missie, visie en strategie in bestuursverslag beschrijven incl. realisatie gestelde doelen</i> In bestuursverslag missie, visie en strategie helder vastleggen en beschreven in hoeverre gestelde doelen zijn bereikt	<u>Actie Bestuur:</u> Vastlegging in bestuursverslag	De missie, visie en strategie van het pensioenfonds is in het bestuursverslag opgenomen. In het bestuursverslag zal worden toegevoegd in hoeverre de gestelde doelen bereikt zijn. In 2017 heeft het Bestuur de missie, visie en strategie van het pensioenfonds herijkt. Daarbij heeft het Bestuur ook gekeken naar de kansen en bedreigingen voor en de zwakke en sterke punten van het pensioenfonds. Dit heeft het Bestuur meegenomen in de korte en lange termijn missie en visie.
19. <i>Afleggen verantwoording gevoerde beleid</i> Afleggen verantwoording over gevoerde beleid, gerealiseerde uitkomsten en eventuele beleidskeuzes voor de toekomst. Hierbij weegt het Bestuur de verschillende belangen af van de groepen die bij het pensioenfonds betrokken zijn. Daarnaast inzicht verstrekken in risico's van belanghebbenden op korte en lange termijn (gerelateerd aan overeengekomen ambitieniveau)	<u>Actie Bestuur:</u> Aflegging verantwoording over gevoerde beleid. Verantwoording en inzicht in risico's maken deel uit van het bestuursverslag. <u>Actie Bestuur:</u> verstrekken inzicht in risico's van belanghebbenden op korte en lange termijn	Aan het Verantwoordingsorgaan en het intern toezicht wordt jaarlijks verantwoording afgelegd over het gevoerde beleid en de beleidskeuzes voor de toekomst, onder meer door periodieke overleggen tussen het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan. Tevens vindt verantwoording plaats in het bestuursverslag. Hiermee wordt aan de belanghebbenden inzicht gegeven in het verstrekken van risico's op de korte en lange termijn. Ook via nieuwsbrieven en de website wordt informatie verstrekt.

Afleggen verantwoording	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
20. <i>Rapporteren in bestuursverslag over kosten uitvoering pensioenregeling</i> In bestuursverslag rapporteren over kosten van de uitvoering van de pensioenregeling	<u>Actie Bestuur</u>: rapporteren in bestuursverslag. Verondersteld wordt dat de integrale uitvoeringskosten op hoofdlijnen worden opgenomen waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen kosten pensioenbeheer, vermogensbeheer en transactiekosten	In het bestuursverslag worden de kosten voor de uitvoering van de pensioenregeling opgenomen.
21. <i>Rapporteren in bestuursverslag over naleving gedragscode en Code</i> In bestuursverslag rapporteren over naleven gedragscode, Code Pensioenfondsen en evaluatie functioneren van het Bestuur	<u>Actie Bestuur</u>: rapporteren in bestuursverslag	In dit document is de naleving van de Code pensioenfondsen beschreven. De gedragscode is bekend bij alle bestuursleden, andere (mede) beleidsbepalende personen en eventuele andere betrokkenen, waaronder begrepen insiders. Zij en tevens de (externe) adviseurs van de Beleggingscommissie verklaren jaarlijks schriftelijk aan de Compliance Officer de gedragscode te hebben gelezen, hiermee akkoord te gaan en de gedragscode na te leven. Overtredingen van de gedragscode, vermoeden van belangenconflicten en persoonlijke transacties van insiders worden gemeld bij de Compliance Officer. De gedragscode van het pensioenfonds vormt een specifieke aanvulling op, en is een nadere uitwerking van, de gedragscode van de bijdragende onderneming. Beide codes worden geacht één geïntegreerd geheel te vormen. In het bestuursverslag staan de belangrijkste uitkomsten van de zelfevaluatie indien dit in dat jaar is uitgevoerd beschreven.
22. <i>Aangaan dialoog met Verantwoordingsorgaan</i> Aangaan dialoog met Verantwoordingsorgaan bij afleggen verantwoording	<u>Actie Bestuur</u>: Aangaan dialoog met Verantwoordingsorgaan en vastleggen op welke wijze dit dialoog wordt aangegaan	Er is een goede dialoog met het Verantwoordingsorgaan. Het Bestuur komt ten minste twee maal per jaar met het Verantwoordingsorgaan bijeen voor overleg. Ook tussentijds staat het Bestuur open voor overleg met het Verantwoordingsorgaan. Het Bestuur vindt het van groot belang dat er openheid wordt gegeven en dat er sprake is van transparantie richting het Verantwoordingsorgaan.

Integraal risicomanagement	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
23. <i>Risicobewustzijn is vanzelfsprekend en adequaat georganiseerd</i> Bestuur bevordert en borgt een cultuur waarin bewustzijn vanzelfsprekend is. Bestuur zorgt er voor dat het integraal risico management adequaat georganiseerd is.	<u>Actie Bestuur</u>: passende risicostrategie en passend risicobeleid definiëren en periodiek actualiseren	Het Bestuur heeft beleid omtrent integraal risicomanagement van financiële en niet-financiële risico's vastgelegd. Daarnaast is in de abtn een risicohouding opgenomen. Jaarlijks wordt de werking van het proces van integraal risicomanagement geëvalueerd, wat kan leiden tot aanpassingen.
24. <i>Bij vaststellen beleid en besluitvorming wordt expliciet rekening gehouden met risico's</i> Het Bestuur houdt expliciet rekening met risico's en risicobeheersing. Bij het bepalen van het beleid en het nemen van besluiten. Deze risico afweging legt het Bestuur vast.	<u>Actie Bestuur</u>: Risico's en risicobeheersing expliciet bij beleidsbepaling en besluitvorming betrekken. Vastleggen risico afweging in notulen vergaderingen	Idem als voorgaande. Het Bestuur zal de risico's en risicobeheersing expliciet bij beleidsbepaling en besluitvorming betrekken. Dit volgt onder meer uit het vastleggen van de risico-afwegingen in de notulen van de bestuursvergaderingen en andere commissies.

Communicatie en transparantie	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
25. <i>Zorgdragen voor adequaat communicatiebeleid.</i> Dit beleid moet zorgen dat persoonlijke pensioeninformatie toegankelijk is en moet het pensioenbewustzijn bevorderen. Daarnaast moet het beleid de dialoog met belanghebbenden stimuleren over het gevoerde en te voeren beleid	<u>Actie Bestuur</u>: adequaat communicatiebeleid toepassen en indien nodig actualiseren naar omstandigheden	Het Bestuur kent een adequaat communicatiebeleid. De uitvoering is door het pensioenfonds uitbesteed aan Bridgevest. Bij actualiteiten worden de belanghebbenden geïnformeerd. Ook wordt het communicatiebeleid periodiek geëvalueerd en waar nodig bijgesteld. De Communicatiecommissie heeft hierbij een coördinerende rol.
26. <i>Effectiviteit communicatiemiddelen periodiek meten</i> Frequent (ten minste 1x per 3 jaar) effectiviteit van ingezette communicatiemiddelen meten	<u>Actie Bestuur</u>: Effectiviteit meten ten minste eenmaal per drie jaar meten. Opnemen in jaarplanning Bestuur	Het pensioenfonds toetst de effectiviteit van de communicatiemiddelen minstens eenmaal per drie jaar onder de deelnemers en de gepensioneerden door middel van een survey.

Verantwoord beleggen	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
27. <i>Overwegingen verantwoord beleggen vastleggen en inzichtelijk maken</i> Overwegingen over verantwoord beleggen vastleggen door Bestuur en beschikbaar stellen voor belanghebbenden	<u>Actie Bestuur</u>: Vastleggen overwegingen in beleidsdocument	In 2017 zijn door het pensioenfonds de investment beliefs aangepast en vastgesteld. Dit is schriftelijk vastgelegd inclusief de overwegingen hierover.
28. <i>Bij bepalen beleid verplichtingen fonds in ogenschouw nemen</i> Bij beleidsbepaling rekening houden met verplichtingen die fonds is aangegaan en verantwoordelijkheid dragen jegens belanghebbenden om zorg te dragen voor optimaal rendement bij een aanvaardbaar risico	<u>Actie Bestuur</u>: Rekening houden in uitvoeren beleid en afwegingen vastleggen in beleidsdocument	Om tot aanvaardbare risico's te komen, heeft het pensioenfonds in 2016 een de-risking plan opgesteld. Dit plan is afgestemd met DNB en geïmplementeerd.
29. <i>Creëren draagvlak bij belanghebbenden over keuzes verantwoord beleggen</i> Zorgdragen voor draagvlak bij belanghebbenden voor keuzes ten aanzien van verantwoord beleggen (ook in dialoog met Verantwoordingsorgaan)	<u>Actie Bestuur</u>: zorgdragen voor draagvlak Bijv door periodieke communicatie en instellen panel belanghebbenden (naast VO) ten behoeve van aangaan dialoog	In 2017 zijn door het pensioenfonds de investment beliefs aangepast. Dit is schriftelijk vastgelegd inclusief de overwegingen hierover.

Uitvoering, uitbesteding en kosten	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
30. <i>Bestuur is eindverantwoordelijk</i> Bestuur is verantwoordelijk voor alles wat door, namens of voor het pensioenfonds wordt gedaan. Visie hebben op uitvoering van de activiteiten door het pensioenfonds. Vaststellen aan welke eisen de uitvoering moet voldoen en welk kostenniveau aanvaardbaar is.	<u>Actie Bestuur</u>: Vaststellen visie op uitvoering en aan welke eisen uitvoering moet voldoen binnen wel kostenniveau	Statutair is het Bestuur eindverantwoordelijk voor het gevoerde beleid, conform de Pensioenwet en hetgeen vastgelegd in de statuten van het pensioenfonds. Het Bestuur is zich hier in de uitvoering van de bestuurstaken terdege van bewust en handelt hier ook naar. Het uitbestedingsbeleid is opgenomen in de Governance, Compliance & Risk nota. Het Bestuur heeft een visie op uitvoering en aan welke eisen uitvoering moet voldoen binnen wel kostenniveau. Met veel uitbestedingspartners heeft het pensioenfonds afspraken vastgelegd over de fee-structuur.

Uitvoering, uitbesteding en kosten	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
31. <i>Vastleggen wijze uitvoering en overwegingen</i> Vastleggen voor welke wijze van uitvoering is gekozen en wat daaraan ten grondslag liggende overwegingen zijn. Informatie is beschikbaar voor belanghebbenden.	<u>Actie Bestuur</u>: Vastlegging beleid inclusief overwegingen omtrent keuzes.	In de abtn heeft het Bestuur de wijze van uitvoering vastgelegd. Tevens is voor de werkzaamheden die door het Bestuur worden uitbesteed een uitbestedingsbeleid van toepassing. Dit beleid is opgenomen in de Governance, Compliance & Risk nota. Bij keuze voor een uitbestedingspartner worden de overwegingen hieromtrent nader vastgesteld en schriftelijk vastgelegd. Wanneer een belanghebbende bij het pensioenbureau daar om verzoekt, dan wordt de gevraagde informatie over de overwegingen bij uitbesteding, waar mogelijk en toegestaan, inzichtelijk gemaakt.
32. <i>Zicht hebben op keten uitbesteding</i> Bestuur heeft zicht op keten van uitbesteding, aangezien het eindverantwoordelijke is.	<u>Actie Bestuur</u>: Verkrijgen en behouden inzicht en waar nodig vastleggen in beleid	Het Bestuur heeft zicht op de uitbestedingsketen. Hiervoor is in het uitbestedingsbeleid vastgesteld en tevens zijn richtlijnen in de abtn opgenomen. Onderdeel van het uitbestedingsbeleid is zorgvuldige selectie en periodieke evaluatie van de uitbestedingspartijen. In het uitbestedingsbeleid is tevens beleid vastgesteld dat het pensioenfonds tussentijds wijzigingen in de uitbestedingsovereenkomsten kan aanbrengen indien de actualiteit dat nodig maakt. Ook vanuit risicomanagement wordt uitbesteding en uitbestedingsbeleid meegenomen.
33. <i>Expliciete taak- en rolverdeling tussen Bestuur en uitvoering</i> Bestuur draagt zorg voor heldere en expliciete taak- en rolverdeling tussen Bestuur en uitvoering. Bestuur draagt zorg voor hierbij passende adequate sturings- en controle mechanismen voor uitvoering van de activiteiten.	<u>Actie Bestuur</u>: Taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden vastleggen en uitvoering aan geven. <u>Actie Bestuur</u>: vastleggen adequate sturings- en controle mechanismen voor uitvoering activiteiten en daar uitvoering aan geven.	Het pensioenfonds kent naast het Bestuur en diverse commissies een pensioenbureau. Met het pensioenbureau zijn afspraken gemaakt over bevoegdheden en verantwoordelijkheden zijn opgenomen. Daarnaast zijn de algemene bestuurstaken vastgelegd in het huishoudelijk reglement van het Bestuur. Periodiek wordt dit beleid ook geëvalueerd en bijgesteld indien dat wenselijk is. Tevens zijn in de functieprofielen voor diverse rollen aparte eisen gesteld. Het Bestuur zal indien nodig verdere adequate sturings- en controle mechanismen instellen voor uitvoering activiteiten en daar uitvoering aan geven. Thans zijn deze niet nodig geacht.

Uitvoering, uitbesteding en kosten	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
34. <i>Beloningsbeleid bij uitbestede werkzaamheden moedigt niet aan tot het nemen van onevenredige risico's</i> Bestuur draagt zorg dat beloningsbeleid van partijen aan wie taken zijn uitbesteed, niet aanmoedigt tot het nemen van meer risico's dan voor het fonds aanvaardbaar is. Om dit te bereiken worden hierover afspraken gemaakt bij contractafspraken bij het sluiten of verlengen van de uitvoeringsovereenkomst of (indien van toepassing) bij zijn aandeelhouderspositie	<u>Actie Bestuur:</u> Vastleggen afspraken in contract met partijen aan wie taken zijn uitbesteed over beloningsbeleid van deze derden	Het Bestuur kan kennis nemen van het beloningsbeleid van partijen aan wie taken zijn uitbesteed. Het Bestuur heeft in 2017 nader onderzoek gedaan bij derde partijen om te zien of hun beloningsbeleid niet aanmoedigt tot het nemen van meer risico's dan voor het pensioenfonds aanvaardbaar is, en daarmee past binnen het beloningsbeleid dat het pensioenfonds voor ogen heeft. Tevens zal bij uitbesteding aan een nieuwe partij concrete aandacht worden besteed aan het beloningsbeleid van de derde partij. Dit zal tevens contractueel worden vastgelegd.
35. <i>In uitbestedingsovereenkomst maatregelen opnemen bij disfunctioneren dienstverlener</i> Bij uitbesteding van taken in de overeenkomst met de dienstverlener opnemen dat dienstverlener adequate maatregelen heeft in geval van onvoldoende presteren, niet naleven en schade door handelen of nalaten van de dienstverlener of door dienstverlener ingeschakelde derden	<u>Actie Bestuur:</u> Uitbestedingsovereenkomst op dit onderdeel nagaan en indien nodig aanpassing uitbestedingsovereenkomst met derde overeen komen.	In uitbestedingsovereenkomsten die het pensioenfonds met derde partijen sluit, zorgt het Bestuur dat een bepaling wordt opgenomen dat bij een tekortkoming in de nakoming van de verbintenis, de overeenkomst tussentijds kan worden beëindigd. Tevens is bij externe dienstverleners uitvraag gedaan in het kader van risicomanagement.
36. <i>Bevorderen klokkenluidersregeling bij dienstverleners</i> Bestuur bevordert dat dienstverleners een klokkenluidersregeling hebben. Het gaat om onregelmatigheden van algemene, operationele en van financiële aard.	<u>Actie Bestuur:</u> bij dienstverleners navraag doen over aanwezigheid klokkenluidersregeling en indien deze er niet is, stimuleren dat deze erop komt	In 2018 zal het pensioenfonds bij externe partijen aan wie werkzaamheden zijn uitbesteed navraag doen over de aanwezigheid van een klokkenluidersregeling. Geconstateerd is, dat alle grote uitbestedingspartners een klokkenluidersregeling kennen.

Uitvoering, uitbesteding en kosten	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
37. <i>Jaarlijks evalueren kosten en uitvoering dienstverleners</i> Bestuur evalueert jaarlijks kritisch de kwaliteit van de uitvoering en gemaakte kosten. Bestuur spreekt dienstverlener aan indien de afspraken niet, of onvoldoende worden nagekomen	<u>Actie Bestuur</u>: Jaarlijks kwaliteit uitvoering en gemaakte kosten in kader uitvoering evalueren en indien nodig afspraken met derden aanpassen dan wel derden aansprakelijk stellen bij onjuiste nakoming afspraken	Het Bestuur besteed aandacht aan de kwaliteit en de gemaakte kosten door externe dienstverleners. Hiertoe wordt na een relevant traject of periodiek een evaluatiegesprek gehouden met deze partijen. Het Bestuur streeft er tevens naar om waar mogelijk vaste prijsafspraken te maken met externe dienstverleners om grip op de uitvoeringskosten te houden. Deze afspraken worden gemonitord door het pensioenbureau van het pensioenfonds. Daarnaast zijn er SLA's met diverse partijen en die worden gemonitord.

Rol accountant en actuaris	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
38. <i>Verstreken opdracht indien accountant en actuaris niet-controle werkzaamheden verrichten</i> Indien er niet-controlewerkzaamheden door accountant of actuaris moeten worden verricht, wordt daarvoor een aparte opdracht verstrekt. Hierbij wordt afgewogen of de niet-controle werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd door de accountant, de actuaris of door het kantoor dat ook de jaarrekening controleert.	<u>Actie Bestuur</u>: verstrekken aparte opdracht indien er niet-controlewerkzaamheden door accountant of actuaris moeten worden verricht.	Het Bestuur verstrekt te allen tijde een opdracht aan partijen indien zij starten met werkzaamheden. Dit kan bijvoorbeeld worden vormgegeven in de vorm van een PAF. Hierin zijn de exacte werkzaamheden beschreven, inclusief een kostenafpraak dan wel kostenindicatie. Hierbij wordt door het Bestuur vooraf afgewogen of de niet-controle werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd door de accountant, de actuaris of door het kantoor dat ook de jaarrekening controleert. Dit wordt ook, waar van toepassing schriftelijk vastgelegd.
39. <i>Ten minste eenmaal per vier jaar functioneren van accountant en actuaris evalueren</i> Ten minste eenmaal per 4 jaar het functioneren van de accountant en de actuaris beoordelen en met hen bespreken. Ook intern toezicht en Verantwoordingsorgaan op de hoogte brengen van de uitkomsten	<u>Actie Bestuur</u>: Ten minste eenmaal per 4 jaar het functioneren van de accountant en de actuaris beoordelen en met hen bespreken. Hiervoor evaluatie cyclus opstellen.	Het Bestuur evalueert tenminste eenmaal per 4 jaar het functioneren van de accountant en de actuaris. In de praktijk vinden er tussentijds ook al evaluatiemomenten plaats om te bezien of partijen nog tevreden zijn over het niveau van de geleverde diensten.

Klachten en Geschillen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
40. <i>Bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten</i> Bestuur staat open voor kritiek en leert van fouten	<u>Actie Bestuur</u>: Open staan voor kritiek	Het is inherent aan een zorgvuldig en integer Bestuur dat zij open staat voor kritiek en leert van fouten. Bestuursleden spreken elkaar ook op fouten aan. Dit is onderdeel van de open cultuur binnen het pensioenfonds. De zelfevaluatie van het Bestuur als geheel en van de individuele leden is hier ondersteunend aan.
41. <i>Zorgdragen voor adequate geschillen en klachtenprocedure</i> Bestuur draagt zorg voor adequate interne geschillen- en klachtenprocedure die eenvoudig toegankelijk is voor belanghebbenden. Bestuur rapporteert in bestuursverslag over klachtenafhandeling en daaruit voortvloeiende wijzigingen in regelingen of processen. Tevens wordt de mogelijkheid geboden om het genomen besluit voor te leggen aan de Ombudsman pensioenen.	<u>Actie Bestuur</u>: Onderhouden klachten en geschillenregeling <u>Actie Bestuur</u>: in bestuursverslag rapporteren over klachtenafhandeling en mogelijke aanpassingen in regelingen of processen	Het Bestuur heeft een interne geschillen en klachtenprocedure. Deze is inzichtelijk voor alle belanghebbenden van het pensioenfonds en is opgenomen op de website van het pensioenfonds. Tevens wordt de mogelijkheid geboden om het genomen besluit voor te leggen aan de Ombudsman pensioenen. Het pensioenfonds behandelt de gemelde klachten en geschillen met de nodige openheid en besteedt voldoende zorg en de nodige aandacht aan de opvolging ervan. In het bestuursverslag wordt, indien van toepassing gerapporteerd over klachtenafhandeling en mogelijke aanpassingen in regelingen of processen.

Melding onregelmatigheden	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
42. <i>Melding onregelmatigheden</i> Bestuur draagt zorg dat alle belanghebbenden de mogelijkheid hebben om te rapporteren over onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard binnen het fonds en bij partijen aan wie taken zijn uitbesteed	<u>Actie Bestuur</u>: Toegankelijk en bekend maken voor belanghebbenden dat zij mogelijkheid hebben om te rapporteren over onregelmatigheden binnen het fonds en derden aan wie taken zijn uitbesteed	Alle belanghebbenden bij het pensioenfonds hebben de mogelijkheid te rapporteren over onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard. Dit kan gaan om onregelmatigheden zowel binnen het pensioenfonds als bij partijen aan wie zaken worden uitbesteed. Stichting Dow Pensioenfonds vindt het belangrijk dat degenen die financieel afhankelijk zijn van het pensioenfonds zonder gevaar voor hun positie kunnen rapporteren over onregelmatigheden binnen Stichting Dow Pensioenfonds. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, van operationele en van financiële aard. Hiertoe is een klokkenluidersregeling opgesteld.

Klokkenluidersregeling	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
43. <i>Aanwezigheid klokkenluidersregeling</i> Bestuur draagt zorg dat diegenen die financieel afhankelijk zijn van het fonds, zonder gevaar voor hun positie de mogelijkheid hebben om te rapporteren over onregelmatigheden van algemene, operationele en financiële aard binnen het fonds	<u>Actie Bestuur:</u> Zorgdragen voor klokkenluidersregeling en invulling hiervan	Stichting Dow Pensioenfonds vindt het belangrijk dat degenen die financieel afhankelijk zijn van het pensioenfonds zonder gevaar voor hun positie kunnen rapporteren over onregelmatigheden binnen Stichting Dow Pensioenfonds. Dit kan gaan om onregelmatigheden van algemene, van operationele en van financiële aard. Hiertoe is een klokkenluidersregeling opgesteld. Deze is te vinden op de website van het pensioenfonds.
44. <i>Communicatie klokkenluidersregeling</i> Duidelijk vastleggen en aan bovengenoemde personen communiceren, bij wie en op welke wijze zij daarover kunnen rapporteren	<u>Actie Bestuur:</u> idem	Idem.

Benoeming, schorsing en ontslag	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
45. <i>Benoeming, schorsing en ontslag geschiedt door belanghebbenden met betrokkenheid ander orgaan fonds</i> Benoeming, schorsing en ontslag geschiedt door belanghebbenden, zo mogelijk door het orgaan zelf, met betrokkenheid van een ander orgaan van het fonds. Een bestuurslid wordt benoemd en ontslagen door het Bestuur, na het horen van de RvT (alleen indien aanwezig) over de procedure Een lid van de Visitatiecommissie wordt benoemd door het Bestuur, na bindende voordracht van het Verantwoordingsorgaan en ontslagen door het Bestuur na bindend advies van het Verantwoordingsorgaan.	<u>Actie Bestuur:</u> Vaststellen procedure benoeming, schorsing en ontslag overeenkomstig code Pensioenfonds.	Benoeming en ontslag van bestuursleden, leden van het Verantwoordingsorgaan en intern toezicht is vastgelegd in de statuten van het pensioenfonds. Tevens is in de statuten de schorsingsprocedure beschreven. Dit beleid is overeenkomstig de Code Pensioenfonds. Voor alle organen van het pensioenfonds bestaat een functieprofiel. Hierin wordt aandacht besteed aan de gewenste kennis, competities en ervaring die vereist is voor de vacante positie binnen het betreffende orgaan van het pensioenfonds. Een lid van de Visitatiecommissie wordt benoemd door het Bestuur, na bindende voordracht van het Verantwoordingsorgaan en ontslagen door het Bestuur na bindend advies van het Verantwoordingsorgaan. De leden van de Visitatiecommissie worden jaarlijks per visitatieopdracht door het Bestuur benoemd, Het lidmaatschap van de Visitatiecommissie eindigt van rechtswege na afronding van de visitatie.

Benoeming, schorsing en ontslag	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
46. <i>Statuten bevatten schorsingsprocedure</i> Bestuur zorgt dat in statuten een schorsingsprocedure is vastgelegd	<u>Actie Bestuur</u> : Vastleggen procedures in statuten	De statuten bevatten een schorsingsprocedure.
47. <i>Organen leggen bij een vacature de eisen voor de vacante functie vast</i> Bestuur en Verantwoordingsorgaan leggen bij een vacature de eisen voor de functie vast.	<u>Actie Bestuur</u> , <u>Verantwoordingsorgaan</u> : functie eisen voor vacature vastleggen	Er zijn specifieke functieprofielen per bestuursfunctie. Ook is er een functieprofiel voor leden van het Verantwoordingsorgaan. Het Verantwoordingsorgaan kent daarnaast een competentievisie. En het Bestuur kent uiteraard een geschiktheidsplan, waar de functieprofielen onderdeel van zijn.

Geschiktheid Bestuur	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
48. <i>Bestuur draagt zorg voor complementariteit en continuïteit Bestuur</i> Bestuur draagt zorg voor complementariteit en continuïteit binnen Bestuur en houdt rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Bestuur toetst geschiktheid bestuursleden bij aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap	<u>Actie Bestuur</u> : Vaststellen beleid in opleidings- en geschiktheidsplan	Het Bestuur draagt zorg voor complementariteit en continuïteit binnen Bestuur en houdt rekening met opleiding, achtergrond, persoonlijkheid, geslacht en leeftijd. Het Bestuur toetst de geschiktheid bestuursleden bij aantreden en gedurende het bestuurslidmaatschap. Dit wordt nader uitgewerkt in het geschiktheidsplan van het pensioenfonds. Daarnaast wordt jaarlijks per bestuurslid gezien waar opleidingsbehoefte bestaat om specialistische kennis en competenties verder uit te breiden. Bij deelname aan bepaalde commissies wordt daar binnen de commissies ook specifiek aandacht aan besteed. Als bijlage bij het geschiktheidsplan zijn profielschetsen opgesteld. Jaarlijks wordt met het Bestuur bekeken op welke aandachtspunten aanvullende educatie gewenst is. Dit wordt opgenomen in het opleidingsplan van het pensioenfonds. Ook het Verantwoordingsorgaan stimuleert de geschiktheid en diversiteit van zijn leden. In de competentievisie van het Dow Pensioenfonds is het geschiktheidsbeleid voor het Verantwoordingsorgaan opgenomen. In overleg met het Bestuur van het Dow Pensioenfonds worden geschiktheidsbevorderende maatregelen genomen.

Geschiktheid Bestuur	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
49. <i>Opstellen profielschets</i> Bestuur stelt profielschets op voor iedere bestuursfunctie met daarin vereiste geschiktheid en tijdsbeslag	<u>Actie Bestuur:</u> Opstellen profielschets per bestuursfunctie	Zie voorgaande. In het geschiktheidsplan zijn per bestuursfuncties profielschetsen beschikbaar. Waar nodig worden deze geactualiseerd.
50. <i>Opstellen programma permanente educatie</i> Bestuur draagt zorg voor programma voor permanente educatie. Dit programma heeft tot doel de geschiktheid van de leden van het Bestuur op peil te houden en waar nodig te verbreden of te ontwikkelen.	<u>Actie Bestuur:</u> Opstellen programma permanente educatie en vastleggen in opleidingsplan	Het pensioenfonds kent een geschiktheidsplan en opleidingsplan. Hierin wordt per bestuurslid gekeken naar de opleidingsbehoefte en wordt op maat een programma opgesteld indien dat wenselijk is.
51. <i>Jaarlijkse evaluatie Bestuur</i> Bestuur evalueert het functioneren jaarlijks als geheel en van de individuele bestuursleden. Hierbij betreft het Bestuur een keer in de twee jaar een derde partij. Bij de evaluatie komt aan de orde of het Bestuur voldoende geschikt en divers is en wordt bovendien gekeken naar gedrag en cultuur.	<u>Actie Bestuur:</u> Jaarlijks evalueren functioneren Bestuur en individuele bestuursleden. Eenmaal per twee jaar een externe de evaluatie laten uitvoeren	Het Bestuur evalueert eenmaal per twee jaar het functioneren van het Bestuur als geheel en eenmaal per twee jaar het functioneren van de individuele bestuursleden. Om het jaar is er derhalve sprake van een evaluatie. Het Bestuur verzorgt deze evaluatie zelf, omdat het Bestuur van mening is dat op deze wijze de meeste toegevoegde waarde voor het bestuurlijk functioneren wordt behaald. Hiervoor is een proces vastgelegd in de Governance, Compliance en Risk nota.

Geschiktheid intern toezicht	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
52. <i>Intern toezicht is onafhankelijk</i> Leden intern toezicht stellen zich onafhankelijk op om belangentegenstellingen te voorkomen. Zij hebben het vermogen en de durf om zich kritisch op te stellen richting het Bestuur	<u>Actie ligt bij het intern toezicht</u>	Het pensioenfonds ziet er in de opdrachtomschrijving op toe dat het intern toezicht zich onafhankelijk moet opstellen om belangentegenstellingen te voorkomen.
53. <i>Raad van Toezicht geschiktheid</i>	Nvt	
54. <i>Raad van Toezicht profielschets</i>	Nvt	
55. <i>Raad van Toezicht evaluatie</i>	Nvt	

Verantwoordingsorgaan	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
56. <i>Verantwoordingsorgaan bevordert geschiktheid en diversiteit</i> Verantwoordingsorgaan bevordert de geschiktheid en diversiteit van zijn leden	<u>Actie ligt bij het Verantwoordingsorgaan</u>	Het Verantwoordingsorgaan kent een competentievisie. Hierin is opgenomen op welke wijze het Verantwoordingsorgaan de kennis en competenties wenst te ontwikkelen, en reeds heeft vastgesteld. Daarnaast wordt gestreefd naar diversiteit. Maar het Verantwoordingsorgaan vindt het nog belangrijker dan de personen in het Verantwoordingsorgaan zitting nemen die het meest geschikt zijn overeenkomstig de eisen in het functieprofiel.
57. <i>Belanghebbendenorgaan geschiktheid</i>	Nvt	
58. <i>Belanghebbendenorgaan evaluatie</i>	Nvt	

Stemverhoudingen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
59. <i>Stemrecht</i> Ieder bestuurslid heeft stemrecht	<u>Actie Bestuur:</u> Indien nodig stemverhoudingen vastleggen in de statuten	Alle bestuursleden hebben 1 stem. Dit is statutair vastgelegd. Het Bestuur kan echter alleen besluiten nemen indien ten minste zes leden, waaronder ten minste drie werkgeversleden en ten minste drie werknemersleden/pensioengerechtigdenleden aanwezig of vertegenwoordigd zijn

Zittingsduur en herbenoeming	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
60. <i>Zittingsduur Bestuur</i> Zittingsduur bestuurslid is maximaal 4 jaar. Herbenoeming is maximaal 2 keer mogelijk	<u>Actie Bestuur:</u> Indien nodig Maximale zittingsduur vaststellen in de statuten	De zittingstermijn van het bestuursmandaat is maximaal 6 jaar, met maximaal 2 maal herbenoeming. De maximale zittingstermijn is 12 jaar.
61. <i>Zittingsduur Verantwoordingsorgaan</i> Zittingsduur van een lid van het Verantwoordingsorgaan is maximaal 4 jaar. Verantwoordingsorgaan bepaalt zelf hoe vaak een lid kan worden herbenoemd	<u>Actie Verantwoordingsorgaan:</u> Indien nodig aanpassen zittingsduur	De zittingstermijn van het Verantwoordingsorgaan is vier jaar.
62. <i>Zittingsduur belanghebbendenorgaan</i>	Nvt	
63. <i>Zittingsduur Raad van Toezicht</i>	Nvt	

Zittingsduur en herbenoeming	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
64. <i>Zittingsduur Visitatiecommissie</i> Leden van een Visitatiecommissie zijn maximaal 8 jaar betrokken bij hetzelfde fonds	<u>Actie Visitatiecommissie:</u> Vastleggen in documenten maximering zittingsduur	De Visitatiecommissie wordt voor 1 jaar benoemd, met mogelijkheid tot herbenoeming. Vastgelegd is overigens wel dat de leden van de Visitatiecommissie maximaal acht jaar bij het Dow pensioenfonds betrokken zullen zijn.

Diversiteit	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
65. <i>Complementariteit</i> Het Bestuur en het Verantwoordingsorgaan zorgen ervoor dat de organen complementair zijn samengesteld. De organen moeten een redelijke afspiegeling worden van de belanghebbenden	<u>Actie Bestuur,</u> <u>Verantwoordingsorgaan:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	Het Bestuur heeft het diversiteitsbeleid vastgelegd in de Governance Compliance en Risk nota. In de profielschets bij een vacature wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het pensioenfonds is het het belangrijkste dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen. Het Bestuur ziet het Verantwoordingsorgaan als kweekvijver voor het Bestuur. In het Verantwoordingsorgaan hebben momenteel twee dames zitting. In het Bestuur is in 2018 ook een dame toegetreden.
66. <i>Diversiteit</i> Het Bestuur stelt (in overleg met het betreffende orgaan) stappen vast ter bevordering van diversiteit in de samenstelling. Hierbij geeft het Bestuur aan hoe en binnen welke termijnen het van plan is de gewenste diversiteit in leeftijd en geslacht te realiseren. Dit wordt vastgelegd in een diversiteitsbeleid. Jaarlijks beoordeelt Bestuur in hoeverre de doelstellingen zijn behaald en driejaarlijks wordt het diversiteitsbeleid geëvalueerd.	<u>Actie Bestuur:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	Het Bestuur heeft in 2016 een diversiteitsbeleid opgesteld.

Diversiteit	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
67. <i>Verdeling vrouw en man</i> In het Bestuur en Verantwoordingsorgaan zitten ten minste één man en één vrouw	<u>Actie Bestuur,</u> <u>Verantwoordingsorgaan:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	In de profielschets bij een vacature wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het pensioenfonds is het belangrijk dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen. In het Bestuur neemt in 2018 een dame zitting. In het Verantwoordingsorgaan zitten twee dames.
68. <i>Verdeling naar leeftijd</i> In het Bestuur, Verantwoordingsorgaan hebben ten minste één lid boven en één lid onder de 40 jaar zitting	<u>Actie Bestuur,</u> <u>Verantwoordingsorgaan:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	Het Bestuur bevat momenteel geen leden onder de 40 jaar. Ook het Verantwoordingsorgaan voldoet hier niet aan. Bij het selectieproces voor nieuwe kandidaten wordt hier door het Bestuur aandacht aan besteed.
69. <i>Bij profielschets rekening houden met diversiteitsbeleid</i> Het Bestuur en intern toezicht houden bij het opstellen van een profielschets rekening met het diversiteitsbeleid. Het Verantwoordingsorgaan houdt hier rekening mee bij het opstellen van de competentievisie.	<u>Actie Bestuur,</u> <u>Verantwoordingsorgaan:</u> Opstellen en vastleggen in diversiteitsbeleid	In de profielschets wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het pensioenfonds is het minstens zo belangrijk dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen. Het Verantwoordingsorgaan houdt er rekening mee in de competentievisie
70. <i>Kandidaten werven die passen binnen diversiteitsdoelstellingen</i> Bij vervulling vacature wordt actief gezocht (en/of actief opgeroepen om te zoeken) naar kandidaten die passen binnen de diversiteitsdoelstellingen. Bestuur neemt hiervoor tijdig contact op met degenen die betrokken zijn bij het voordragen of de verkiezingen van kandidaten	<u>Actie Bestuur:</u> Meenemen in zoektocht naar kandidaten bij invulling vacature	In de profielschets bij een vacature wordt rekening gehouden met de diversiteit en de wens om complementair samengesteld te zijn. Diversiteit is een doel voor het pensioenfonds. Maar voor het pensioenfonds is het belangrijk dat de meest geschikte mensen een bestuurdersrol vervullen.

Diversiteit	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
71. <i>Voorafgaande toetsing kandidaten aan diversiteitsdoelstellingen</i> Bestuur toetst voorgedragen kandidaten mede aan de hand van de diversiteitsdoelstellingen Verantwoordingsorgaan neemt dit mee in competentievisie	<u>Actie Bestuur</u>, <u>Verantwoordingsorgaan</u>: vaststellen diversiteitsdoelstellingen en voorgedragen kandidaten daar aan toetsen	Het Bestuur zal aan de benoemde partij van een betreffend bestuurslid de diversiteitsdoelstellingen van het pensioenfonds bekend maken. Het Verantwoordingsorgaan neemt dit mee in de competentievisie

Integer handelen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
72. <i>Bestuursleden, leden Verantwoordingsorgaan en intern toezicht handelen integer</i> Bestuursleden, leden Verantwoordingsorgaan, intern toezicht en andere medebeleidsbepalers handelen integer en dragen zorg dat eigen functioneren getoetst wordt. Zij vermijden elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling en belangenverstrengeling met een partij waarmee het fonds een band heeft, op welke manier dan ook.	<u>Actie Bestuur</u>: Opstellen integriteitsbeleid en controle op naleving	Integriteit is een wezenlijk kenmerk van een professionele betrouwbare organisatie. Het bevordert niet alleen de efficiëntie, de interne transparantie en samenwerking maar ook het vertrouwen. Bij integer gedrag gaat het om een professionele, individuele verantwoordelijkheid waarbij iemand zich bewust is van, en zorgvuldig rekening houdt met rechten, belangen en wensen van belanghebbenden, een open en transparante houding heeft en bereid is om (professionele) verantwoordelijkheid te nemen en verantwoording af te leggen over genomen beslissingen en acties, waarbij niet alleen de letter van de wet, maar ook de geest ervan wordt nageleefd. Een organisatie wordt als integer beschouwd, als zij zich houdt aan de relevante (toezicht)wet- en regelgeving en ethische standaarden. De organisatie overtreedt geen wetten en is vrij van corruptie, fraude, belangentegenstellingen en andere vormen van ongewenst gedrag. Inbreuk daarop dan wel de schijn daarvan kan het vertrouwen in de eigen instelling en in de markt waarop wordt geopereerd in het algemeen schaden. Jaarlijks ondertekenen alle (mede)beleidsbepalers en de leden van het Verantwoordingsorgaan de gedragscode van het pensioenfonds.

Integer handelen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
		De Compliance Officer ziet toe op naleving van de gedragscode. Tevens moeten alle nevenfuncties vooraf aan de Compliance Officer worden gemeld. Het Bestuur heeft in 2015 een risicoanalyse terzake van integriteitsrisico's gedaan, waaronder het risico op belangenverstrengeling. Op basis van de gedragscode is vastgelegd dat tegenstrijdige belangen of reputatierisico moet worden vermeden, en indien dit zich potentieel voordoet, dan dit bij de Compliance Officer moet worden gemeld. Tevens kent het pensioenfonds een integriteitsbeleid. Hier wordt actief aandacht aan besteed binnen het Bestuur en deze is vastgelegd in de Governance Compliance & Risk nota. In deze nota is ook een periodiek evaluatie moment van het integriteitsbeleid vastgelegd. Daarnaast wordt dit indien daartoe aanleiding bestaat, ook tussentijds gedaan. indien dit invloed heeft op het risicomanagement van het pensioenfonds. Het Bestuur toetst hier actief op.
73. Ondertekenen gedragscode Bestuursleden, leden Verantwoordingsorgaan, intern toezicht en andere medebeleidsbepalers tekenen bij infunctietreding een gedragscode en jaarlijks een verklaring omtrent naleving gedragscode. Op het overtreden van de gedragscode staan sancties, welke in de gedragscode zijn opgenomen	<u>Actie Bestuur, Verantwoordingsorgaan, intern toezicht</u>: ondertekening gedragscode en jaarlijks tekenen verklaring omtrent naleving ervan. <u>Actie Compliance Officer</u>: toezien op naleving gedragscode	Idem.
74. Melding tegenstrijdig belang of reputatierisico Een (mede)beleidsbepaler maakt direct melding van (potentieel) tegenstrijdige belangen of reputatierisico	<u>Actie Bestuur</u> : vaststellen beleid over melding belangenconflicten	Idem. Dit is onderdeel van het integriteitsbeleid van het pensioenfonds.

Integer handelen	Actiehouder & actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
75. <i>Melding voornemen aanvaarding nevenfunctie bij Compliance Officer</i> Een (mede)beleidsbepaler meldt voornemen om een nevenfunctie te aanvaarden aan Compliance Officer. Het maakt hierbij niet uit of de nevenfunctie betaald of onbetaald is.	<u>Actie Bestuur</u>: Vastleggen beleid omtrent melding nevenfuncties door (mede)beleidsbepalers	Idem. Dit is onderdeel van het integriteitsbeleid van het fonds en is tevens onderdeel van de jaarlijks te ondertekenen gedragscode.
76. <i>Lidmaatschap van een orgaan is niet verenigbaar met lidmaatschap ander orgaan en Visitatiecommissie</i> Lidmaatschap van een orgaan van het pensioenfonds is niet verenigbaar met het lidmaatschap van een ander orgaan binnen hetzelfde pensioenfonds of van de Visitatiecommissie	<u>Actie Bestuur</u>, <u>Verantwoordingsorgaan</u>: opnemen als onderdeel van integriteitsbeleid	Idem. Dit is onderdeel van het integriteitsbeleid van het pensioenfonds. Tevens is statutair vastgelegd dat leden van organen van het pensioenfonds niet tevens lid mogen zijn van een ander orgaan van het pensioenfonds en de Visitatiecommissie.

Beloningsbeleid	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
77. <i>Bestuur voert beheerst en duurzaam beloningsbeleid</i> Het pensioenfonds voert een zorgvuldig, beheert en duurzaam beloningsbeleid, in overeenstemming met de doelstellingen van het fonds. Ook is het beleid passend gelet op de bedrijfstak, onderneming of beroepsgroep waarvoor het fonds de pensioenregeling uitvoert.	<u>Actie Bestuur</u>: Vaststellen beheerst beloningsbeleid	In het bestuursverslag is aandacht besteed aan het beheerste en duurzame beloningsbeleid van het pensioenfonds. Daarnaast heeft het Bestuur een beloningsbeleid opgesteld voor alle organen van het pensioenfonds. Hierbij is nadrukkelijk vastgesteld dat de beloning in redelijke verhouding staat tot de gedragen verantwoordelijkheid. Dit is vastgelegd in de Governance Compliance & Risk nota.
78. <i>Beloning staat in redelijke verhouding met gedragen verantwoordelijkheid</i> De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag	<u>Actie Bestuur</u>: opnemen in beleid beheerst beloningsbeleid	De beloning staat in redelijke verhouding tot de gedragen verantwoordelijkheid, de aan de functie gestelde eisen en het tijdsbeslag. Dit is vastgelegd in de Governance Compliance & Risk nota.

Beloningsbeleid	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
79. <i>Bestuur is terughoudend in prestatie gerelateerde beloningen</i> Terughoudendheid ten aanzien van prestatie gerelateerde beloningen is vereist. Prestatie gerelateerde beloningen zijn niet hoger dan 20% van de vaste beloning en niet gerelateerd aan de resultaten van het fonds	<u>Actie Bestuur:</u> opnemen in beleid beheerst beloningsbeleid	Er is bij het pensioenfonds geen sprake van een prestatie gerelateerde beloning. Bij het aangaan van uitbestedingsrelaties wordt bij de totstandkoming van het contract wel aandacht besteed aan het beloningsbeleid van de uitbestedingspartner. Ook hier wordt bekeken of de beloning niet aanzet tot het nemen van meer risico's dan gewenst is voor het pensioenfonds. Tevens wordt nagegaan op welke wijze de uitbestedingspartner omgaat met prestatie beloningen.
80. <i>Hoogte beloning intern toezicht staat kritische opstelling niet in de weg</i> Bij bepaling hoogte van de beloning van leden intern toezicht moet worden voorkomen dat deze in de weg kan staan aan een kritische opstelling	<u>Actie Bestuur:</u> Als onderdeel meenemen in selectiebeleid leden intern toezicht	In het proces van de selectie van de leden van de Visitatiecommissie wordt de beloning meegenomen. De leden komen in de praktijk zelf met een voorstel voor beloning. Het Bestuur gaat enkel akkoord met een vaste beloning. Er is geen sprake van variabele beloning.
81. <i>Geen ontslagvergoeding bij tussentijds ontslag</i> Bij tussentijds ontslag van een bestuurslid zonder arbeidsovereenkomst of lid intern toezicht, wordt geen ontslagvergoeding verstrekt. Andere ontslagvergoedingen moeten passend zijn gezien functie en ontslagredenen.	<u>Actie Bestuur:</u> Doorvoeren in beloningsbeleid	Er geldt geen ontslagvergoeding voor bestuursleden van het pensioenfonds, organen van het pensioenfonds en leden van de Visitatiecommissie.

Compliance	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
82. <i>Bestuur is op de hoogte van wet- en regelgeving en de gevolgen voor het pensioenfonds</i> Bestuur is op de hoogte van wet- en regelgeving en de gevolgen daarvan voor het fonds en de wijze waarop invulling wordt gegeven aan wet- en regelgeving in de fondsdocumenten, procedures en uitvoering	<u>Actie Bestuur:</u> In beleid tot uitvoering laten komen	Onderdeel van de geschiktheidseisen binnen het pensioenfonds is dat het Bestuur op de hoogte is van wet- en regelgeving en de gevolgen voor het pensioenfonds. Tijdens elke bestuursvergadering worden ook actualiteiten besproken die relevant zijn voor het pensioenfonds. Onderdeel hiervan is tevens dat wordt opgenomen indien de actualiteit actie van het pensioenfonds vereist en wordt opgenomen voor welke (juridische) documenten dat relevant is.

Compliance	Actie	Status Stichting Dow Pensioenfonds
83. <i>Bestuur bewaakt naleving wet- en regelgeving en interne regels</i> Bestuur bewaakt dat pensioenfonds wet- en regelgeving en interne regels naleeft en dus steeds compliant is	<u>Actie Bestuur</u>: Bewaking door Bestuur en onderdeel laten uitmaken van taken Compliance Officer	Idem.